

รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
อำเภอโนนดินแดง : กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์
อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

จัดทำโดย
นายวิสิษฐ ปัดไธสง และคณะ

เสนอ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

อำเภอโนนดินแดง : กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์

อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

จัดทำโดย

1. นายวิสิษฐ	ปัตไฮสง	หัวหน้าโครงการวิจัย
2. นายจิรวัฒน์	พิกุลหอม	ทีมวิจัย
3. นายไพรัตน์	พุทธศรี	ทีมวิจัย
4. นายจิระพงษ์	ไชยา	ทีมวิจัย
5. นายสมพร	พินผา	ทีมวิจัย
6. นายสุวรรณ	เจียจันทร์	ทีมวิจัย
7. นางสาวพนิดา	กันหา	ทีมวิจัย
8. นางสาววดี	เทินสระเกษ	ทีมวิจัย
9. นางเดือน	รักธรรม	ทีมวิจัย
10. นายชุมพร	พิพนนอก	ทีมวิจัย
11. นายสุธีร์	นานอก	ทีมวิจัย
12. ด.ญ. สุปัตตรา	พิกุลหอม	ทีมวิจัย

เสนอ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนำ

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ฉบับนี้เป็นผลการศึกษาวิจัยซึ่งเกิดจากการดำเนินงานตามโครงการ “ศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอโนนดินแดง : กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์” ซึ่งได้ดำเนินการมาตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2552 ทั้งนี้ทีมวิจัยได้ขอเลื่อนระยะเวลาในการดำเนินงานออกไปจนกระทั่งการดำเนินกิจกรรมของโครงการเสร็จสิ้นทุกกิจกรรม ภายในเดือนกันยายน พ.ศ. 2553 อนึ่ง ข้อมูลและรายงานกิจกรรมทั้งหมดในรายงานฉบับนี้เป็นข้อมูลที่เกิดจากการดำเนินงานโดยทีมวิจัยตามขอบข่ายของกิจกรรมและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ผลของการดำเนินงานบางกิจกรรมยังมีอุปสรรคปัญหาอยู่บ้าง ตามเงื่อนไขเวลาและประสบการณ์ของทีมวิจัยแต่ถือว่าอุปสรรคและปัญหา คือ โจทย์สำคัญที่ทีมวิจัยจะต้องร่วมมือกันค้นหาคำตอบและนำไปสู่การพัฒนาแก้ไขในโอกาสต่อไป

ทีมวิจัย

กันยายน 2553

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1-6
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย	7-10
บทที่ 3 รายงานผลการดำเนินกิจกรรมโครงการ	11-28
บทที่ 4 รายงานผลการศึกษา	29-108
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา และข้อค้นพบจากงานวิจัย	109-115
อ้างอิง	116
ภาคผนวก	117-141

บทคัดย่อ

รายงานผลการศึกษาโครงการศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอโนนดินแดง : กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ทั้งนี้การศึกษาวิจัยได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ 1 พฤษภาคม ถึง ตุลาคม 2552 เป็นระยะเวลา 6 เดือน แต่ทั้งนี้ที่มิวิจัยติดเงื่อนไขในการดำเนินงานจึงไม่สามารถดำเนินการในช่วงเวลาที่กำหนดได้จึงขยายเวลาในการดำเนินงานออกไปจนถึงกรกฎาคม 2553 ซึ่งตลอดระยะเวลาดำเนินการที่มิวิจัยได้สรุปผลการศึกษาดังนี้ คือ

(1.) ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของปราสาทหนองหงส์

ปราสาทหนองหงส์ จากข้อมูลทางโบราณคดีของกรมศิลปากรระบุว่าเป็นปราสาทที่สร้างขึ้นในสมัยขอมเรืองอำนาจ มีลักษณะก่อด้วยอิฐไม่ฉาบปูนจำนวนสามหลัง โดยคาดว่าสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 และมีร่องรอยการก่อสร้างเพิ่มเติมด้วยศิลาแลงในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ปราสาทหนองหงส์ เป็นเทวาลัยที่สร้างขึ้นตามความเชื่อของฮินดู การกำหนดอายุสมัยของปราสาทนั้น กำหนดจากลักษณะการก่อสร้าง และศิลปกรรมที่พบซึ่งตรงกับศิลปะเขมรแบบบาปวนมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 มีร่องรอยการสร้างซ่อมแซมต่อเติมในสมัยหลังซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ชื่อของศาสนสถานแห่งนี้น่าจะได้อาจมาจากชื่อของสระน้ำขนาดใหญ่ที่อยู่ห่างออกไปทางทิศเหนือประมาณ 100 เมตร ที่ชาวบ้านเรียกว่า “หนองหงส์” หรือ “นางหงส์” **ลักษณะการใช้ประโยชน์** ที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการวิเคราะห์ร่วมกันในที่มิวิจัยมีความเป็นไปได้ว่า ปราสาทหนองหงส์อาจเป็นทั้งเทวาลัยและธรรมศาลา คือ อาจถูกใช้เป็นเทวาลัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 และถูกใช้เป็นธรรมศาลาในพุทธศตวรรษที่ 17-18 ตามประวัติศาสตร์ที่อ้างอิงได้เรื่องการสร้าง “เส้นทางราชมรรคา”

(2) คุณค่าความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ในด้านสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อที่มีต่อชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

2.1 คุณค่า ความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ ในด้านสังคม ปราสาทหนองหงส์มีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของปราสาทที่สัมพันธ์กับผู้คนและชุมชนตั้งแต่ อดีต – ปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น 4 ช่วงยุคสำคัญ ซึ่งเป็นการสรุปผลตามข้อสันนิษฐานที่ร่วมกันสรุปภายในที่มิวิจัยดังต่อไปนี้

ช่วงที่ 1 ยุคประวัติศาสตร์ขอมโบราณ ประมาณปี พ.ศ.1500 – 1900

ช่วงที่ 2 ยุคการเป็นเส้นทางสายประวัติศาสตร์ ก่อนปี พ.ศ.2500

ช่วงที่ 3 ยุคสร้างบ้านแปงเมือง ประมาณปี พ.ศ.2500 - 2520

ช่วงที่ 4 ยุคชุมชนขยายถึงปัจจุบัน ประมาณปี พ.ศ.2520 – ปัจจุบัน พ.ศ.2554

2.2 คุณค่า ความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ ในด้านวัฒนธรรม ความเชื่อที่มีต่อชุมชน เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมาตลอด นับตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2500 – ปัจจุบัน พ.ศ.2554 ดูได้จากการสร้างศาลสามารถนับรวมกันได้ทั้งสิ้น 5 ศาล คือ ศาลที่ 1 ศาลในปราสาทหนองหงส์

ศาลที่ 2 ศาลหน้าปราสาท

ศาลที่ 3 ศาลหน้าตลาดโนนดินแดง

ศาลที่ 4 ศาลหน้าอนุสาวรีย์เราสู้

ศาลที่ 5 ศาลบริเวณเกาะกลางถนน

มีงานบุญเบิกบ้านประจำปีของชาวโนนดินแดงซึ่งจะกระทำในช่วงเดือนหกของทุกปี โดยใน

2.3 คุณค่าของปราสาทต่อคน

มิติความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ ทางจิตใจ บทบาทศาลกล่าว เป็นที่พึ่งพิงยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ในการให้ความเคารพ ยำเกรงคุ้มครอง ทั้งยังเป็นที่พักพิงยามทุกข์ร้อนใจไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใครก็ไปบนบานศาลกล่าวกับเจ้าพ่อ

มิติทางการศึกษา ที่มีต่อคนในชุมชนปัจจุบันยังไม่มีการสร้างความรู้ ความเข้าใจในทางที่ถูกต้องหรือเป็นทางการ มีก็แต่เพียงทางโครงการวิจัยเท่านั้นที่ได้ทดลองใช้พื้นที่ปราสาทในการจัดกิจกรรมสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับ โดยการทดลองจัดค่ายเยาวชนรักษ์ปราสาทหนองหงส์ เพื่อที่จะประเมินแนวทางในการสร้างการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับเยาวชนในชุมชน

2.4 คุณค่าของปราสาทหนองหงส์ต่อชุมชน

1. เป็นโบราณสถาน และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชุมชน ปราสาทหนองหงส์เป็นโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนตามรายงานของกรมศิลปากรในหนังสือทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย เล่ม 2 จังหวัดบุรีรัมย์ (พ.ศ. 2536)

2. เป็นหลักบ้านหลักเมืองและเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนบ้านโนนดินแดง มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งนับแต่เริ่มมีกลุ่มคนกลุ่มแรกๆ เข้ามาอยู่อาศัยจนเป็นชุมชน และถือปฏิบัติในเรื่องของความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ ณ ปราสาทหนองหงส์ ซึ่งภายหลังจึงพากันเรียกว่าเจ้าพ่อหนองหงส์ (โดยส่วนมากชาวบ้านโนนดินแดงจะเรียก "เจ้าพ่อหนองหงส์" ส่วนเจ้าพ่อสีชมพูนั้นจะเรียกเฉพาะคนกลุ่มแรกๆ เท่านั้น ถึงแม้จะมีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์จีน เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทในชุมชนสูงทั้งในด้านเศรษฐกิจจึงรวมกลุ่มกันเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์มีประธานคณะ คือนายประชา องค์กรกุลชูวง และเรียกประธานคณะว่า "เถ่าหน่ง" มีรองประธาน เหมัญญิก,กรรมการและที่ปรึกษา จะจัดงานประเพณีบวงสรวงเจ้าพ่อหนองหงส์แบบจีนทุกๆ ปีปลายปี กลุ่มชาติพันธุ์ลาว ก็จะมีพิธีกรรมบุญเบิกบ้านในเดือนหก ปราสาทหนองหงส์ นั้นถือได้ว่าเป็นโบราณสถานคู่บ้านคู่เมืองของคนบ้านโนนดินแดง เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนบ้านโนนดินแดงมาตั้งแต่เริ่มเข้ามาอยู่ในยุคแรกกลุ่มคนลาวก็จะมีศาลปู่ตาไว้คอยปกป้องรักษาลูกหลานบ้านเมือง ดังนั้นก็เลยสร้างศาลขึ้นในเขตกำแพงแก้วของปราสาทหนอง และกลุ่มชาติพันธุ์เขมรซึ่งน่าจะเป็นคนที่เข้าไปสร้างศาลในกำแพงแก้วนั้น น่าจะเป็นกลุ่มคนชาติพันธุ์เขมรที่ซื้อพรานเย็น (เสียชีวิตแล้ว) จากบ้านดงส้มป่อยในสมัยนั้น ซึ่งพรานเย็นนั้นมีนาอยู่บริเวณปราสาทหนองหงส์ จะเห็นแก้ม้าอ้อจั่นสะพายปืนแก๊ปท่องไปใน

ป่าดงแถวนี้ กลุ่มคนเขมรจะมีพิธีโตนตา ซึ่งกลุ่มคนเขมรนั้นมีไม่มากนักในเขตบ้านโนนดินแดง จะกระจัดกระจายกันอยู่ แต่จะรวมกันอยู่เป็นชุมชนที่ตำบลสัมปอหรือบ้านดงสัมปอในอดีต โดยปราสาทหนองหงส์ถือเป็นหลอมรวมกันในชุมชนใหม่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ กลุ่มคนจีนก็จะมีศาลจีนไว้กราบไหว้ระลึกถึงบรรพชนและเทพศักดิ์สิทธิ์ของคนจีน กลุ่มคนเขมรจะมีพิธีโตนตา ซึ่งกลุ่มคนเขมรนั้นมีไม่มากนักในเขตบ้านโนนดินแดง จะกระจัดกระจายกันอยู่ แต่จะรวมกันอยู่เป็นชุมชนที่ตำบลสัมปอหรือบ้านดงสัมปอในอดีต

(3) แนวทางการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากปราสาทหนองหงส์ ให้กับชุมชนและกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น คือ

(1) แนวทางการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากปราสาทหนองหงส์ ให้กับชุมชนและกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น ที่สามารถสรุปได้ตามศักยภาพของทีมวิจัยคือ (1.) นำเสนอข้อมูลที่ได้อธิบายวิจัยต่อที่สาธารณะให้กลุ่มเป้าหมาย ที่ปรึกษาหน่วยงานราชการท้องถิ่น และบุคคลที่สนใจเข้าร่วม (2.) จัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบต่างๆ เช่นหนังสือในด้านสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อพิธีกรรมต่างๆ ที่มีต่อชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน (3.) ผลักดันให้มีการจัดทำแผนการเรียนการสอนเพื่อสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับโรงเรียนในท้องถิ่น

(2) รวบรวมชุดความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปราสาทหนองหงส์ ประวัติศาสตร์ชุมชน คุณค่าความสำคัญของปราสาท ความเชื่อต่อเจ้าพ่อหนองหงส์ หรือเจ้าพ่อศรีชมพูไว้เพื่อส่งมอบให้กับชุมชน โรงเรียน สถานศึกษา หน่วยงานราชการต่างๆที่สนใจศึกษา ขยายผลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระดับข้อมูลของท้องถิ่นโนนดินแดงต่อไป

(3) สร้างกระบวนการหลอมรวมทางวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ ลาว, ไทย, จีน, เขมร ที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมานั้น มีการปรับเปลี่ยนประยุกต์และหลอมรวมกันออกมาใหม่ เช่น การจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ส่วนกลุ่มคนจีนนั้นเคยใช้ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์เป็นสถานที่เช่นไหว้กราบไหว้บรรพบุรุษของตนในช่วงงานตรุษจีน จนกระทั่งเกิดเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ขึ้นมาในปัจจุบัน

(4) ร่วมกันกำหนดกระบวนการจัดงานประจำปีเจ้าพ่อหนองหงส์อย่างมีส่วนร่วม ของคนทุกๆ กลุ่ม ซึ่งปัจจุบันการจัดการนั้นยังขึ้นตรงกับคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนชาติพันธุ์จีน ยังขาดการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มอื่นๆ

ซึ่งมีการปฏิบัติการทดลองสร้างแนวทางการสร้างการเรียนรู้โดยการจัด “ค่ายเยาวชนรักษามรดกปราสาทหนองหงส์” ซึ่งผลจากการทดลองสร้างการเรียนรู้ดังกล่าวทำให้เยาวชนเป้าหมายในพื้นที่ ที่เริ่มเปิดภาพการรับรู้การมีอยู่และของปราสาทหนองหงส์ในช่วงเวลาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน มีปฏิบัติการร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยรอบตัวปราสาท จนเกิดเป็นกลุ่ม“เยาวชนรักษามรดกปราสาทหนองหงส์” ได้ 40 คน แต่ทีมวิจัยก็ได้สรุปผลการทำงานร่วมกันว่า ค่าย เป็นแค่ช่วงเวลาสั้นๆ และเป็นการทำงานที่จัดขึ้นตามศักยภาพที่ทีมวิจัยมีอยู่ หากหวังผลในการสร้างการเรียนรู้ที่ดี มีกลุ่มเด็กมีรูปแบบปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมก็ต้องมีการติดตามสนับสนุนต่อเนื่องในระยะยาวต่อไป

บทที่ 1

บทนำ

1. หลักการและเหตุผล

อำเภอโนนดินแดง ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์ บริเวณละติจูดที่ 14.3 องศา ลิปดา ลองจิจูดที่ 102.7 องศา ลิปดา ห่างจากตัวจังหวัดโดยทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 384 เป็นระยะทาง 110 กิโลเมตร และมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3308 เชื่อมต่อไปยัง จังหวัดสระแก้ว บริเวณด้านทิศเหนือ จรดอำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ ทิศใต้เป็นแนวเทือกเขาบรรทัด จรดจังหวัดสระแก้ว และประเทศกัมพูชา ทิศตะวันออก จรดอำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ ทิศตะวันตก จรดเทือกเขาบรรทัด จรดอำเภอปะคำจังหวัดบุรีรัมย์ และอำเภอเสิงสางจังหวัดนครราชสีมา มีพื้นที่ 448 ตารางกิโลเมตร สภาพพื้นที่เป็นภูเขาสลับที่ราบสูง ลูกคลื่นลอนต่ำ มีความลาดเอียงไปทางทิศเหนือ สูงจากระดับน้ำทะเล 208-233 เมตร อุณหภูมิเฉลี่ย 30 องศาต่ำสุด 12 องศา

ชุมชนโนนดินแดงเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2514-2516 โดยประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากหลายจังหวัดในเขตภาคอีสาน ด้วยเหตุผลจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในขณะนั้นประกอบกับนโยบายของภาครัฐ “เพื่อความมั่นคงตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา” ได้มีการเปิดป่าสงวนแห่งชาติบางส่วนให้ประชาชนเข้าไปจับจองที่ดินทำกินและเพื่อจัดตั้งเป็นหมู่บ้านกั้นชนในการต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ภายหลังเหตุการณ์สู้รบสงบลงรัฐจึงได้จัดตั้งให้เป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2519 โดยขึ้นตรงกับอำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ จากหมู่บ้านโนนดินแดง ได้ยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอเมื่อ พ.ศ. 2536

หนึ่งในท้องที่อำเภอโนนดินแดงยังได้ปรากฏโบราณสถาน และโบราณวัตถุจำนวนมากหลายแห่งกระจัดกระจายทั่วไป ซึ่งโบราณสถานที่สำคัญได้แก่ ปราสาทหนองหงส์ ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอโนนดินแดงไปทางทิศ ตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 5 กิโลเมตร โดยปราสาทหนองหงส์จากข้อมูลทางโบราณคดีของกรมศิลปากรระบุว่าเป็นปราสาทที่สร้างขึ้นในสมัยขอมเรืองอำนาจ มีลักษณะก่อด้วยอิฐไม่ฉาบปูนจำนวนสามหลัง โดยคาดว่าสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 และมีร่องรอยการก่อสร้างเพิ่มเติมด้วยศิลาแลงในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ปราสาทหนองหงส์ เป็นเทวาลัยที่สร้างขึ้นตามความเชื่อของฮินดูโดยตั้งอยู่ทางด้านซ้ายของแนวสันเขื่อนลำนางรอนในปัจจุบัน ห่างจากตัวเขื่อนประมาณ 500 เมตร เป็นโบราณสถานขนาดเล็กประกอบด้วยพระปรางค์ 3 องค์ ก่อด้วยอิฐ ตั้งอยู่บนฐานก่อด้วยศิลาแลงต่อเนื่องเป็นฐานเดียวกัน หันหน้าไปทางทิศตะวันออกมีประตูเข้า - ออกทางด้านหน้าอีก 3 ด้าน เป็นประตูหลอก ปรางค์ทั้งสามมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง องค์กลางขนาดใหญ่กว่าสององค์ที่ขนาบข้าง แต่เดิมเคยมีทับหลังประดับจำหลักลายอย่างสวยงาม คือ องค์ทิศเหนือสลักเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑเหนือหน้ากาล ซึ่งมีียึดท่อนพวงมาลัยแวดล้อมด้วยลายพันธุ์พฤกษา อีก 2 องค์ที่เหลือ คือ องค์กลาง และองค์ด้านทิศใต้ก็มีลักษณะคล้ายกันต่างกันว่าภาพตรง

กลาง คือ ทับหลังปราสาทองค์กลางสลักเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ องค์ทิศใต้เป็นรูปพระอิศวรทรงโค ด้านหน้าของปราสาทองค์กลาง มีทางเดินยื่นยาวออกไป มีบันไดทางด้านหน้า และด้านข้างทั้งสอง นอกจากนี้ยังมีวิหาร หรือบรรณาลัย อีก 1 หลัง ก่อด้วยศิลาแลงหันหน้าเข้าหาปราสาทองค์ทิศใต้ อาคารทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงศิลาแลงมีซุ้มประตูด้านหน้าและด้านหลังมีคูน้ำรูปตัวยู (U) ล้อมรอบอีกทีหนึ่งการกำหนดอายุและยุคสมัยของปราสาทนั้นกำหนดจากลักษณะการก่อสร้างและศิลปกรรมที่พบซึ่งตรงกับศิลปะเขมรแบบบาปวนซึ่งมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งชื่อของศาสนสถาน แห่งนี้น่าจะได้มาจากชื่อสระน้ำขนาดใหญ่ที่อยู่ห่างออกไปทางทิศเหนือประมาณ 100 เมตร ที่ชาวบ้านเรียกว่า “หนองหงส์” หรือ “นางหงส์” เมื่อครั้งอดีตก่อนมีการตั้งเป็นอำเภอนอนดินแดงในขณะนั้นได้มีกลุ่มนักล่าสมบัติชาวต่างชาติเข้ามาขุดค้นหาสมบัติและทำการระเบิดตัวปราสาทเพื่อทำการขุดค้นหาโบราณวัตถุในบริเวณปราสาททำให้เกิดความเสียหายต่อโครงสร้างของปราสาทและวัตถุโบราณเป็นอันมาก อาทิ องค์ปรางค์ชำรุด ทับหลังสูญหายไป เป็นต้น ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2514-2516 เป็นยุคที่มีการตั้งชุมชนนอนดินแดงอย่างเป็นทางการปราสาทหนองหงส์ก็ยังคงเป็นโบราณสถานที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน และมีการร่วมกันตั้งศาลขึ้นได้ต้นไม้ใหญ่ภายในบริเวณ ปราสาทชื่อว่า “ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์” เพื่อเป็นหลักบ้านเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ของชุมชนรวมทั้งเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชน และเป็นสถานที่ที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ และช่วยกันปกปักรักษาเรื่อยมาจวบจนปัจจุบันทั้งนี้ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ยังมีความพิธีที่จัดขึ้นเพื่อเช่นไหว้เป็นประจำทุกปีซึ่งชี้ให้เห็นว่าศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ยังอยู่ในความเคารพของคนนอนดินแดงเป็น อย่างมากทั้งนี้ในการจัดพิธีกรรมที่ผ่านมาจะมีแต่กลุ่มคนผู้สูงอายุเข้าร่วมเท่านั้นซึ่งแสดงถึงการ ขาดการให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็น และทำความเข้าใจให้กับคนในชุมชนได้รับรู้ถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมารวมถึงคุณค่าของปราสาทเพื่อให้เกิดความตระหนักเห็นความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ที่เกี่ยวข้องกับคนชุมชนมานับตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบันเท่าที่ควร อีกทั้งในปัจจุบันชุมชน และหน่วยงานในท้องถิ่นเอง ยังขาดการมีส่วนร่วมในกิจกรรม และพิธีกรรมที่จัดขึ้นดังกล่าว ประกอบกับหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่นยังไม่มีการศึกษาสืบค้นร่องรอยทางประวัติศาสตร์ และกำหนดมาตรการในการจัดการดูแลตัวปราสาทหนองหงส์ และการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นชุดความรู้อย่างเป็นแบบแผนเท่าที่ควร

ดังนั้นเพื่อให้ชุมชน และกลุ่มเยาวชนได้มีกระบวนการในการศึกษาเพื่อสร้างการเรียนรู้ถึงคุณค่าในทางประวัติ ศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนโดยใช้การศึกษาผ่านปราสาทหนองหงส์เป็นกรณีศึกษาทั้งในแง่ความสัมพันธ์กับคน ชุมชน ความเชื่อ และในด้านจิตวิญญาณ ตั้งแต่อดีตและปัจจุบันที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านนอนดินแดงในปัจจุบัน ความสัมพันธ์ของความเชื่อในชุมชนที่หลอมรวมและแสดงออกมาเป็นงานประจำปีโดยการจัดพิธีกรรมบวงสรวงสมโภชศาลเจ้าพ่อหนองหงส์เพื่อเกิดการซึมซับเรียนรู้ถึงบริบทรากเหง้าของตนเองของชุมชน และสังคมอย่างกว้างขวางต่อไปจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเร่งศึกษาถึงความสำคัญของปราสาทหนอง หงส์ที่มีผลต่อความเชื่อจิตวิญญาณท้องถิ่นเพื่อคงเอกลักษณ์ที่ติดามของชุมชนไว้สืบไป

4. คำถามวิจัย

คำถามหลัก

รูปแบบ และแนวทางในการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอโนนดินแดง : กรณีศึกษา
ปราสาทหนองหงส์ควรเป็นอย่างไร

คำถามรอง

1. ประวัติศาสตร์ของปราสาทหนองหงส์มีความเป็นมาอย่างไร
2. คุณค่าและความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ที่มีต่อชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร
3. แนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปราสาทหนองหงส์ควรเป็นอย่างไร
4. แนวทางการใช้ประโยชน์จากประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปราสาทหนองหงส์ต่อบ้านโนนดินแดงเป็นอย่างไร

5.วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของปราสาทหนองหงส์
2. เพื่อศึกษาคุณค่า ความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ ในด้านสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อที่มีต่อชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากปราสาทหนองหงส์ ให้กับชุมชนและกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น
4. เพื่อค้นหาแนวทางและรูปแบบการจัดการท้องถิ่นจากการเรียนรู้คุณค่าของประวัติศาสตร์ของปราสาทหนองหงส์อย่างเหมาะสม

6. ขอบเขตการศึกษาวิจัย

ขอบเขตเนื้อหา

1. ข้อมูลบริบทชุมชนโดยรอบปราสาทหนองหงส์ตั้งแต่อดีต – ปัจจุบัน
2. ข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมา การก่อตั้งของปราสาทหนองหงส์
3. ข้อมูลพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของปราสาทหนองหงส์ที่มีสัมพันธ์กับผู้คนและชุมชนตั้งแต่ อดีต - ปัจจุบัน
4. รูปแบบคุณค่าของตัวปราสาทหนองหงส์ที่มีต่อผู้คนและชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
5. แนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนรอบปราสาทหนองหงส์

ขอบเขตพื้นที่การวิจัย

- บ้านโนนดินแดง ต.โนนดินแดง อ.โนนดินแดง จ.บุรีรัมย์

ขอบเขตกลุ่มเป้าหมาย

- กลุ่มเยาวชน อายุระหว่าง 10-18 ปี จำนวน 60 คน
- ชุมชนหมู่ 9 บ้านโนนดินแดง ต.โนนดินแดง อ.โนนดินแดง
- องค์การบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่น
- คณะครู และนักเรียนโรงเรียนอนุบาลโนนดินแดง

ขอบเขตระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินงานโครงการ 6 เดือน โดยเริ่มตั้งแต่การอนุมัติโครงการ

7. วิธีการศึกษา

1. ขั้นตอนการเตรียมการ

1.1) การเตรียมทีมวิจัย

- จัดประชุมทีมวิจัย
- วางแผนการทำงานร่วมกัน
- แบ่งบทบาทหน้าที่
- ประชุมเพื่อออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

1.2) การเตรียมชุมชน

- ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจวัตถุประสงค์การศึกษาวิจัยกับชุมชนเป้าหมาย
- คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในการเก็บข้อมูล
- วางแผนเก็บข้อมูลและปฏิบัติการ

2. ขั้นตอนการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1) เก็บข้อมูลบริบท ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชุมชน

- ศึกษารวบรวมข้อมูล หลักฐาน เอกสารที่เกี่ยวข้อง จาก ผู้นำชุมชน ผู้รู้ อบต. สถานศึกษา
- สัมภาษณ์ผู้อาวุโส ผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้รู้ในชุมชนเป้าหมาย และชุมชนใกล้เคียง
- ประชุม สำนวณจัดทำแผนที่ ผังชุมชนร่วมกับชุมชนเป้าหมาย
- นำเสนอข้อมูล สรุป วิเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย

2.2) เก็บรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมา การก่อตั้งของปราสาทหนองหงส์

- ศึกษารวบรวมข้อมูล หลักฐาน เอกสารที่เกี่ยวข้อง จาก ผู้นำชุมชน ผู้รู้ อบต. สถานศึกษา
- สัมภาษณ์ผู้อาวุโส ผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้รู้ในชุมชนเป้าหมาย และชุมชนใกล้เคียง

- ประชุม สํารวจจัดทำแผนที่ ปราสาทหนองหงส์และชุมชนโดยรอบร่วมกับชุมชนเป้าหมาย

- นำเสนอข้อมูล สรุป วิเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย

2.3) เก็บข้อมูลพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของปราสาทหนองหงส์ที่สัมพันธ์กับผู้คนและชุมชนตั้งแต่อดีต - ปัจจุบัน

- รวบรวมข้อมูลเอกสารที่มีอยู่

- สัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้อาวุโส

- ลงพื้นที่สำรวจ เรียนรู้เพิ่มกับกลุ่มเป้าหมาย

- นำเสนอข้อมูล สรุป วิเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย

2.4) ศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนรอบปราสาทหนองหงส์

- สัมภาษณ์ผู้รู้ในด้านต่างๆ

- สัมภาษณ์กลุ่มคนในปัจจุบัน

- ทำแผนปฏิบัติการศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนรอบปราสาทหนองหงส์ที่มีต่อคุณค่าด้านวิถีชีวิต สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

- นำเสนอข้อมูล สรุป วิเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย

3. การสรุป และวิเคราะห์ข้อมูล

3.1) การสรุปและวิเคราะห์ข้อมูลในระดับทีม

3.2) การสรุปข้อมูลกับชุมชนเป้าหมาย

3.3) สรุปข้อมูลภาพรวมของชุมชนเป้าหมาย จัดเวทีวิเคราะห์ ข้อมูลร่วมกับชุมชนเป้าหมาย พร้อมหาแนวทางในการปฏิบัติการ

3.4) จัดทำรายงานความก้าวหน้าระยะที่ 1

4. ศึกษาดูงานนอกพื้นที่ เรื่องการสร้างแนวทางการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

5. การสรุปผลการศึกษาและจัดทำรายงานผลการศึกษา

7.1) จัดเวทีสรุป วิเคราะห์ผลการศึกษา

7.2) จัดเวทีนำเสนอผลการศึกษาต่อสาธารณะ

7.3) จัดทำรายงานผลการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์

8. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลประวัติศาสตร์ของปราสาทหนองหงส์
2. ชุมชน เยาวชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ที่มีต่อชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
3. เกิดการศึกษาหาแนวทางสร้างการเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปราสาทหนองหงส์
4. เกิดแนวทางการใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปราสาทหนองหงส์ร่วมกันอย่างรู้คุณค่าและเหมาะสม
5. เกิดกลุ่มเยาวชนและกลุ่มผู้รู้ในชุมชนเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปราสาทหนองหงส์

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

โครงการวิจัยการศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อำเภอโนนดินแดง : กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. การเรียนรู้
2. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

1. การเรียนรู้

ความหมายของคำว่า "การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเกิดจากประสบการณ์ที่มีขอบเขตกว้าง และสลับซับซ้อนมากโดยเฉพาะในแง่ของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม" จำเนียร ช่างโชติ (2519) การเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนพฤติกรรม วรกวิน (2523: 56-60)

ธรรมชาติของการเรียนรู้ มี 4 ขั้นตอน คือ

1. ความต้องการของผู้เรียน คือผู้เรียนอยากทราบอะไรเมื่อผู้เรียนมีความต้องการอยากรู้ อยากเห็นในสิ่งใดก็ตาม จะเป็นสิ่งที่ยั่วให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้
2. สิ่งเร้าที่น่าสนใจก่อนที่จะเรียนรู้ได้ จะต้องเป็นสิ่งเร้าที่น่าสนใจและน่าสนใจสำหรับมนุษย์ ทำให้มนุษย์ดิ้นรนชวนขวายและใส่ใจที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่น่าสนใจนั้นๆ
3. การตอบสนองเมื่อมีสิ่งเร้าที่น่าสนใจและน่าสนใจมนุษย์จะทำการสัมผัสโดยใช้ประสาทสัมผัสต่างๆ เช่น ตา หู ฟัง ลิ้นชิม จมูกดม ผิวหนังสัมผัส และสัมผัสด้วยใจ เป็นต้น ทำให้มีการแปลความหมายจากการสัมผัสสิ่งเร้าเป็นการรับรู้จำได้ประสานความรู้เข้าด้วยกันมีการเปรียบเทียบและคิดอย่างมีเหตุผล
4. การได้รับรางวัล ภายหลังจากการตอบสนองมนุษย์อาจเกิดความพึงพอใจซึ่งเป็นกำไรชีวิตอย่างหนึ่ง จะได้นำไปพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การได้เรียนรู้ ในวิชาชีพชั้นสูง จนสามารถออกไปประกอบอาชีพชั้นสูงได้นอกจากจะได้รับรางวัลทางเศรษฐกิจเป็นเงินตราแล้วยังจะได้รับเกียรติยศจากสังคมเป็นศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจทางสังคมได้ประการหนึ่งด้วย

ลำดับขั้นของการเรียนรู้ ในกระบวนการเรียนรู้ของคนเรานั้นจะประกอบด้วยลำดับขั้นตอนพื้นฐานที่สำคัญ 3 ขั้นตอนด้วยกัน คือ (1) ประสบการณ์ (2) ความเข้าใจ และ (3) ความนึกคิด

1. ประสบการณ์ ในบุคคลปกติทุกคนจะมีประสบการณ์อยู่ด้วยกันทั้งนั้น ส่วนใหญ่ที่เป็นที่เข้าใจก็คือ ประสบการณ์สัมผัสทั้งห้า ซึ่งได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง ประสบการณ์เหล่านี้จะเป็นเสมือนช่องประตูที่จะให้บุคคลได้รับรู้และตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่างๆ ถ้าไม่มีประสบการณ์เหล่านี้แล้วบุคคลจะไม่มีโอกาสรับรู้หรือมีประสบการณ์ใดๆ เลย ซึ่งก็เท่ากับเขาไม่สามารถเรียนรู้สิ่งใดๆ ได้ด้วยประสบการณ์ต่างๆ ที่บุคคลได้รับนั้นย่อมจะแตกต่างกัน บางชนิดก็เป็นประสบการณ์ตรง บางชนิดเป็นประสบการณ์แทน บางชนิดเป็นประสบการณ์รูปธรรมและบางชนิดเป็นประสบการณ์นามธรรมหรือเป็นสัญลักษณ์

2. ความเข้าใจ หลังจากบุคคลได้รับประสบการณ์แล้ว ขั้นต่อไปก็คือ ตีความหมายหรือสร้างมโนคติในประสบการณ์นั้น กระบวนการนี้เกิดขึ้นในสมองหรือจิตของบุคคล เพราะสมองจะเกิดสัญญาณและมีความทรงจำขึ้นซึ่งเราเรียกกระบวนการนี้ว่า "ความเข้าใจ" ในการเรียนรู้นั้นบุคคลจะเข้าใจประสบการณ์ที่เขาประสบได้ก็ต่อเมื่อเขาสามารถจัดระเบียบ วิเคราะห์และสังเคราะห์ ประสบการณ์ต่างๆ จนกระทั่งหาความหมายอันแท้จริงของประสบการณ์นั้นได้

3. ความนึกคิด ความนึกคิดถือว่าเป็นขั้นสุดท้ายของการเรียนรู้ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสมอง Crow (1948) ได้กล่าวว่า ความนึกคิดที่มีประสิทธิภาพนั้นต้องเป็นความนึกคิดที่สามารถจัดระเบียบประสบการณ์เดิมกับประสบการณ์ใหม่ที่ได้รับให้เข้ากันได้สามารถที่จะค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างกันได้

2. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมุมมองของ อาจารย์ยุ่งยุท ขุแวน คือ

“ท้องถิ่นเป็นประวัติศาสตร์แนวใหม่ที่มุ่งศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ โดยเอาชีวิตชาวบ้านเป็นศูนย์กลางของการศึกษา ซึ่งน่าจะเกิดประโยชน์แก่ประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแต่เดิมที่ศึกษาประวัติศาสตร์ของเมืองที่ไม่ใช่ศูนย์กลางของอำนาจรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องราวประวัติของจังหวัดต่างๆ ที่ได้พัฒนาอยู่ในกรอบของประวัติศาสตร์แห่งชาติและเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางการเมืองกับศูนย์กลางเป็นหลักและมักจะเป็นการศึกษาที่ตัดขาดออกจากวิถีชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ในท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะมุ่งศึกษากิจกรรมหรือประสบการณ์ต่างๆ ด้านของสังคมใน “ท้องถิ่น” โดยให้ความสำคัญที่ประชาชนในฐานะเป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมใน

การศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ด้วย ซึ่งประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในลักษณะนี้จะทำให้เกิดความเข้าใจถึงความเป็นมาของวิถีชีวิตของประชาชนซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น และความรู้นี้ก็จะเป็นพลังที่ช่วยให้คนในท้องถิ่นต่างๆ สามารถฟื้นฟูชีวิตให้แก่สถาบัน วัฒนธรรม และศักดิ์ศรีของแต่ละท้องถิ่นด้วย”

นอกจากนี้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็เป็นส่วนประกอบที่หลากหลายของท้องถิ่นต่างๆ ที่จะประกอบกันเป็นประวัติศาสตร์ชาติ ซึ่งก็จะทำให้ประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ มีความสำคัญและมีบทบาทในประวัติศาสตร์ชาติมากขึ้นด้วย เพราะประวัติศาสตร์ชาติจะไม่ใช่แค่ประวัติศาสตร์ของศูนย์กลางหรือเมืองหลวงเพียงอย่างเดียว แต่จะรวมถึงประวัติศาสตร์การต่อสู้ของผู้คนในท้องถิ่นต่างๆ ด้วย ซึ่งจะทำให้คนในท้องถิ่นไม่ถูกตัวเองและมีความภาคภูมิใจในการต่อสู้ของบรรพบุรุษ และมีสายสัมพันธ์ที่จะปกป้องรักษาท้องถิ่นของตนเองรวมทั้งทรัพยากรและภูมิปัญญาต่างๆ สืบทอดกันมา

ในบทความ “มาตุภูมิ” กับ “ชาติภูมิ” ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กับ ประวัติศาสตร์แห่งชาติ โดย รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม มุลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์

ราชอาณาจักรสยามแห่งแรกที่กรุงศรีอยุธยาเป็นรัฐประชาชาติที่มีไพร่บ้านพลเมืองหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ด้วยกันเรียกชาวสยาม แผนที่ทำโดยบาทหลวงปลาซี (Le pere Placide) เขียนเมื่อ พ.ศ. 2229 ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ร่ำกแห่งของความแตกแยกและบ่อเกิดความไม่เข้าใจกันเองของคนในชาติทุกวันนี้ คือการพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองของรัฐบาลตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เพราะเป็นการพัฒนาที่ขาดมิติของเวลาในอดีต อดีตคือที่มาของประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นของคู่กันกับความเป็นมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่เป็นสัตว์สังคมต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเพื่อความอยู่รอด แต่การพัฒนาประเทศที่เน้นแต่เศรษฐกิจทุนนิยมเสรีแบบตะวันตกอย่างกลวงๆ ได้ทำให้มนุษย์ในดินแดนประเทศไทยมีสำนึกเป็นปัจเจก ซึ่งเทียบได้กับการเป็นสัตว์เดรัจฉานประเภทหนึ่งมนุษย์โดยธรรมชาติต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม (Social group) กลุ่มเล็กที่สุด คือครอบครัวและเครือญาติ (ครัวเรือน) ถัดมาเป็นชุมชนที่แลเห็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นรูปธรรม (Social reality) ได้แก่ชุมชนบ้าน เหนือชุมชนบ้านขึ้นไปเป็นชุมชนทางจินตนาการ (imagined community) ใช้พื้นที่หรือแผ่นดินอันมีคนอยู่ร่วมกันบูรณาการให้เกิดสำนึกร่วม ชุมชนทางจินตนาการ หรือชุมชนสมมุติที่เกิดขึ้นในพื้นที่สองระดับ คือพื้นที่อันเป็นแผ่นดินเกิด หรือมาตุภูมิ กับพื้นที่อันเป็นประเทศชาติ หรือชาติภูมิการเกิดชุมชนสมมุติทั้ง 2 ระดับนี้ใช้มิติของเวลาหรือประวัติศาสตร์ เป็นสิ่งเชื่อมโยงให้เกิดสำนึกของการเป็นพวกพ้องเดียวกัน เพราะฉะนั้นประวัติศาสตร์จึงมี 2 ระดับ คือ ระดับท้องถิ่นและระดับชาติประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือประวัติศาสตร์สังคม ที่แสดงให้เห็นความเป็นมาของผู้คนในท้องถิ่นเดียวกันที่อาจมีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ก็ได้ แต่เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่เดียวกันตั้งแต่ 2-3 ชั่วคนสืบลงไป ก็จะเกิดสำนึกร่วมขึ้นเป็นคนในท้องถิ่นเดียวกัน มีจารีต ขนบประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อและกติกาสังคมในทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกัน โดยมีพื้นฐานทางความเชื่อและศีลธรรมเดียวกัน เช่น ท้องถิ่นดงศรีมหาโพธิ์ ในอำเภอสรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ความเป็นมา

ทางชาติพันธุ์ต่างกัน คือมีทั้งมอญ เขมร ลาว เจ๊ก ฯลฯ แต่มีสำนึกความเป็นคนศรีมหาโพธิ์หรือ
ศรีมหาโพธิ์ร่วมกัน ประวัติศาสตร์แห่งชาติ คือประวัติศาสตร์สังคมที่แสดงให้เห็นความเป็นมาของผู้คน
ในประเทศเดียวกันเหนือระดับท้องถิ่นอันหลากหลายก็เป็นพื้นที่หรือแผ่นดินที่เป็นประเทศชาติ เช่น
ดินแดนประเทศไทยเรียกว่า สยามประเทศ มีประวัติศาสตร์การเมืองและเศรษฐกิจที่ยึดโยงผู้คนใน
ระดับท้องถิ่นที่หลากหลายให้รวมเป็นพวกเดียวกัน เช่น มีภาษากลางร่วมกัน มีระบบความเชื่อและ
ประเพณีพิธีกรรมเดียวกัน มีสถาบันพระมหากษัตริย์และการปกครองร่วมกัน เป็นต้นทั้งหมดนี้หล่อ
หลอมและผลักดันให้คนในดินแดนสยามสมมุติชื่อเรียกตนเองอย่างหลวมๆ ว่า คนไทย เริ่มมีหลักฐาน
ตั้งแต่สมัยอยุธยา ฉะนั้นคนไทยเป็นชื่อรวมของคนในระดับชาติภูมิประวัติศาสตร์ชาติภูมิ กลายเป็น
ประวัติศาสตร์รัฐชาติ หรือประวัติศาสตร์แห่งชาติ ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ลงมา ต่อมาได้เจือ
ปนกับประวัติศาสตร์อาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก จนทำให้เกิดประวัติศาสตร์เชื้อชาตินิยม
(race) ตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นต้นมา การมองคนไทยในลักษณะของความเป็นเลิศ
ทางกรรมพันธุ์ ได้ทำลายความเป็นคนไทยที่เป็นชื่อสมมุติท่ามกลางความหลากหลายของชาติพันธุ์
ต่างๆ ในประเทศไทยให้หมดไป จึงเป็นช่องทางให้เกิดกลุ่มผลประโยชน์ใช้อ้างอิงเพื่อความชอบธรรม
ในการปกครอง แล้วใช้ทำลายความสัมพันธ์ของคน ทั้งคนภายในประเทศไทยและคนภายนอกคือ
ประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ลาว เขมร เวียดนาม และมลายู สืบมาจนทุกวันนี้เพราะถ้ามองจาก
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแล้ว คนที่อยู่ในประเทศปัจจุบันแยกไม่ออกจากบรรดาชาติพันธุ์ของผู้คนต่างๆ
ในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ลาว เขมร เวียดนาม และมาเลเซีย ฯลฯ ข่า (ข้า) คนพื้นเมืองดั้งเดิม
บริเวณสุวรรณภูมิสองฝั่งโขง

ซึ่งเป็นบทความซึ่งแสดงให้เห็นถึงความการรวบอำนาจในการอธิบายประวัติศาสตร์เข้าสู่
ศูนย์กลางของรัฐ ทำชุมชนท้องถิ่นขาดอำนาจในการอธิบายตัวเอง ขาดความเข้าใจในรากเหง้าของ
บรรพบุรุษและชนชาติของตนเองที่ถูกต้อง

ดังนั้นการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จึงแปลความหมายได้ถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
อันเกิดจากประสบการณ์ ตามธรรมชาติของการเรียนรู้ คือ ความต้องการของผู้เรียน สิ่งเร้าที่
น่าสนใจ การตอบสนองเมื่อมีสิ่งเร้าที่น่าสนใจ การได้รับรางวัล ผ่านกระบวนการการเรียนรู้ของอัน
ประกอบด้วยลำดับขั้นตอนพื้นฐานที่สำคัญ 3 ขั้นตอน คือ (1) สร้างประสบการณ์ (2) ความเข้าใจ
และ (3) ความนึกคิด ซึ่งจะ使人ในท้องถิ่นไม่ดูถูกตัวเองและมีความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษ และมี
สายสัมพันธ์ที่จะปกป้องรักษาท้องถิ่นของตนเองรวมทั้งทรัพยากรและภูมิปัญญาต่างๆ สืบทอดกันมา

บทที่ 3

รายงานผลการดำเนินกิจกรรมโครงการ

ทั้งนี้ นักวิจัยได้สรุปผลการดำเนินงานวิจัยโครงการศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอโนนดินแดง : กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ตามแผนกิจกรรมโครงการทั้งหมดตลอดระยะเวลาดำเนินงาน ดังต่อไปนี้

กิจกรรมโครงการ

1. ประชุมทีมวิจัย และที่ปรึกษา
2. จัดประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการกับกลุ่มเป้าหมาย
3. ปฏิบัติการเก็บข้อมูลบริบท และประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชุมชน
 - 3.1 ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง
 - 3.2 สัมภาษณ์กับผู้รู้
 - 3.3 จัดทำแผนที่ชุมชน (ภายในและภายนอก)
 - 3.4 ทีมวิจัยประชุมสรุปข้อมูล
4. เก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมา และพัฒนาการที่สำคัญของปราสาทหนองหงส์
 - 4.1 ศึกษารวบรวมข้อมูล หลักฐาน เอกสารที่เกี่ยวข้อง จาก ผู้นำชุมชน ผู้รู้ อบต. สถานศึกษา
 - 4.2 สัมภาษณ์ผู้อาวุโส ผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้รู้ในชุมชนเป้าหมาย และชุมชนใกล้เคียง
 - 4.3 ประชุม สำนวณจัดทำแผนที่ ปราสาทหนองหงส์และชุมชนโดยรอบร่วมกับชุมชนเป้าหมาย
 - 4.4 นำเสนอข้อมูล สรุปวิเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย
5. เก็บข้อมูลพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของปราสาทหนองหงส์ที่สัมพันธ์กับผู้คนและชุมชนตั้งแต่อดีต - ปัจจุบัน
 - 5.1 รวบรวมข้อมูลเอกสารที่มีอยู่
 - 5.2 สัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้อาวุโส
 - 5.3 ลงพื้นที่สำรวจ เรียนรู้เพิ่มกับกลุ่มเป้าหมาย
 - 5.4 นำเสนอข้อมูล สรุป วิเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย
6. ศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนรอบปราสาทหนองหงส์
 - 6.1 สัมภาษณ์ผู้รู้ในด้านต่างๆ
 - 6.2 สัมภาษณ์กลุ่มคนในปัจจุบัน
 - 6.3 ทำแผนปฏิบัติการศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนรอบปราสาทหนองหงส์ที่มีต่อคุณค่าด้านวิถีชีวิต สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

6.4นำเสนอข้อมูล สรุป วิเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย

7. การสรุปและวิเคราะห์ข้อมูล

7.1) การสรุปและวิเคราะห์ข้อมูลในระดับทีม

7.2) การสรุปข้อมูลกับชุมชนเป้าหมาย

7.3) สรุปข้อมูลภาพรวมของชุมชนเป้าหมาย จัดเวทีวิเคราะห์ ข้อมูลร่วมกับชุมชนเป้าหมายพร้อมหาแนวทางในการปฏิบัติการ

7.4) จัดทำรายงานความก้าวหน้าระยะที่ 1

8. ศึกษาดูงานนอกพื้นที่ เรื่องการสร้างแนวทางการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

9. การสรุปผลการศึกษาและจัดทำรายงานผลการศึกษา

11.1) จัดเวทีสรุป วิเคราะห์ผลการศึกษา

11.2) จัดเวทีนำเสนอผลการศึกษาต่อสาธารณะ

11.3) จัดทำรายงานผลการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์

10. จัดเวทีสาธารณะเพื่อนำเสนอผลการศึกษาวิจัยและปิดโครงการ

11. จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

ซึ่งสามารถสรุปผลการดำเนินกิจกรรมตามขอบเขตการศึกษาของโครงการ ได้ดังต่อไปนี้

3.1 กิจกรรมประชุมทีมวิจัยและที่ปรึกษาโครงการฯ เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์งานวิจัย

(1.) วัตถุประสงค์ของกิจกรรมที่ 1

1. เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการฯ
2. วางแผนการทำงานร่วมกัน
3. แบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบทีมวิจัย
4. ออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

(2.) ช่วงเวลาดำเนินการ สถานที่

วันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ.2552 ณ.ศาลาการเปรียญวัดโนนดินแดงใต้ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

(3.) ผู้เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย 12 คน
2. ที่ปรึกษาโครงการ 5 คน
3. พี่เลี้ยง 2 คน

รวม 19 คน

(4.) วิธีการดำเนินงาน

- 1.) ติดต่อประสานงาน
 - ทีมวิจัย
 - ทีมที่ปรึกษา

2. เตรียมเอกสารที่เกี่ยวข้อง
 - บทนำ (เอกสารโครงการ)
 - จัดทำหนังสือเรียนเชิญคณะที่ปรึกษา
3. เตรียมวัสดุอุปกรณ์
 - กระดาษรูป, กระดาษขาว, ปากกาเคมี, สมุดดินสอ
 - น้ำชา, กาแฟ, ขนมเบรก
4. เตรียมสถานที่
5. ดำเนินตามแผน

กำหนดการเวทีชี้แจงวัตถุประสงค์งานวิจัยกับทีมวิจัยและที่ปรึกษา

เวลา	กิจกรรม	ผู้รับผิดชอบ	หมายเหตุ
09.00 น.	1. พระครูนิเทศธรรมคุณ กล่าวเปิดการประชุมและให้ศีลให้พร	พระครูนิเทศธรรมคุณ	
09.10 น.	2. แนะนำตัวสมาชิกทีมวิจัยและที่ปรึกษา 3. นำเสนอโครงการฯ หลักการและเหตุผล, วัตถุประสงค์	นายวิสิษฐ์ บัดไธสง	
10.30 น.	4. พี่เลี้ยงโครงการฯ แนะนำตัว และพูดถึงความเป็นมาของงานวิจัยท้องถิ่น(สกว.)	นายฤทธิชัย ภูตะวัน	
11.00 น.	5. การกิจที่จะต้องทำในคณะที่มวิจัย 5.1 แบ่งบทบาทหน้าที่งานบริหารภายในทีมวิจัย/ที่ปรึกษา	พี่เลี้ยง/ทีมวิจัย/ที่ปรึกษา	
12.00 น.	6. สรุปผลการประชุมฯ	พี่เลี้ยง/ทีมวิจัย/ที่ปรึกษา	

(5.) ผลที่ได้รับ

1. เกิดความเข้าใจถึงเป้าหมายวัตถุประสงค์และการดำเนินโครงการร่วมกันทั้งทีมวิจัยและที่ปรึกษา
2. ได้วางแผนการทำงานร่วมกัน ได้แก่ แผนการประชุมประจำเดือนเพื่อติดตามการดำเนินสรุปการทำงาน และสรุปงานร่วมกับพี่เลี้ยง , แผนการประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์การทำงานต่อชุมชนเป้าหมาย
3. ได้แบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานร่วมกันภายในทีมงานวิจัยและที่ปรึกษา
4. ทีมวิจัยเกิดความเข้าใจในงานวิจัยมากขึ้นได้เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเองในงานวิจัย

(6.) ปัญหาอุปสรรค

1. ทีมวิจัยและที่ปรึกษามาไม่ตรงเวลาที่นัดหมายประชุมเพราะติดภารกิจส่วนตัว
2. ยังไม่มีเครื่องบันทึกเสียง
3. ยังไม่มั่นใจในการทำงานวิจัยว่าจะทำได้ เพราะยังไม่มีประสบการณ์ในการทำงานวิจัย

(7.) กระบวนการแก้ไขปัญหา

ในกิจกรรมต่อไป ทีมวิจัยมีข้อเสนอให้มีการนัดหมายล่วงหน้าและติดตามประสานงานผู้เข้าร่วมก่อนการจัดงานรวมถึงการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ก่อนการเริ่มงานให้ครบและช่วยกันวางบทบาทหน้าที่ภายในทีมให้ชัดเจน

3.2 กิจกรรมประชุมชี้แจงทำความเข้าใจวัตถุประสงค์การวิจัยกับเยาวชนและชุมชนเป้าหมาย

(1.) วัตถุประสงค์ของกิจกรรมที่ 2

1. เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจวัตถุประสงค์การวิจัยกับเยาวชนและชุมชนเป้าหมาย
2. คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในการเก็บข้อมูล
3. วางแผนเก็บข้อมูลร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย

(2.) ช่วงเวลาดำเนินงาน สถานที่

วันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2552 ณ ศาลาประชาคม หมู่ 9 บ้านหนองหงส์ ต.โนนดินแดง อ.โนนดินแดง จ.บุรีรัมย์

(3.) วิธีการดำเนินงาน

1. ประสานงานการประชุม
 - ทีมวิจัย, ทีมที่ปรึกษา, เยาวชนและชุมชนเป้าหมาย
 - เตรียมสถานที่ (ศาลาประชาคม หมู่ที่ 9)
 - เตรียมอาหารและเครื่องดื่ม
 - เตรียมวัสดุอุปกรณ์ กระดาษบรรณ, กระดาษขาว, ปากกาเคมี, สมุดดินสอ
2. ดำเนินการประชุมตามแผน
3. จัดทำเอกสารประกอบการประชุม
 - เอกสารโครงการ
4. วางแผนร่วมกับชุมชนเป้าหมาย
 - หาอาสาสมัครชุมชน
 - คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในการเก็บข้อมูล
 - วางแผนเก็บข้อมูลและปฏิบัติการ

กำหนดการประชุมชี้แจงทำความเข้าใจวัตถุประสงค์การวิจัยกับเยาวชนและชุมชน
เป้าหมาย โครงการศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อ.โนนดินแดง :
กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ อ.โนนดินแดง จ.บุรีรัมย์

เวลา	กิจกรรม	ผู้รับผิดชอบ	ผู้ดำเนินรายการ
09.00 น.	-ประธานกล่าวเปิดประชุม		นางเดือนรักธรรม
	-แนะนำทีมวิจัย/ที่ปรึกษา/พี่เลี้ยง	นางเดือน รักธรรม	
	-แนะนำโครงการฯ/ความเป็นมาของโครงการ -วัตถุประสงค์ของโครงการฯ -แผนปฏิบัติการของโครงการฯ	นายวิสิษฐ์ บัดโรสง /พี่เลี้ยงฯ	
10.00 น.	-พักเบรก	นางสุชาวดี	
10.10 น.	-วิทยากรกล่าวความสำคัญของ <u>คุณค่าความสำคัญ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น</u>	อ.กัณฑ์ โชคกลางเดือน พ่อใหญ่จันดี	
12.00 น.	-ปิดการประชุม		
12.05 น.	-รับประทานอาหาร	นางสุชาวดี เกินสระเกษ	

(4.) ผลที่ได้รับ

1. ทำให้ผู้นำชุมชน ผู้รู้ในชุมชน และชาวบ้าน เข้าใจการทำงานของทีมนักวิจัยว่ามีวัตถุประสงค์
เป้าหมายของโครงการฯ อย่างไร

2. ได้รู้แหล่งสืบค้นหาประวัติศาสตร์ของชุมชนจากกลุ่มเป้าหมายและประวัติศาสตร์ปราสาท
หนองหงส์จากผู้รู้ในชุมชนและร่างทรง (จัม) คนแรกของเจ้าพ่อหนองหงส์ หรือเจ้าพ่อสีชมพู และ
ชาวบ้านที่มาร่วมประชุม

3. ทีมวิจัย ที่ปรึกษาและชุมชนเข้าใจเป้าหมายของวัตถุประสงค์ และแผนการดำเนินงานของ
โครงการวิจัย

4. ได้รับคำแนะนำจาก ที่ปรึกษาในเรื่องบรรยากาศของวงประชุม ว่า ถ้าจัดเวทีประชุมฯ แบบ
เป็นทางการเกินไปเราจะไม่ได้อะไรมาจากเวทีประชุมฯ นี้ ที่ปรึกษาก็เลยให้จัดเวทีประชุมใหม่โดย
จัดเก้าอี้เป็นรูปครึ่งวงกลม ทำให้เห็นหน้าผู้ประชุมทุกคน คนเฒ่าคนแก่ใครจะเคี้ยวหมากก็เคี้ยวไป
ใครจะทำอะไรก็ทำตามสบายแต่ให้อยู่ในศาลา และร่วมพูดคุยได้ตามสบาย

ส่วนผู้รู้ในชุมชนให้คำแนะนำเชิงเป็นแนวทางให้ศึกษาต่อ กรณีแม่ใหญ่พัน ผลติตะ ที่เป็น
ร่างทรง (จัม) คนแรกของเจ้าพ่อสีชมพู แม่ใหญ่พัน ผลติตะเล่าว่า “ดีใจที่ลูกหลานมาสอบถาม
ประวัติร่างทรงคนแรกของเจ้าพ่อสีชมพูคิดว่าจะไม่มีใครสนใจเสียแล้ว กลัวจะจากไปโดยไม่มีใคร
สนใจแม้ลูกหลานตัวเองแท้ๆ ก็ไม่มีใครสนใจในเรื่องคนทรง (จัม)”

(5.) ปัญหาอุปสรรค

1. ทีมวิจัยและที่ปรึกษามาไม่ครบจำนวนเพราะติดภารกิจส่วนตัว
2. ชุมชน (หมู่ 9) เป้าหมายเป็นชุมชนที่กระจายตัวไปตามถนนสายละหานทราย ตาพะยา ฝั่งตะวันออก อีกทั้งชุมชนหมู่ 9 มีทั้งที่อยู่ในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาล (เขต อบต.) มีปัญหาในเรื่องการกระจายข่าวที่เสียไปไม่ทั่วถึงทั่วทั้งชุมชนหมู่ 9 จึงมีผู้ร่วมประชุมไม่ถึง 50% และคนที่มาร่วมประชุมฯ จึงเป็นกลุ่มคนที่อยู่ใกล้ๆ กลัปลาประชาคม

(7.) กระบวนการแก้ไขปัญหา

ทีมวิจัยร่วมกันสรุปบทเรียนในการดำเนินกิจกรรมและวางแผนการทำงานในกิจกรรมต่อไป

3.3 กิจกรรมรวบรวม และศึกษาเอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

(1.) วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ได้ข้อมูลเอกสารมาประกอบการวิจัย
2. เพื่อได้มีโอกาสชี้แจงเป้าหมายวัตถุประสงค์การทำงานกับหน่วยงาน และแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องขอให้เข้าใจงานวิจัยมากขึ้น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน, อบต.โนนดินแดง, เทศบาลโนนดินแดง,และที่ว่าการอำเภอโนนดินแดง

(2.) ช่วงเวลาดำเนินการ สถานที่

วันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 ณ ศาลาประชาคมหมู่ 9 บ้านหนองหงส์ ต.โนนดินแดง อ.โนนดินแดง จ.บุรีรัมย์

(3.) ผู้เข้าร่วม

1.ทีมวิจัย	12 คน
รวม	12 คน

(4.) ขั้นตอนวิธีการดำเนินงาน

1. ประสานงานขอข้อมูลจากหน่วยงานในท้องถิ่น ได้แก่
 - ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9
 - อบต.โนนดินแดง
 - เทศบาลโนนดินแดง
 - ที่ว่าการอำเภอโนนดินแดง
2. นำข้อมูลที่ได้นำมาสรุปร่วมกันภายในทีมฯ เพื่อวางแผนเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์

(5.) ผลที่ได้รับ

1. ได้ข้อมูลเอกสารที่สอดคล้องกับโครงการวิจัยที่ทีมวิจัยจะไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อ
2. ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ พอดีสมควร

(6.) ปัญหาอุปสรรค

1. บางหน่วยงานไม่รู้จักงานวิจัยของ สกว. ฝ่ายท้องถิ่น จึงทำให้ทีมวิจัยต้องอธิบายอยู่นาน

(7.) กระบวนการแก้ไขปัญหา

ทีมวิจัยต้องทำเอกสารเพื่อแนะนำโครงการต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งเข้าพบหัวหน้าหน่วยงานหรือองค์กรเพื่อประสานงานในการขอความอนุเคราะห์ข้อมูลที่ต้องการโดยตรง

3.4 กิจกรรมศึกษาข้อมูลบริบทชุมชน/ประวัติศาสตร์ชุมชน

(1.) วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาข้อมูลบริบทชุมชน และประวัติความเป็นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชนเป้าหมาย

2. เพื่อจัดทำแผนที่แผนผังชุมชนที่อยู่รอบปราสาททั้งในอดีตและปัจจุบันเพื่อเปรียบเทียบสภาพทั่วไปของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน

(2.) ช่วงเวลาดำเนินการ

วันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2552

สถานที่จัด ศาลาประชาคมหมู่ 9 อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

(3.) ผู้เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย	12	คน
2. ผู้รู้ในชุมชนเป้าหมาย	15	คน
3. ที่ปรึกษา	1	คน
รวม	28	คน

(4.) ขั้นตอนวิธีการดำเนินงาน

1. ประชุมทีมวิจัยแบ่งบทบาทหน้าที่เพื่อเก็บข้อมูลกับชุมชนเป้าหมาย
2. ประสานงานผู้รู้และที่ปรึกษาเพื่อจัดเวทีระดมข้อมูลและแลกเปลี่ยนข้อมูล
3. ดำเนินการจัดเวทีระดมแลกเปลี่ยนข้อมูลตามแผน
4. จัดทำแผนที่แผนผังชุมชนร่วมกัน
5. ออกสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชนกลุ่มเป้าหมายและผู้รู้ในหมู่บ้านข้างเคียง

(5.) ผลที่ได้รับ

1. ได้ข้อมูลพื้นฐานประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านโนนดินแดงและประวัติความเป็นมาของชุมชนกลุ่มเป้าหมาย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. ได้รู้พัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านโนนดินแดงและชุมชนกลุ่มเป้าหมายในอดีตจนถึงปัจจุบัน
3. ได้ความร่วมมือในการจัดทำแผนที่แผนผังชุมชน (ภายนอก-ภายใน) กับผู้รู้และคนในชุมชนกลุ่มเป้าหมายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

รายชื่อผู้รู้ ผู้อาวุโสที่ได้ทำการสัมภาษณ์

1. พ่อใหญ่ จันทร คำภูมิ	อายุ - ปี
2. พ่อใหญ่ จันดี ปินะถา	อายุ 69 ปี
3. พ่อใหญ่ เหมมา คำสุวรรณ	อายุ 75 ปี
4. พ่อใหญ่ สิงห์ เสียงขอบ	อายุ 58 ปี
5. พ่อใหญ่ จันทร ปัดโรสง	อายุ 75 ปี
6. พ่อใหญ่ จิต จันทรพรมมา	อายุ 55 ปี
7. แม่ใหญ่ วาสนา จันทรพรมมา	อายุ - ปี
8. แม่ใหญ่ พัน แผลติตะ	อายุ - ปี (จัมคนแรก)
9. พ่อใหญ่ ผง โคกกระโทก	อายุ 72 ปี
10. พ่อใหญ่ จันทร ขวัญนอก	อายุ 100 ปี
11. พ่อใหญ่ อิม รุ่งลงกรณ์	อายุ - ปี
12. แม่ใหญ่ ปินอนงค์ ใจแก้ว	อายุ - ปี
13. พ่อใหญ่ จอม แสนแก้ว	อายุ - ปี
14. แม่ใหญ่ น้อย เส็นนา	อายุ - ปี
15. พ่อใหญ่ เริญ	อายุ - ปี
16. พ่อใหญ่พรมมา	อายุ - ปี
17. แม่ใหญ่ แต่ง	อายุ - ปี
18. แม่ใหญ่ จุม	อายุ - ปี
19. แม่ใหญ่ ทา เจือจันทร์	อายุ 77 ปี

(6.) ปัญหาอุปสรรค

1. ขณะที่วิจัยมีงานหลักอยู่แล้ว ทำให้ไม่ค่อยมีเวลามารวมปรึกษาพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกันภายในทีมวิจัย ไม่ค่อยมีเวลาทำงานวิจัยเต็มที่นอกจากเวลาเลิกงาน (ตอนเย็นและวันเสาร์วันอาทิตย์)

2. ผู้รู้ในชุมชนส่วนมากจะอายุมากแล้วบางครั้งก็มีหลงๆ ลืมๆ ทำให้ต้องตั้งคำถามทวนข้อมูลเลยไม่ตรงประเด็นเท่าไร บางครั้งก็หุ้ไม่ค่อยดีต้องพูดเสียงดังและต้องถามหลายๆ รอบถึงจะได้ยิน

5. ข้อมูลบางอย่างที่ได้จากการสัมภาษณ์ ยังไม่ตรงตามจุดประสงค์ของโครงการเท่าไรจึงต้องลงไปสัมภาษณ์เก็บข้อมูลอีกรอบ

(7.) กระบวนแก้ไข้ปัญหา

1. ประชุมปรึกษากันภายในทีมวิจัยให้มีการจัดการประชุมในช่วงเวลาที่ทุกคนว่างตรงกัน
4. ลงสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชนเพิ่มเติม

3.5 กิจกรรมเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมาและพัฒนาการที่สำคัญของปราสาทหนองหงส์

(1.) วัตถุประสงค์

1. เพื่อเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมาและพัฒนาการที่สำคัญของปราสาทหนองหงส์
2. เพื่อรวบรวมและสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้รู้ในชุมชน

(2.) ช่วงเวลาดำเนินการ

10 สิงหาคม พ.ศ. 2552 ณ ชุมชนบ้านโนนดินแดง

(3.) ผู้เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย 12 คน
 2. ผู้รู้ในชุมชนกลุ่มเป้าหมาย 15 คน
- รวม 27 คน

(4.) ขั้นตอนวิธีการดำเนินงาน

1. ประสานงานกับทีมวิจัยในการเก็บข้อมูล
2. ปฏิบัติการเก็บข้อมูลด้วยการศึกษารวบรวมเอกสารหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
3. ออกสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชนกลุ่มเป้าหมายและผู้รู้ในหมู่บ้านใกล้เคียง
4. จัดทำแผนที่แผนผังของปราสาทหนองหงส์และชุมชนใกล้เคียง

(5.) ผลที่ได้รับ

1. ได้ข้อมูลประวัติศาสตร์ของปราสาทหนองหงส์
2. ได้รู้ความเป็นมาของปราสาทหนองหงส์และสระน้ำหนองหงส์
3. ได้รู้พัฒนาการที่สำคัญของปราสาทหนองหงส์
4. ได้ความร่วมมือของผู้รู้ในชุมชนกลุ่มเป้าหมายและผู้รู้ในชุมชนใกล้เคียง
5. ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้รู้ในชุมชนเป้าหมายและผู้รู้ในชุมชนใกล้เคียง

(6.) ปัญหาอุปสรรค

1. ทีมวิจัยติดงานหลักไม่ค่อยมีเวลาออกสัมภาษณ์เลยทำให้เสียเวลาในการเก็บข้อมูลล่าช้าลง
2. การติดต่อประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในเรื่องขอข้อมูลปราสาทหนองหงส์ไม่ได้รับความสะดวกเท่าที่ควร

3. ความคิดเห็นของผู้รู้ไม่ตรงกันเลยเกิดการถกเถียงกันนิดหน่อยเพื่อสรุปทบทวนความเข้าใจร่วมกัน

(7.) กระบวนการแก้ไขปัญหา

1. ลงสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพิ่มและบอຍให้มีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างเหล่าผู้รู้เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ตรงกัน

3.6 กิจกรรมเก็บข้อมูลพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของปราสาทหนองหงส์ที่สัมพันธ์กับผู้คนและชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

(1.) วัตถุประสงค์

1. ศึกษาพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของปราสาทหนองหงส์ในอดีตจนถึงปัจจุบัน
2. ศึกษาความสัมพันธ์ของปราสาทหนองหงส์กับผู้คนในชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
3. ศึกษาความเชื่อความศรัทธาของคนในชุมชนใกล้เคียงที่มีต่อปราสาทหนองหงส์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

(2.) ช่วงเวลาดำเนินการ

30 สิงหาคม พ.ศ. 2552 ณ ศาลาเอนกประสงค์ หมู่ 9 ต.โนนดินแดง อ.โนนดินแดง จ.บุรีรัมย์

(3.) ผู้เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย 12 คน
2. ผู้รู้ในชุมชนกลุ่มเป้าหมาย 15 คน
3. ที่ปรึกษาโครงการ 1 คน

รวม 28 คน

(4.) ขั้นตอนวิธีการดำเนินงาน

1. ประสานงานกับทีมวิจัยและที่ปรึกษาในการเก็บข้อมูล
2. จัดทำเครื่องมือในการสัมภาษณ์ เรื่อง พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของปราสาทหนองหงส์ที่สัมพันธ์กับผู้คน และชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
3. ปฏิบัติการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์คนในชุมชนกลุ่มเป้าหมายและชุมชนใกล้เคียงรายบุคคล

(5.) ผลที่ได้รับ

1. ได้ข้อมูลพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของปราสาทหนองหงส์ ด้านสังคม,วัฒนธรรม,ความเชื่อ
2. ได้ข้อมูลได้รู้ความเป็นมาของประวัติการตั้งชื่อของปราสาทหนองหงส์และสระน้ำหนองหงษ์

3. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อของคนในชุมชนกลุ่มเป้าหมายและชุมชนใกล้เคียงต่อปราสาท
หนองหงส์หรือศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ เรื่องพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น พิธีกรรมทำบุญเบิกบ้าน
และได้ข้อมูลเรื่องพิธีกรรมที่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจัดทำขึ้นเป็นงานประจำปี

4. ได้รู้ประวัติของร่างทรง (จัม) ของศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

5. ด้านสังคมได้ความร่วมมือของคนในชุมชนกลุ่มเป้าหมาย, ชุมชนใกล้เคียงและหน่วยงาน
ราชการที่เกี่ยวข้อง

6. ได้รายละเอียดของวัฒนธรรมประเพณีบุญเบิกบ้านที่พัฒนามาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

7. มีบรรยากาศพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเรื่องปราสาทหนองหงส์ของผู้รู้ในชุมชน
เป้าหมาย, ผู้รู้ในชุมชนใกล้เคียงและเกิดประเด็นคำถาม เรื่องศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ (เจ้าพ่อสีชมพู) ที่มี
อยู่ถึง 3 จุด

(6.) ปัญหาอุปสรรค

1. ยังขาดข้อมูลด้านสังคม, วัฒนธรรมที่ยังเก็บได้ไม่ครบ

3.7 กิจกรรมศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนรอบ ปราสาทหนองหงส์

(1.) วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนรอบปราสาท
หนองหงส์

2. เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลและทบทวนความเข้าใจของชุมชนร่วมกัน

(2.) ช่วงเวลาดำเนินการ

วันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2552 ณ สถานที่ ศาลาประชาคมหมู่ 9 ต.โนนดินแดง อ.โนนดินแดง
จ.บุรีรัมย์

(3.) ผู้เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย 12 คน
2. ผู้รู้และผู้เฒ่าในชุมชนเป้าหมาย 7 คน
3. ผู้อาวุโสและผู้สนใจ 10 คน
4. ที่ปรึกษาโครงการ 1 คน

รวม 30 คน

(4.) ขั้นตอนวิธีการดำเนินงาน

1. ประสานงานกลุ่มเป้าหมายเพื่อเก็บข้อมูล
2. สัมภาษณ์ผู้รู้และกลุ่มคนในยุคนปัจจุบัน
3. จัดทำแผนศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

(5.) ผลที่ได้รับ

เกิดเวทีการพูดคุยเรื่องการวางแผนแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอนนทบุรี ดินแดง กรณีปราสาทหนองหงส์เป็นแกนกลาง (แผนงานศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฯ ประจำปี งานมหกรรมสมโภชน์หลักบ้านหลักเมืองนนทบุรีดินแดง) ในประเด็น พิธีกรรมที่เกิดขึ้น และความเกี่ยวข้องต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนรอบปราสาทฯ จนหลอมรวมเป็นงานประเพณีประจำปีของคนอำเภอนนทบุรี ดินแดง

(6.) ปัญหาอุปสรรค

1. มีปัญหาเวลานัดหมายประชุม ต้องเลื่อนเวลาจากช่วงเช้าไปเป็นช่วงบ่ายเพราะกลุ่มผู้รู้ผู้นำผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้สนใจติดงานไร่สวนนา ต้องขอเวลาพูดคุย หลายคนไม่อาจมาร่วมได้วงประชุมจึงมีผู้ร่วมประชุมไม่มากตามจำนวนที่ตั้งไว้
2. ทีมวิจัยไม่ครบเพราะติดภาระกิจการทำงานส่วนตัว
3. เมื่อวงประชุมพูดคุยกันเรื่องแผนงาน และลงรายละเอียดไปบ้างแล้วผู้เฒ่าผู้แก่และผู้สนใจเริ่มลุกทยอยขอตัวกลับบ้านกันเป็นส่วนใหญ่ทำให้การพูดคุยไม่ต่อเนื่อง
4. ไม่มีเครื่องบันทึกเสียงทำให้ข้อมูลที่พูดคุยตกหล่น

(7.) กระบวนการแก้ไขปัญหา

1. ลงเก็บข้อมูลเพิ่มเติมรายบุคคลและ จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์เครื่องบันทึกเสียงและกระบวนการจัดเก็บข้อมูลเข้ากับกลุ่มเป้าหมายในประเด็นที่ตกหล่นไม่ครบ

3.8 กิจกรรมประชุมสรุปวิเคราะห์ข้อมูลฯ

(1.) วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมเรียบเรียงสรุปข้อมูลที่ได้อ่านและศึกษาข้อมูลร่วมกันภายในทีม ก่อนการนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน
2. เพื่อนำข้อมูลที่ได้อ่าน ปัญหาที่พบ มาสรุป และจัดทำแผนการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย
3. ทีมวิจัยได้ทำประเมินแผนการทำงานในระยะต่อไป
4. ได้ชุดข้อมูลเพื่อเขียนรายงานความก้าวหน้า

(2.) ช่วงเวลาดำเนินการ

10 ตุลาคม พ.ศ. 2552 ณ บ้านเลขที่ 123 หมู่ 9 ต.นนทบุรีดินแดง อ.นนทบุรี จ.นนทบุรี

(3.) ผู้เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย	12	คน
2. ทีมพี่เลี้ยง	2	คน
3. ทีมที่ปรึกษา	6	คน

รวม 20 คน

(4.) ขั้นตอนวิธีการดำเนินงาน

1. ประสานงานทีมวิจัย ทีมที่ปรึกษา พี่เลี้ยง นัดหมายวัน เวลาประชุม
2. ประชุมสรุปวิเคราะห์ข้อมูลรวบรวมเรียบเรียงข้อมูล

(5.) ผลที่ได้รับ

1. ได้ชุดข้อมูลที่จะเขียนรายงานความก้าวหน้า
2. ได้แผนการทำงานและแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
3. ได้เห็นรูปแบบของแผนงานแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และกลุ่มเป้าหมายหน่วยงานราชการในพื้นที่ที่ต้องติดต่อประสานงาน
4. ได้กลุ่มเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน

(6.) ปัญหาอุปสรรค

1. ทีมวิจัยยังวิเคราะห์ข้อมูลไม่ออกการเชื่อมโยงปัญหายังไม่ครอบคลุม มีปัญหาเกี่ยวกับการอธิบายข้อมูลของตนเองต่อคนอื่น
2. ทีมวิจัยและที่ปรึกษามาไม่ครบทำให้ขาดมุมมองที่รอบด้านมากขึ้น
3. ข้อมูลยังไม่เพียงพอต่อการวิเคราะห์ข้อมูล

(7.) กระบวนแก้ไข้ปัญหา

1. สรุปและประมวลข้อมูลเพื่อตรวจสอบความครอบคลุมครบถ้วนของข้อมูลที่ต้องการและข้อมูลที่ยังไม่มี
2. วางแผนเก็บข้อมูลเพิ่มเติมและจัดเวทีกลุ่มอีกรอบเพื่อช่วยกันสรุปและวิเคราะห์ข้อมูล
3. ประสานงานทีมพี่เลี้ยงเพื่อช่วยในการสรุปวิเคราะห์ข้อมูล

3.9 จัดเวทีเพื่อนำเสนอผลการดำเนินงานศึกษาวิจัยกับชุมชนเป้าหมาย

(1.) วัตถุประสงค์

1. เพื่อกลุ่มเป้าหมาย, ผู้นำชุมชนในท้องถิ่นและหน่วยงานราชการได้รับทราบข้อมูลของงานวิจัยเพิ่มเติมมากขึ้น
2. เพื่อให้เห็นความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ และความเชื่อของปราสาทหนองหงส์แต่ละบุคคล
3. เพื่อหาแนวทางสร้างการเรียนรู้กับผู้นำชุมชนในท้องถิ่น

(2.) ช่วงเวลาดำเนินงาน

วันที่ 5 พฤษภาคม 2553 ณ หอประชุมอำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

(3.)ผู้เข้าร่วม

1.ทีมวิจัย	12	คน
2.ที่ปรึกษา	5	คน
3.พี่เลี้ยง	1	คน
4.กลุ่มเป้าหมาย	60	คน
รวม	78	คน

(4.) วิธีการดำเนินงาน

ทีมวิจัยได้ร่วมกันออกแบบกำหนดการในเวทีเพื่อทำความเข้าใจและแบ่งหน้าที่ในการทำงานร่วมกันดังนี้

เวลา	กิจกรรม	ผู้รับผิดชอบ
08.00 น.	ลงทะเบียน	ด.ญ.ศรัณย์ภัทร
09.00 น.	เสนอโครงการวิจัย โครงการศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอโนนดินแดง : กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์	อ.เดือน รักธรรม
10.00 น.	เสนอกิจกรรม	นายจิรวัฒน์ พิกุลหอม
10.40 น.	เสนอข้อมูลที่ได้จากการวิจัย	อ.วิสิฐ ภัคไชย
11.30 น.	หาแนวทางสร้างการเรียนรู้กับผู้นำชุมชน	ทีมวิจัย
12.00 น.	รับประทานอาหารเที่ยง	กลุ่มแม่บ้าน

(5.) ผลที่ได้รับ

1. ได้ให้ข้อมูลผลงานวิจัยกับผู้นำชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย
2. ได้เห็นความสนใจของผู้นำชุมชนและกลุ่มเป้าหมายในเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง
3. ได้ความร่วมมือจากกลุ่มเป้าหมายและหน่วยงานท้องถิ่นอย่างดี
4. ได้มีการวางแผนกับกลุ่มเป้าหมายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อที่จะขยายงานวิจัยช่วงที่ 2 ต่อไป

(6.) ปัญหาอุปสรรค

1. ทีมวิจัยและที่ปรึกษาดิถีธุระส่วนตัวจึงไม่สามารถเข้าร่วมรับฟังข้อมูลอย่างพร้อมเพียง
2. เวทีนำเสนอขาดการประชาสัมพันธ์เพราะเครื่องขยายเสียงชุมชนเสียจึงทำให้กลุ่มเป้าหมายหลายคนไม่ทราบในการประชุม
3. กลุ่มเป้าหมายได้ดิถีธุระส่วนตัวจึงไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้ (ช่วงเวลาดำเนินการ)

(7.) กระบวนแก้ไขปัญหา

ทีมวิจัยกลับมาทบทวนกระบวนการติดต่อประสานงานและกระบวนการจัดกิจกรรมร่วมกัน เพื่อสรุปบทเรียนข้อจำกัดที่เกิดขึ้นไปเป็นแนวทางในการดำเนินการในเวทีต่อไป

3.10 รายงานผลการดำเนินกิจกรรมจัดทำรายงานความก้าวหน้าระยะที่ 1

(1.) วัตถุประสงค์

1. เพื่อจัดทำรายงานความก้าวหน้าระยะที่ 1
2. เพื่อสรุปประเด็นข้อมูล และเรียบเรียงข้อมูลให้กระชับเพื่อจัดการเขียนรายงาน

(2.) ช่วงเวลาดำเนินการ

25 ตุลาคม พ.ศ. 2552 ณ สถานที่ วัดโนนดินแดงใต้ ต.โนนดินแดง อ.โนนดินแดง จ.บุรีรัมย์

(3.) ผู้เข้าร่วม

1. ทีมวิจัย	12	คน
2. ทีมพี่เลี้ยง	2	คน
3. ที่ปรึกษา	1	คน
รวม	15	คน

(4.) ขั้นตอนวิธีการดำเนินงาน

1. ประสานงานกับทีมวิจัย ที่ปรึกษา และทีมพี่เลี้ยง
2. เตรียมเอกสารประกอบ
3. ประชุมทีมเพื่อสรุปข้อมูล และจัดทำรายงาน

(5.) ผลที่ได้รับ

ได้รายงานความก้าวหน้าส่ง สกว. และวิทยากรได้เพิ่มเติมให้ มุมมองเพิ่มเติมในเรื่องการเก็บข้อมูลเชิงลึกทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในชุมชน

(6.) ปัญหาอุปสรรค

1. ทีมวิจัยมาไม่ครบเพราะติดภารกิจส่วนตัว
2. รายละเอียดเอกสารยังไม่ครบถ้วน

(7.) กระบวนแก้ไขปัญหา

1. นัดหมายทีมวิจัยเพื่อจัดการประชุมทบทวนข้อมูลและจัดทำเอกสารการเงินอีกครั้ง

3.11 ศึกษาดูงานนอกสถานที่

(1.) วัตถุประสงค์

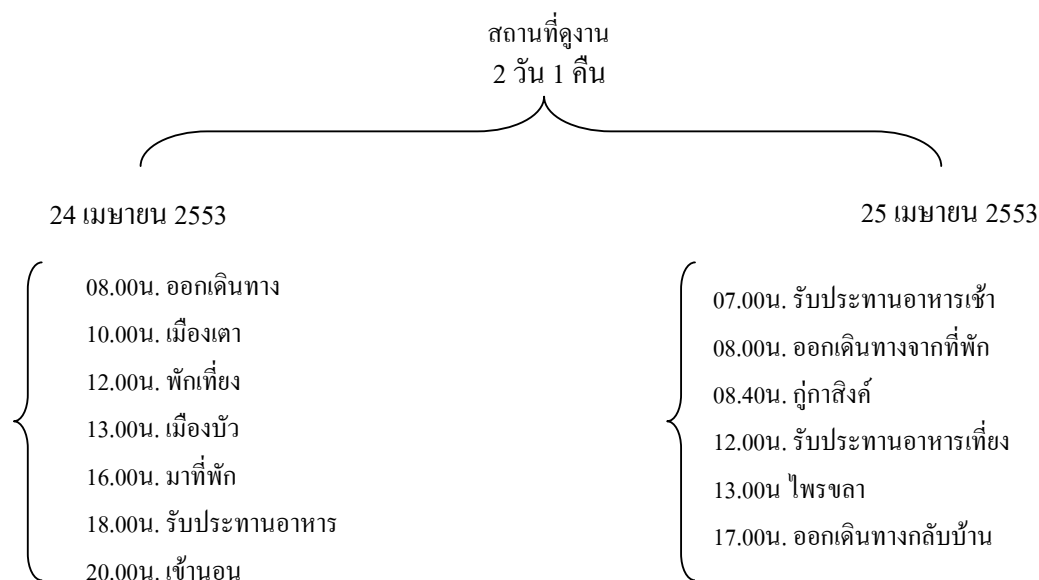
1. เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการสร้างการเรียนรู้เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
2. เพื่อนำรูปแบบความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงานมาปรับประยุกต์ใช้กับชุมชนของตนเองต่อไปในอนาคต

(2.) ช่วงเวลาดำเนินงาน

ระหว่างวันที่ 24-25 เมษายน 2553

(3.) วิธีการดำเนินงาน

1. ประสานงานเพื่อที่จะไปดูงาน
 - ติดต่อทีมวิจัย, ที่ปรึกษา, เยาวชนและกลุ่มเป้าหมาย
 - ติดต่อสถานที่ดูงาน ที่พักและอาหาร
 - ติดต่อเช่ารถตู้
2. แผนดำเนินงาน

(5.) ผลที่ได้รับ

1. ได้รู้ประวัติความเป็นมา และความสำคัญของแต่ละหมู่บ้าน
2. ได้แลกเปลี่ยนความรู้กับผู้รู้ในชุมชนและความเป็นอยู่ของแต่ละหมู่บ้าน
3. ได้แนวความรู้และความคิดและแรงจูงใจเพื่อที่จะขยับงานช่วงที่ 2 ต่อไป
4. ได้แนวทาง ความรู้เพื่อที่จะปรับประยุกต์ใช้กับชุมชนของตนเอง

(6.) ปัญหาอุปสรรค

1. ทีมวิจัยและที่ปรึกษาไม่ได้ไปศึกษาดูงานด้วยกันหลายคน เพราะติดธุระส่วนตัว
2. มีเวลาน้อยเกินไปจึงได้ข้อมูลของแต่ที่ไม่เต็มที่ เพราะไปดูหลายที่
3. เสียเวลาการเดินทางมากเกินไป เพราะไม่รู้เส้นทางไปดูงานทุกสถานที่ ต้องมีการติดต่อกับเจ้าของสถานที่เรื่อยๆ
4. เพราะต้องพักค้างคืนจึงมีกลุ่มเป้าหมายไปศึกษาดูงานจำนวนน้อย

(7.) กระบวนการแก้ไขปัญหา

1. ทีมที่เข้าร่วมกิจกรรมศึกษาดูงานได้ตั้งวงสรุปผลการศึกษาดูงานเพื่อนำบทเรียนประสบการณ์ที่ได้รับมาถ่ายทอดต่อรวมถึงการปรับประยุกต์ความรู้ที่ได้เพื่อนำมาปรับใช้ในชุมชน

3.12 ประชุมทีมวิจัยเพื่อจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

(1.) วัตถุประสงค์ของกิจกรรมที่ 12

1. เพื่อหาแนวทางจัดทำรายงานผลการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์
2. เพื่อรวบรวมชุดความรู้จากการวิจัยเพื่อนำไปเผยแพร่ต่อสาธารณะและผู้สนใจ

(2.) ช่วงเวลาดำเนินงาน

20 พฤษภาคม 2553 ณ. ที่ศูนย์ประสานงานโครงการศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอโนนดินแดง : กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

(3.) ผู้เข้าร่วม

- ทีมวิจัย 12 คน
- ทีมที่ปรึกษา 1 คน
- พี่เลี้ยง 1 คน

(4.) วิธีการดำเนินงาน

1. ติดต่อประสานงานกับทีมวิจัย, ที่ปรึกษาและพี่เลี้ยง
2. ดำเนินการประชุม
3. เตรียมเอกสารประกอบ
4. จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

(5.) ผลที่ได้รับ

1. ได้ปรึกษาหาความรู้ในการเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์
2. ได้ชุดความรู้จากการวิจัยเพื่อนำไปเผยแพร่ต่อสาธารณะและผู้สนใจ
3. ได้มีแนวทางที่จะทำงานวิจัยในระยะที่ 2 ต่อไป
4. ได้เปิดใจพูดคุยกันในห้องทีมวิจัย เพื่อที่จะได้มีการแก้ไขตนเอง

(6.) ปัญหาอุปสรรค

1. ทีมวิจัยติดภารกิจส่วนตัวจึงไม่ค่อยมีเวลาทำรายงาน ทำให้ส่งรายงานฉบับสมบูรณ์ล่าช้า
2. ทีมวิจัยบางส่วนยังไม่เข้าใจรูปแบบและกระบวนการในการจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์
3. ทีมวิจัยบางส่วนที่เป็นนักเรียนได้จบการศึกษาไปแล้วและได้ไปทำงานต่างจังหวัดจึงไม่สามารถเข้าร่วมทำรายงานฉบับสมบูรณ์ได้

(7.) กระบวนการแก้ไขปัญหา

1. ทีมวิจัยไม่ค่อยมีเวลาทำงานวิจัยเต็มทีนอกจากเวลาเลิกงาน (ปรับมาใช้ช่วงเวลาในตอนเย็นและวันเสาร์วันอาทิตย์ในการประชุมทีมเป็นหลัก)
2. ประสานงานกับพี่เลี้ยงเพื่อช่วยกันในการจัดทำรายงานและวิเคราะห์ข้อมูลและวางแผนเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อจัดทำรายงานให้สมบูรณ์

บทที่ 4

รายงานผลการศึกษา

ในการดำเนินงานของ “โครงการศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอโนนดินแดง : กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์” มีขอบเขตในการศึกษาวิจัย คือ

ขอบเขตการศึกษาวิจัย

ขอบเขตเนื้อหา

- 4.1 ข้อมูลบริบทชุมชนโดยรอบปราสาทหนองหงส์ตั้งแต่อดีต – ปัจจุบัน
- 4.2 ข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมา การก่อตั้งของปราสาทหนองหงส์
- 4.3 ข้อมูลพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของปราสาทหนองหงส์ที่มีสัมพันธ์กับผู้คนและชุมชนตั้งแต่อดีต - ปัจจุบัน
- 4.4 รูปแบบคุณค่า ความสำคัญของตัวปราสาทหนองหงส์ที่มีต่อผู้คน และชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
- 4.5 แนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนรอบปราสาทหนองหงส์
- 4.6 ศึกษากระบวนการที่สัมพันธ์กับกลุ่มคน ชุมชน ท้องถิ่นในสถานการณ์ต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาวิจัยตลอดระยะเวลา 6 เดือน ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม 2552 – 31 ตุลาคม 2552 และขยายระยะเวลาในการศึกษาเพิ่มเติมอีก 9 เดือน ตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน 2552 – 31 กรกฎาคม 2553 ได้ดังต่อไปนี้

4.1) ข้อมูลบริบทชุมชนโดยรอบปราสาทหนองหงส์ตั้งแต่อดีต – ปัจจุบัน

ในการศึกษาข้อมูลบริบทชุมชนโดยรอบปราสาทหนองหงส์ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทีมวิจัยได้สรุปผลในการศึกษาข้อมูล ออกเป็นมาเป็นข้อมูลดังหัวข้อต่อไปนี้

- 4.1.1) สภาพทั่วไป และข้อมูลพื้นฐานอำเภอโนนดินแดง
- 4.1.2) บริบทชุมชนโดยรอบปราสาทหนองหงส์ตั้งแต่อดีต – ปัจจุบัน
- 4.1.3) บริบททางประวัติศาสตร์ชุมชนอีสานตอนใต้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

4.1.1) สภาพทั่วไป และข้อมูลพื้นฐานอำเภอโนนดินแดง

อำเภอโนนดินแดง ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์ บริเวณละติจูดที่ 14.3 องศา ลิปดา ลองจิจูดที่ 102.7 องศาลิปดา ห่างจากตัวจังหวัดโดยทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 384 เป็นระยะทาง 110 กิโลเมตร และมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3308 เชื่อมต่อไปยัง จังหวัดสระแก้ว การปกครองของอำเภอโนนดินแดง แบ่งเขตปกครองออกเป็น 3 ตำบล 34 หมู่บ้าน 1 เทศบาล 3 องค์การบริหารส่วนตำบล

แผนที่อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

ที่มา : จากแผนที่แสดงเขตการปกครองเทศบาลตำบลโนนดินแดง, 2553

ก.) ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขต

อำเภอโนนดินแดงตั้งอยู่ทางทิศใต้สุดของจังหวัดบุรีรัมย์อยู่ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นระยะทางทั้งสิ้น 93 กิโลเมตร เป็นอำเภอชายขอบของจังหวัดบุรีรัมย์มีพื้นที่ติดกับเขตของจังหวัดสระแก้ว

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับพื้นที่เขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลสัมปอ
ทิศใต้	ติดต่อกับพื้นที่เขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลลำนางรอง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับพื้นที่เขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลโนนดินแดง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับพื้นที่เขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลโนนดินแดง

ข.) สภาพภูมิประเทศและลักษณะภูมิอากาศ

อำเภอโนนดินแดงเป็นอำเภอที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีป่าดงใหญ่อันเป็นป่าผืนเดียวกับป่าเขาใหญ่ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาซึ่งเป็นแนวเทือกเขาพนมดงรัก อำเภอโนนดินแดง มีพื้นที่ทั้งหมด 280,000 ไร่ หรือ 448 ตารางกิโลเมตร สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง พื้นที่โดยรอบเป็นภูเขาสลับที่ราบสูง ลูกคลื่นลอนต่ำ มีความลาดเอียงไปทางทิศเหนือ สูงจากระดับน้ำทะเล 208 - 233 เมตร อุณหภูมิเฉลี่ย 30 องศาต่ำสุด 12 องศา ทำให้อุณหภูมิเปลี่ยนแปลงง่ายคือฤดูร้อนจะร้อนมาก อุณหภูมิสูงประมาณ 39 องศาเซลเซียส ฤดูหนาวอากาศค่อนข้างเย็นอุณหภูมิต่ำสุดประมาณ 10 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยประมาณ 1,100 มิลลิเมตร ต่อปี

ค.) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน

1. การคมนาคม เส้นทางคมนาคมในการติดต่อสัญจรกับจังหวัดและอำเภอใกล้เคียง เป็นการเดินทางโดยรถยนต์ (ทางบก) เป็นถนนลาดยางแอสฟัลท์ อยู่ในความควบคุมดูแลรับผิดชอบของกรมทางหลวง ใช้สัญจรได้ตลอดทั้งปีเส้นทางคมนาคมระหว่างหมู่บ้าน ชุมชนในเขตเทศบาล มีจำนวน 110 สาย สามารถใช้สัญจรไปมาได้ตลอดปี แต่ในฤดูฝนอาจไม่สะดวกในบางเส้นทาง

2. ไฟฟ้า การบริการด้านกระแสไฟฟ้าในเขตเทศบาลมีครบทุกหมู่บ้านแต่ยังไม่ครอบคลุมทุกครัวเรือน โดยเฉพาะครัวเรือนที่ได้ขยายออกไปตั้งใหม่ บริการไฟฟ้าสาธารณะในเขตเทศบาลติดตั้งบริเวณถนนสาธารณะสายสำคัญๆ เช่น ถนนราชดำเนิน, ถนนสุขาภิบาล 4, ถนนสุขาภิบาล 5, ถนนสุขาภิบาล 6, ถนนสุขาภิบาล 7, ถนนสุขาภิบาล 12, ถนนสุขาภิบาล 15, ถนนสุขาภิบาล 17, ถนนสุขาภิบาล 18, ถนนสุขาภิบาล 22, ถนนสุขาภิบาล 24 ฯลฯ

3. การประปา ในเขตเทศบาลมีน้ำประปาใช้ 12 ชุมชน ซึ่งให้บริการโดยการประปาส่วนภูมิภาค แต่ยังไม่ครอบคลุมครัวเรือน เนื่องจากได้มีการแยกไปตั้งเป็นครัวเรือนใหม่

4. การสื่อสารและโทรคมนาคม อำเภอมีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข 1 แห่ง และมีชุมสายโทรศัพท์ได้มีการติดตั้งให้บริการด้านโทรศัพท์สำหรับหน่วยราชการและเอกชนในพื้นที่ และมีโทรศัพท์สาธารณะซึ่งยังไม่เพียงพอแก่การบริการในพื้นที่

เทศบาลตำบลโนนดินแดง มีระบบวิทยุสื่อสาร ระบบส่งเคราะห์ความถี่ ชนิดติดตั้งสำนักงาน และชนิดมือถือ โดยใช้ความถี่กรมการปกครอง ความถี่หลัก 162.550 เมกกะเฮิร์ตซ์ ความถี่รอง 162.125 เมกกะเฮิร์ตซ์

5. สภาพการจราจร การจราจรในเขตเทศบาลมีสภาพไม่หนาแน่นโดยสถานีตำรวจจราจร อำเภอโนนดินแดง ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนเป็นประจำทุกปีโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชน เยาวชน นักเรียน เกี่ยวกับการเรียนรู้กฎจราจร เพื่อลดอุบัติเหตุ บนท้องถนน ตลอดจนการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน

พ.) ฐานทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรดิน สภาพดินมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย เหมาะสำหรับการเพาะปลูกพืช เช่น ข้าว ถั่วลิสง มันสำปะหลัง ฯลฯ

ทรัพยากรน้ำ มีแหล่งน้ำสำคัญอยู่สองแห่ง คือ 1.) เขื่อนลำนางรองมีอาณาบริเวณครอบคลุมเนื้อที่ 24,898 ไร่ และ 2.) อ่างเก็บน้ำคลองมะนาว มีอาณาบริเวณครอบคลุมเนื้อที่ 512 ไร่

1.) คลองมะนาว เป็นแหล่งน้ำจืดที่มีสภาพเป็นคลองธรรมชาติ เป็นแหล่งสำหรับผลิตน้ำประปา คุณภาพน้ำดีมาก (น้ำใสทั้งในฤดูแล้ง และฤดูฝน)

2.) คลองลำนางรอง เป็นแหล่งน้ำจืดที่มีสภาพเป็นคลองธรรมชาติใช้เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม ประชาชนในท้องถิ่นใช้ในการซักล้างและอาบ คุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์ดี

ง.) ด้านเศรษฐกิจ

โครงสร้างทางเศรษฐกิจของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลโนนดินแดง ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม รองลงมาอาชีพค้าขาย

1.) **เกษตรกรรม** จากพื้นที่ทั้งหมด 15 ตารางกิโลเมตร หรือ 9,375 ไร่ จำแนกเป็นพื้นที่เพาะปลูกทางการเกษตร ประมาณ 1,750 ไร่ เป็นพื้นที่อื่นๆ ประมาณ 7,625 ไร่

2.) การเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่

1. ข้าว จำนวน	1,300 ไร่	ผลผลิต	702	ตัน / ปี
2. ถั่วลิสง จำนวน	300 ไร่	ผลผลิต	60	ตัน / ปี
3. มันสำปะหลัง จำนวน	150 ไร่	ผลผลิต	225	ตัน / ปี

3. **การปศุสัตว์และการประมง** การปศุสัตว์ส่วนใหญ่เลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อการบริโภคและใช้งานภายในครอบครัว ได้แก่ โค กระบือ สุกร เป็ด ห่าน ไก่ เป็นต้น

การประมง ประชาชนในพื้นที่ทำการประมงเลี้ยงปลากระชังเพื่อการจำหน่าย จับสัตว์น้ำเพื่อการจำหน่ายและบริโภคในครัวเรือน จากแหล่งน้ำที่มีอยู่ในพื้นที่และแหล่งน้ำในบริเวณใกล้เคียง เช่น เขื่อนลำนางรอง อ่างเก็บน้ำคลองมะนาว มีพันธุ์ปลาชนิดต่างๆ เช่น ปลายี่สก ปลานิล ปลาไน ปลากระทิง เป็นต้น

4. การอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่เป็นการผลิตอุตสาหกรรมขนาดเล็กด้านการแปรรูปวัตถุดิบที่ได้จากการเกษตร มีโรงงานอุตสาหกรรมในเขตเทศบาลตำบลโนนดินแดง ดังนี้

1. โรงสีข้าว	5	แห่ง
2. โรงงานน้ำแข็ง/ห้องเย็น	2	แห่ง
3. โรงเลื่อย	1	แห่ง
4. ลานมัน	4	แห่ง

5. การพาณิชย์และบริการการพาณิชย์ ในพื้นที่ที่มีการขยายตัวอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างสูง นักธุรกิจต่างถิ่นเข้ามาลงทุนค่อนข้างมาก เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นทางผ่านการค้ามาคมสะดวกและยังมีพื้นที่ติดต่อกับสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติหลายแห่ง แต่ยังมีปัญหาติดขัดเนื่องมาจากที่ดินส่วนใหญ่ในเขตเทศบาลยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย จำเป็นต้องเร่งรัดแก้ไขปัญหาในเรื่องการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดิน เพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและการลงทุน

1.) สถานประกอบการด้านการเงิน

1. ธนาคารกสิกรไทยสาขาย่อย
2. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์
3. ตู้เอทีเอ็ม ธนาคารกรุงเทพ ธนาคารกรุงไทย ธนาคารออมสิน ธนาคารกสิกรไทย ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์

2.) สถานประกอบการด้านพาณิชยกรรม

1. สถานีบริการน้ำมัน	7	แห่ง
2. ตลาดสด	3	แห่ง
3. สถานบริการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ	90	แห่ง

3.) สถานประกอบการเทศพาณิชย์

1. โรงฆ่าสัตว์ (ของเอกชนซึ่งยังไม่ได้มาตรฐาน)	11	แห่ง
2. โรงฆ่าสัตว์ (ของเอกชนซึ่งได้มาตรฐาน)	1	แห่ง

4.) สถานประกอบการด้านบริการ

1. โรงแรม	2	แห่ง
2. สถานที่จำหน่ายอาหารตาม พ.ร.บ.สาธารณสุข	1	แห่ง
3. สถานที่สะสมอาหาร	86	แห่ง

จ.) การท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ในเขตติดต่อกับเทศบาลตำบลโนนดินแดงที่สำคัญ ได้แก่ เขื่อนลำนางรอน อ่างเก็บน้ำคลองมะนาว อนุสาวรีย์เราสู้ ปราสาทหนองหงส์ ในวันหยุดราชการจะมีนักท่องเที่ยวมาพักผ่อนหย่อนใจเป็นจำนวนมาก

จ.) ด้านสังคม

จำนวนประชากรในเขตอำเภอโนนดินแดงจำแนกเป็นรายตำบลได้ดังต่อไปนี้

ประชากร

ตำบล	จำนวน (หมู่บ้าน)	จำนวนหลังคาเรือน (หลัง)	จำนวนราษฎร (คน)		รวม
			ชาย	หญิง	
โนนดินแดง	1	309	534	623	1,157
	2	235	276	317	593
	3	138	224	215	439
	4	321	539	502	1,041
	5	440	573	552	1,125
	6	325	417	404	821
	7	217	287	303	590
	8	191	351	365	716
	9	219	366	380	746
	13	261	489	482	971
ส้มป่อย	2	6	11	11	22
	3	202	442	418	860
	6	138	285	283	568
รวมทั้งสิ้น	12	3,002	4,794	4,855	9,649

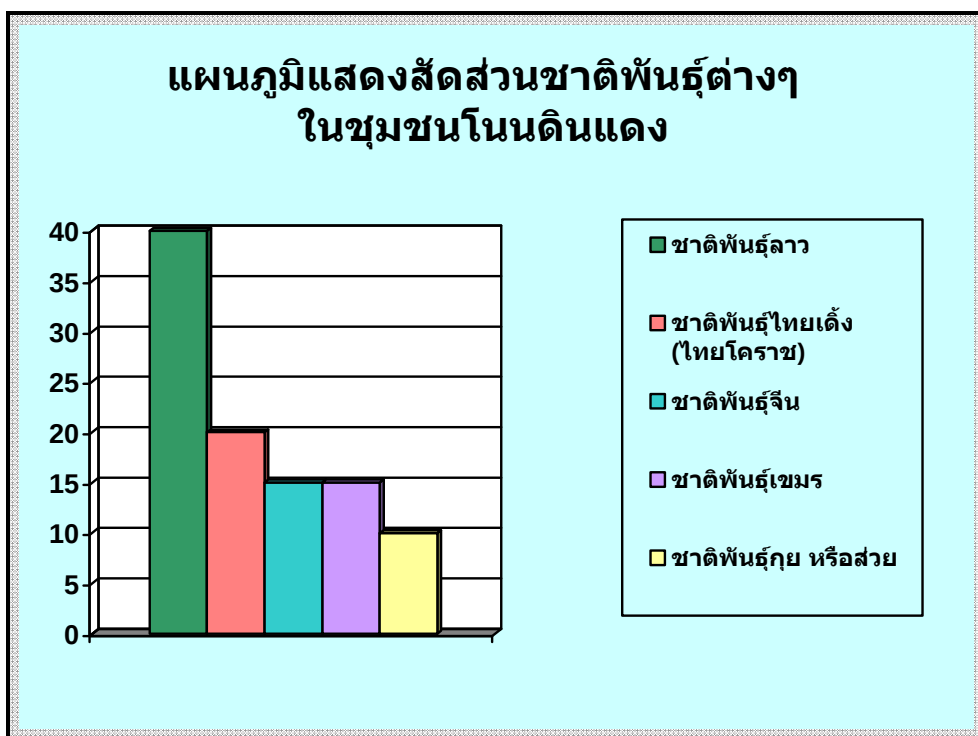
ความหนาแน่นของราษฎร 648 คน / ตร.กม.

ที่มา ; งานทะเบียนราษฎร เทศบาลตำบลโนนดินแดง (ข้อมูล ณ วันที่ 1 มิถุนายน 2552)

ตารางแสดงจำนวนประชากรจากการทะเบียน อัตราการเปลี่ยนแปลงและความหนาแน่นของประชากร พ.ศ.2548-2551

ปี พ.ศ.	จำนวนประชากร เทศบาลตำบลโนนดินแดง			อัตราการ เปลี่ยนแปลง (%)	จำนวนผู้มีสิทธิ เลือกตั้ง	ความหนาแน่น ของประชากร (ต่อ ตร.กม.)
	ชาย	หญิง	รวม			
2549	4,820	4,824	9,644	-0.17	6,996	643
2550	4,784	4,831	9,615	-0.30	7,007	641
2551	4,858	4,852	9,710	-0.95	7,046	647
2552	4,838	4,888	9,726	-0.16	6,957	648

ที่มา ; งานทะเบียนราษฎร เทศบาลตำบลโนนดินแดง

ที่มา : จากการประชุมกลุ่มภายในชุมชน, 2552

ข.) ด้านการศึกษา

ในเขตเทศบาลตำบลโนนดินแดง มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจำนวน 1 แห่งและมีสถานศึกษาจำนวน 6 แห่ง ได้แก่

1. โรงเรียนร่มเกล้าบุรีรัมย์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 3
2. โรงเรียนอนุบาลโนนดินแดง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 3
3. โรงเรียนรุ่งนภาวิทยา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน
4. โรงเรียนรุ่งนภาอนุสรณ์ศาสตร์ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน
5. โรงเรียนบ้านน้อยสะแกกว่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 3
6. โรงเรียนปริยัติธรรมวัดโนนดินแดงใต้ สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

โดยมีรายละเอียดตามตาราง ดังนี้

1. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดเทศบาลตำบลโนนดินแดง

อายุ	จำนวนห้องเรียน (ห้อง)	จำนวนนักเรียน (คน)			จำนวนครู (คน)
		ชาย	หญิง	รวม	
2-4 ขวบ	4	51	48	99	4
รวมทั้งสิ้น	4	51	48	99	4

ข้อมูล ณ วันที่ 1 มิถุนายน 2552

2. โรงเรียนรุ่งนภาวิทยาลัย สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน

ระดับ	จำนวนห้องเรียน (ห้อง)	จำนวนนักเรียน (คน)			จำนวนครู (คน)
		ชาย	หญิง	รวม	
ประถมศึกษา	17	257	258	515	23
มัธยมศึกษา	3	68	46	114	3
รวมทั้งสิ้น	20	325	304	629	26

ข้อมูล ณ วันที่ 29 พฤษภาคม 2552

3. โรงเรียนอนุบาลโนนดินแดง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 3

ระดับ	จำนวนห้องเรียน (ห้อง)	จำนวนนักเรียน (คน)			จำนวนครู (คน)
		ชาย	หญิง	รวม	
อนุบาลปีที่ 1	5	73	45	127	5
อนุบาลปีที่ 2	5	67	70	138	5
รวมระดับอนุบาล	10	141	124	265	10
ประถมศึกษาปีที่ 1	4	70	52	122	4
ประถมศึกษาปีที่ 2	5	65	73	138	5
ประถมศึกษาปีที่ 3	4	69	55	124	5
ประถมศึกษาปีที่ 4	4	57	63	120	6
ประถมศึกษาปีที่ 5	4	57	64	121	6
ประถมศึกษาปีที่ 6	4	81	60	141	6
รวมระดับประถมศึกษา	25	399	367	766	32
รวมทั้งสิ้น	35	540	491	1,031	42

ข้อมูล ณ วันที่ 1 มิถุนายน 2552

4. โรงเรียนบ้านน้อยสะแกกว่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาบุรีรัมย์เขต 3

ระดับ	จำนวนห้องเรียน (ห้อง)	จำนวนนักเรียน (คน)			จำนวนครู (คน)
		ชาย	หญิง	รวม	
อนุบาล	2	18	15	33	2
ประถมศึกษา	6	69	52	121	6
รวมทั้งสิ้น	8	87	67	154	8

ข้อมูล ณ วันที่ 1 มิถุนายน 2552

5. โรงเรียนรุ่งนภาอนุสรณ์ศาสตร์ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษา

เอกชน

ระดับ	จำนวนห้องเรียน (ห้อง)	จำนวนนักเรียน (คน)			จำนวนครู (คน)
		ชาย	หญิง	รวม	
อนุบาล	7	123	107	230	8
รวมทั้งสิ้น	7	123	107	230	8

ข้อมูล ณ วันที่ 29 พฤษภาคม 2552

6. โรงเรียนปริยัติธรรมวัดโนนดินแดงใต้ สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ระดับ	จำนวนห้องเรียน (ห้อง)	จำนวนนักเรียน (คน)			จำนวนครู (คน)
		ชาย	หญิง	รวม	
มัธยมศึกษาปีที่ 1	1	41	-	41	10
มัธยมศึกษาปีที่ 2	1	41	-	41	
มัธยมศึกษาปีที่ 3	1	25	-	25	
มัธยมศึกษาปีที่ 4	1	10	-	10	
มัธยมศึกษาปีที่ 5	1	10	-	10	
มัธยมศึกษาปีที่ 6	1	10	-	10	
รวมทั้งสิ้น	6	137	-	137	10

ข้อมูล ณ วันที่ 28 พฤษภาคม 2552

โรงเรียนร่มเกล้าบุรีรัมย์ สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาบุรีรัมย์เขต 3

ระดับ	จำนวนห้องเรียน (ห้อง)	จำนวนนักเรียน (คน)			จำนวนครู (คน)
		ชาย	หญิง	รวม	
มัธยมศึกษา	34	544	648	1,192	42
รวมทั้งสิ้น	34	544	648	1,192	

ข้อมูล ณ วันที่ 1 มิถุนายน 2552

ข.) ด้านการศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรม

ประชากรในเขตเทศบาลตำบลโนนดินแดงนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ และเริ่มมีศาสนาคริสต์ จากการแต่งงานกับชาวต่างชาติของคนในชุมชน มีศาสนสถาน 4 แห่ง คริสตจักร 1 แห่ง ได้แก่

1. วัดโนนดินแดงใต้
2. วัดโนนดินแดงเหนือ
3. วัดป่าหมู 4
4. วัดหนองสะแกกวน

ชาวอำเภอโนนดินแดงส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งในกลุ่มประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธนั้น ยังคงความเชื่อในเรื่องผีสงเรื่องไสยศาสตร์การดูหมอ (หมอดู) หรือไปหาหมอธรรมในยามเจ็บไข้ได้ป่วย สิ่งของสำคัญสูญหาย และความผิดปกติต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตประจำวัน มีการเลี้ยงผีพระภูมิเจ้าที่ บนบานศาลกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง เช่น ศาลเจ้าพ่อสีชมพูหรือก็คือศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ โดยชาวชุมชนโนนดินแดงได้มีความเชื่อผูกพันเกี่ยวกับ “เปิงบ้าน” หรือ “ศาลปู่ตา” โดยการสร้างศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ ได้มีการสร้างศาลสามารถนับรวมกันได้ทั้งสิ้น 5 ศาล

ศาลที่ 1 ศาลในปราสาทหนองหงส์ ศาลปู่ตา (ลาว) ศาลเพี้ยงตา (เขมร) เกิดจากในอดีตจะมีคนในชุมชนจะต้องเดินทางไปทำไร่ทำนา หรือเข้าป่าล่าสัตว์โดยต้องเดินผ่านคูดินบริเวณหน้าปราสาท (บริเวณคลองส่งน้ำลำนางรองปัจจุบัน) ชาวบ้าน หรือนายพรานที่เข้าไปล่าสัตว์ก็จะยกมือไหว้องค์ปราสาท แล้วอธิษฐานขอให้โชค ให้หมา (โชคดี ได้ของที่ต้องการ) ให้คุ้มครองภัยอันตรายจากสัตว์ร้าย ให้ดูแลผลผลิตในไร่ในนา ให้ได้ผลผลิตมากๆ แล้วก็ให้นำดอกไม้ไปวางบริเวณตัวปราสาท

ศาลที่ 2 ศาลหน้าปราสาท เมื่อครั้งที่มีการบูรณะปราสาทหนองหงส์ เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบทำการบูรณะปราสาทมีข้อห้ามไม่ให้เข้าคนภายนอกเข้ามาในบริเวณปราสาท แต่คนในชุมชนก็ยังคงมีการเข้าไปบนบานศาลกล่าวอยู่ จึงได้มีการยกศาลออกมาไว้บริเวณหน้าปราสาท

ศาลที่ 3 ศาลหน้าตลาดโนนดินแดง เกิดจากการที่ชุมชนมองเห็นว่าการเดินทางไปกราบไว้ บนบานที่ศาลเจ้าพ่อบริเวณหน้าปราสาทนั้นไกลเกินไป จึงคิดว่าน่าจะย้ายมาตั้งศาลอยู่ใกล้บ้านใกล้ชุมชน เพื่อต่อการสักการบูชา

ศาลที่ 4 ศาลหน้าอนุสาวรีย์เราสู้ เป็นศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ที่ทางเทศบาลตำบลโนนดินแดงได้ทำการสร้างศาลหลังใหม่ ในปีพ.ศ.2540-2544 บริเวณถนนฝั่งตรงข้ามกับอนุสาวรีย์เราสู้

ศาลที่ 5 ศาลบริเวณเกาะกลางถนน เป็นจุดที่ตั้งศาลกลางบ้านตั้งแต่เมื่อครั้งอัญเชิญศาลมาจากปราสาทครั้งแรก มักมีอุบัติเหตุทางถนนเกิดขึ้นบ่อยครั้งบริเวณหน้าที่ตั้งศาล(หน้าตลาด) จึงมีคนในชุมชนที่ยังเชื่อว่าเจ้าพ่อหนองหงส์ไม่ยอมไปไหน ได้ตั้งศาลเล็กๆ ให้บริเวณเกาะกลางถนนตรงกับที่ตั้งศาลเก่า

จุดตั้งศาลที่ 1 ใต้ต้นไม้ใหญ่ในตัวปราสาท ปัจจุบันไม่ค่อยได้มีใครได้เข้าไปใช้แล้ว

ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ที่ 2 บริเวณด้านหน้าปราสาทหนองหงส์

ศาลที่ 3 ปัจจุบันได้ถูกรื้อไปแล้วอัญเชิญเจ้าพ่อไปอยู่ศาลที่ 4 ถนนฝั่งตรงข้ามอนุสาวรีย์เราสู้

ภาพศาลที่ 4 ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ที่สร้างขึ้นโดยเทศบาลตำบลโนนดินแดง

ศาลที่ 5 ศาลบริเวณเกาะกลางถนน

ฅ.) วิถีชีวิตวัฒนธรรม/ประเพณี

อำเภอโนนดินแดงมีการอนุรักษ์ส่งเสริมวัฒนธรรมจารีตประเพณีและขนบธรรมเนียม ที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกันเป็นประจำทุกปีอย่างต่อเนื่อง เช่น เทศกาลสงกรานต์ บุญบั้งไฟ การทอดเทียนเข้าพรรษา ลอยกระทง เหล่านี้เป็นประเพณีของคนอำเภอโนนดินแดงที่ปฏิบัติทุกปี ในเรื่องวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละชาติพันธุ์นั้นมีความต่างกัน ทั้งลาว,จีน,เขมร,ไทย,ไทแดงและส่วย ต่อเมื่อมาอยู่รวมกันเป็นชุมชนใหม่ก็ปรับวิถีเดิมของตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในชุมชนใหม่ โดยประชากรทั้งในชุมชนเป้าหมายและทุกชุมชนในอำเภอโนนดินแดงส่วนใหญ่นั้นเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ซึ่งยังยึดถือวิถีวัฒนธรรม/ประเพณีดั้งเดิม เช่นงานบุญและประเพณีที่ปฏิบัติในแต่ละเดือนได้แก่

- 1.เดือนอ้าย/บุญปรีวาสรกรรม
- 2.เดือนยี่/บุญคูณลาน (บุญกุ่มข้าวใหญ่)
- 3.เดือนสาม/ประเพณีบุญข้าวจี
- 4.เดือนสี่/บุญเผวศหรือเทศมหาชาติ
- 5.เดือนห้า/บุญสงกรานต์
- 6.เดือนหก/บุญเบิกบ้าน และบุญบั้งไฟจะจัดในเดือนหก
- 7.เดือนเจ็ด/บุญซำฮะ(หรือบุญซำระ)
- 8.เดือนแปด/บุญเข้าพรรษา
- 9.เดือนเก้า / บุญข้าวประดับดิน
- 10.เดือนสิบ/บุญข้าวสาก
- 11.เดือนสิบเอ็ด/บุญออกพรรษา
- 12.เดือนสิบสอง/บุญกฐิน และประเพณีลอยกระทง

(ที่มา : พอจันดี ปินะถา ผู้ให้ข้อมูล วันที่ 3 กันยายน 2553)

ญ.) ประวัติศาสตร์ความเป็นมา พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านโนนดินแดง

ช่วงประมาณปีพ.ศ. 2500 – 2510 พื้นที่แถบชุมชนบ้านโนนดินแดง(ปัจจุบัน) ปรากฏมีชุมชน หมู่บ้านเขมร หมู่บ้านเล็กๆ กระจุกกระจายอยู่ตามชายป่าและแหล่งน้ำ อาทิ บริเวณบ้านส้มป่อย

ระหว่างปี พ.ศ. 2514-2516 ในช่วงเวลานี้ปรากฏมีกลุ่มชาวบ้านจากที่ต่างๆ อพยพเข้ามาในพื้นที่โนนดินแดงเป็นจำนวนมาก บางวันเข้ามาถึง 30-40 ครอบครัว และเริ่มเห็นทหารฝ่ายคอมมิวนิสต์เข้ามาเคลื่อนไหวในช่วงเวลานั้นเอง เมื่อกลุ่มชาวบ้านเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้นชุมชนบ้านโนนดินแดงก็ตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยมีประชาชนจากอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงอพยพเข้ามาบุกเบิกที่ดินทำกินและสร้างบ้านเรือน ประมาณ 400 – 500 ครอบครัว

ในปีพ.ศ. 2516 ได้มีพระเคน อรรถกโม (ปัจจุบันชื่อนายเคน อินทร์สีเมือง) เดินทางมาจากอำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา เพื่อมาเยี่ยมญาติที่โนนดินแดง เมื่อชาวบ้านเห็นว่ามีพระมาจึงร่วมกันนิมนต์ขอให้ตั้งที่พักรักษาตัวขึ้นในบริเวณปราสาทหนองหงส์ โดยมีพระเคน อรรถกโม และพระอีกรูปหนึ่งซึ่งเป็นน้องชายคือ พระสมจิตร์ อยู่ประจำสำนักสงฆ์ ซึ่งตั้งขึ้นที่บริเวณตลาดเก่าโนนดินแดง พระเคนได้นำชาวบ้านทำบุญทุกวันพระ และวันสำคัญที่บริเวณปราสาทหนองหงส์ เช่น การทำความสะอาดปราสาท ทำบุญตักบาตร ในช่วงนั้นยังไม่มีการพิธีกรรมอะไรมากมาย แต่ชาวบ้านมีความสามัคคีกันมากดูจากชาวบ้านมาร่วมกันสวดสวดสวดกันทุกๆ ตอนเย็นของทุกวัน พิธีกรรมทางศาสนาที่มีการทำบุญในวันพระ และวันสำคัญต่างๆ มีการเวียนเทียนในวันพระ วันศีล วันเข้าพรรษา ออกพรรษา เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการปะทะต่อสู้กันด้วยอาวุธระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์และฝ่ายราชการทหารที่มีความรุนแรง โดยเป้าหมายในการโจมตีของฝ่ายคอมมิวนิสต์คือการยับยั้งแผนการก่อสร้างถนนสายอำเภอละหานทราย-อำเภอตาพระยา ส่งผลให้มีทหารและชาวบ้านล้มตายเป็นจำนวนมากจากการปะทะกันและถูกกำเริบ

ปี พ.ศ. 2519 ทางราชการได้ประกาศจัดตั้งเป็นหมู่บ้านโนนดินแดงอย่างเป็นทางการ ขึ้นกับอำเภอละหานทราย และได้มีการสร้างวัดขึ้น เรียกว่าวัดใต้ ชาวบ้านจึงนิมนต์พระเคนให้ย้ายออกจากสำนักสงฆ์ชั่วคราว (บริเวณปราสาท) ไปจำวัดอยู่ที่วัดใต้ และต่อมาได้สึกออกมาในปีพ.ศ. 2520 เนื่องจากเกิดปัญหาขัดแย้งกันระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้ว่าสร้างวัดไม่ถูกต้องตามกฎหมายและบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ และในปีนั้นเองที่ทางราชการได้เริ่มจัดสรรที่ดินทำกินให้กับประชาชนจากปัญหาความเดือนร้อนของประชาชน ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับสถานการณ์การต่อสู้กันระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์ในพื้นที่กับทหาร ทำให้ประชาชนเกิดปัญหาความอดอยาก ความทุกข์ยาก เกิดความระส่ำระสายทั่วพื้นที่ ความได้ทรงทราบถึงองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรง

ห่วงใยในความเดือดร้อนของพลสกนิกรทรงแนะนำวิธีการพัฒนาแนวใหม่เป็นโครงการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จผสมผสานสมบูรณ์แบบ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ทุกภาคส่วนและหน่วยงานราชการระดับมทรีพยาการผนีกกำลังปฏิบัติงานในพื้นที่ภายใต้นโยบายเดียวกันเพื่อให้การช่วยเหลือประชาชน

ในปี พ.ศ. 2525 หน่วยงานฝ่ายปกครองได้ประกาศให้ชุมชนทั่วประเทศสำรวจหมู่บ้านที่สามารถที่จะแยกการปกครองและยกระดับชุมชนให้เป็นหมู่บ้านได้ ให้เสนอมาทางอำเภอและจังหวัดพิจารณา ทั้งนี้บ้านโนนดินแดงก็อยู่ในส่วนพื้นที่ ที่จะแยกหมู่บ้านได้ เพราะพื้นที่การปกครองยังกว้างขวางมาก

ปีพ.ศ. 2536 ตำบลโนนดินแดง ได้แยกออกจากอำเภอละหานทราย ยกระดับเป็นกิ่งอำเภอโนนดินแดง ซึ่งมี 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลโนนดินแดง ตำบลสัมปอ และตำบลลำนางรอง ด้วยเหตุผลจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในขณะนั้น ประกอบกับนโยบายของภาครัฐเพื่อสร้างความมั่นคงตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ได้มีการเปิดป่าสงวนแห่งชาติบางส่วนให้ประชาชนเข้าไปจับจองที่ดินทำกินและเพื่อจัดตั้งเป็นหมู่บ้านกันชนในการต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์

ในปีพ.ศ. 2539 กิ่งอำเภอโนนดินแดง ได้ยกฐานะเป็น อำเภอโนนดินแดงโดยสมบูรณ์

4.1.2) บริบทชุมชนโดยรอบปราสาทหนองหงส์ตั้งแต่อดีต – ปัจจุบัน

4.1.2 1.) ข้อมูลพื้นฐานชุมชน บ้านโนนดินแดง

ก.) บริบทชุมชน บ้านโนนดินแดง

ชุมชนบ้านโนนดินแดง เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นด้วยเหตุผลจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ทำให้มีชุมชนหมู่บ้านของชาวเขมรเล็กๆ กระจุกกระจายอยู่ตามป่าเขาและด้วยเป็นเส้นทางที่อดีตชาวบ้านอาศัยเดินทางเพื่อนำเกลือจากพิมายไปแลกเปลี่ยนกับปลาจากโตนเลสาบทะเลสาบเขมร (บริเวณตลาดโรงเกลือ อำเภออรัญประเทศในปัจจุบัน) และหมักปลาทำปลาร้ากลับมาขายที่ราบสูงแถบอีสาน ,เป็นเส้นทางที่นายฮ้อยใช้ต้อนวัว-ควายจากภาคอีสานเพื่อไปขายยังภาคกลางภาคตะวันออก ,นายพรานที่เข้าป่ามาล่าสัตว์ เก็บหาของป่า เกิดการตั้งเป็นชุมชนหมุนเวียนไปตามยุคสมัย ประกอบกับนโยบายของภาครัฐ “เพื่อสร้างความมั่นคงตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา” ในปี พ.ศ. 2508 รัฐได้เปิดให้มีการสัมปทานตัดไม้ในเขตพื้นที่ป่าจึงทำให้ มีชาวบ้านเข้ามาแผ้วถางป่าเพื่อจับจองที่ดินทำกินตามเส้นทางลากไม้ของรถขนไม้ ที่ชาวบ้านเรียกกันติดปากว่า “รถซุง” ประมาณปี พ.ศ. 2514 - 2516 เกิดมีประชาชนจากอำเภอและจังหวัดใกล้เคียง อพยพเข้ามาบุกเบิกที่ดินทำกินที่อยู่อาศัยในสุดเขตพื้นที่อำเภอละหานทราย บริเวณผืนป่าดงดิบสุดชายแดนเขตของจังหวัดบุรีรัมย์ (เขตอำเภอโนนดินแดงในปัจจุบัน) ประมาณ 400 – 500 ครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่มาจากหลายจังหวัดในภาคอีสานและจังหวัดใกล้เคียง สมัยนั้นโนนดินแดง ขึ้นตรงกับอำเภอละหานทราย

โดยมีพันธุสุวรรณ สุขแก้ว เป็นนายอำเภอ เมื่อเข้ามาอาศัยที่โนนดินแดงจึงให้นายกล่อม แฉล้มชาติ เป็นผู้ใหญ่บ้านขึ้นตรงกับบ้านส้มป่อย และตั้งชื่อว่าบ้านมอดินแดง ต่อมาจึงได้มีนโยบายเปิดป่าสงวนแห่งชาติบางส่วนให้ประชาชนเข้าไปจับจองที่ดินทำกินและเพื่อจัดตั้งเป็นหมู่บ้านกันชน ในการต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ ในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการต่อสู้ด้วยอาวุธที่มีความรุนแรง โดยเฉพาะระหว่างการก่อสร้างถนนสายอำเภอละหานทราย - อำเภอตาพระยา ชาวบ้านล้มตายกันเป็นจำนวนมากจากผลสงครามการสู้รบระหว่างฝ่ายรัฐกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ ในปี พ.ศ. 2519 ทางราชการได้ประกาศจัดตั้งเป็นหมู่บ้านโนนดินแดง ขึ้นกับอำเภอละหานทรายจังหวัดบุรีรัมย์ และในปี พ.ศ. 2520 ทางราชการได้เริ่มจัดสรรที่ดินทำกินให้กับประชาชน ภายหลังเหตุการณ์สู้รบเริ่มคลี่คลายไปในทางสงบรัฐจึงได้จัดตั้งบ้านโนนดินแดงให้เป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ จากหมู่บ้านโนนดินแดงได้ยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอเมื่อ พ.ศ. 2536 และยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2539 โดยชุมชนบ้านโนนดินแดงที่อยู่รอบปราสาทหนองหงส์ ประกอบไปด้วย บ้านโนนดินแดง หมู่ 1,2,3,4,5,6,7,8,9 และหมู่ 13 โดยมีประชากรรวมทั้งสิ้น 8,409 คน จำนวนครัวเรือน 2,656 ครัวเรือน

ซึ่งมีประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชนที่ทางทีมวิจัยได้เก็บข้อมูล ช่วยขยายภาพประวัติศาสตร์ในพื้นที่ ดังต่อไปนี้

จากการสัมภาษณ์ นายจัน คำภูมิ เดิมอาศัยอยู่ที่อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้อพยพมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านดงส้มป่อยก่อน ในปี พ.ศ. 2513 โดยการนั่งเกวียนมากันทั้งครอบครัวทั้งหมด 5 คน และได้อพยพโยกย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่โนนดินแดงเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2514 ทั้งหมด 59 หลังคาเรือน แต่ถูกจับกุมจำนวน 25 หลังคาเรือน โดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ พร้อมถูกกล่าวหาว่าบุกรุกเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทั้งหมดที่ถูกจับได้นำส่ง ร.ต.อ. เอี่ยม เหมากะโทก สารวัตรประจำสถานีตำรวจอำเภอละหานทราย (ในสมัยนั้นโนนดินแดงขึ้นตรงกับอำเภอละหานทราย) โดยมีพันธุสุวรรณ สุขแก้ว เป็นนายอำเภอ ต่อมาเมื่อตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการขึ้น นายกล่อม แฉล้มชาติ เป็นผู้ใหญ่บ้านที่ขึ้นตรงกับบ้านดงส้มป่อย จากการพูดคุยสอบถามนายจันท์ คำภูมิ เล่าว่าหลังจากที่เป็นหมู่บ้านแล้ว จึงมีโอกาสนำชาวบ้านเข้าสำรวจและถากถางทำความสะอาดปราสาทเก่าพร้อมบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตย์อยู่ ณ บริเวณปราสาทหนองหงส์ เพื่อขอยุ่อาศัยเป็นลูกเป็นหลานและให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาคุ้มครองให้ลูกหลานปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง

จากการสัมภาษณ์ พ่อใหญ่ คำพันธ์ ชากกติ อายุ 72 ปีบ้านเลขที่ 83 หมู่ 1 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ เล่าว่า เริ่มเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนนี้โดยตนรู้ข่าวคราวความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่โนนดินแดง (ปัจจุบัน) มาจากหมู่(เพื่อน) ที่อยู่อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ จึงเดินทางมาสำรวจดูเมื่อประมาณปี พ.ศ.2509-2510 และได้อพยพมาจากอำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ พร้อมพี่น้องและครอบครัวของตนในปิ่นเอง การเดินทางในสมัยนั้น ใช้เวลาเดินทางรอนแรมโดยอาศัยเกวียนเทียมควาย เมื่อมาถึงเขตบ้านดงส้มป่อย (ตำบลส้มป่อย อำเภอโนนดินแดงปัจจุบัน) ซึ่งมีลำห้วยลำนางรองไหลผ่านจึงหยุดเกวียนแล้วพากันลงมือปลูกกระท่อมพักอาศัยอยู่บริเวณฝั่งห้วยลำนางรอง พร้อมพี่ชายที่ชื่อ นายผง ชากกติ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) บิดาของอดีตกำนันประยูร ชากกติ (ที่ปรึกษาโครงการวิจัย) พ่อใหญ่คำพันธ์เล่าว่า ขณะนั้นปรากฏว่ามีหมู่บ้านอยู่ก่อนแล้วประมาณ 50-60 หลังคาเรือน แต่เป็นหมู่บ้านกลุ่มคนเขมร ส่วนทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านดงส้มป่อยนั้น เป็นจุดพักแรมของกองคาราวานนายฮ้อยเพื่อรอดีตราว ควาย ที่จะต้อนไปขายยังเขตจังหวัดสระแก้ว ปราจีนบุรี และอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทราในปัจจุบัน เมื่อปลูกกระท่อมอยู่อาศัยเรียบร้อยแล้วจึงเดินเท้าเข้ามาดูผืนดินที่จะทำไร่ ทำนา แต่การเดินทางกว่าจะถึงที่หมายนั้นต้องใช้เวลานานเพราะเส้นทางนั้นคดเคี้ยววกวน ประกอบกับยังเป็นป่าเป็นดงหนาทึบและอันตรายจากสัตว์ป่าที่มีอยู่อย่างชุกชุม เพราะในตอนนั้นเขตอำเภอโนนดินแดงยังเป็นป่าดงหนาแน่นมีต้นไม้ใหญ่ๆ ปกคลุมเต็มไปหมด ประกอบกับมีสัตว์ป่าชุกชุมและยังไม่มีบ้านเรือนผู้คนอยู่อาศัย ตนเองและพี่ชายเข้ามาดูพื้นที่เพื่อจะทำไร่นาก็ต้องซื้อจากคนเขมรบ้านส้มป่อย ในราคาไร่ละ 70 บาท ถ้าที่งามๆ ดิดลำห้วยก็ราคาไร่ละ 100 บาท เมื่อตกลงซื้อขายที่ไร่นาเรียบร้อยแล้วก็ทำการบุกเบิกถากถางป่าดงให้เป็นที่ทำไร่ ทำนา โดยเริ่มปลูกข้าวโพด หยอดข้าวไร่ โดยระยะแรกๆ ใช้วิธีเทียวไปเทียวมาคือ ตอนเช้าเดินจากบ้านดงส้มป่อยมาทำไร่ทำนา ปายคล้อยต้องรีบกลับให้ถึงบ้านก่อนตะวันตกดินเพราะทางมันไกลและอันตรายจากสัตว์ป่า โดยได้ปลูกกระท่อมไว้บริเวณไร่นา แล้วจึงย้ายมาลงหลักปักฐานปลูกบ้านอยู่อาศัยขึ้นบริเวณที่ทำไร่ทำนา

4.1.2 2.) ข้อมูลพื้นฐานบ้านหนองหงส์ หมู่ที่ 9

ก.) บริบทชุมชน บ้านหนองหงส์ หมู่ที่ 9

ปัจจุบัน (2552) ชุมชนบ้านหนองหงส์ หมู่ที่ 9 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ มีพื้นที่เยื้องไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอโนนดินแดงเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่กว้างขวาง โดยทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านครอบคลุมพื้นที่แปลงนา, ปราสาทหนองหงส์และโครงการดูแลรักษาเขื่อนลำนางรอง ทิศตะวันตกของหมู่บ้านจากบริเวณหน้าตลาดใหม่ ยาวไปตามไหล่ถนนละหานทราย-ตาพระยา จนถึงบริเวณอนุสาวรีย์เราสู้ บ้านหนองหงส์ หมู่ที่ 9 มีประชากรรวมทั้งสิ้น 1,006 คน จำนวนครัวเรือนนอกเขตเทศบาล 196 ครัวเรือน ในเขตเทศบาลจำนวน 218 ครัวเรือน

รูปที่ แผนที่ร่างชุมชน บ้านหนองหงส์ หมู่ที่ 9 ปัจจุบัน พ.ศ.2552

ที่มา : จากการประชุมที่มวิจัยและผู้รู้ในชุมชน, 2552

ข.) ประวัติศาสตร์ความเป็นมา พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านหนองหงส์ หมู่ 9

พัฒนาการเกิดชุมชนบ้านหนองหงส์ เกิดจากการอพยพของผู้คนจากจังหวัดใกล้เคียงเข้ามาจับจองพื้นที่ชายป่า ใกล้แหล่งน้ำ(คลองลำนางรอง คลองมะนาว) โดยการจับจองถากถางพื้นที่ป่าไม้ เพื่อจะได้พื้นที่ทำมาหากินทำนา ทำไร่ เพาะปลูกพืช เช่น ข้าว ,ข้าวโพด ,ปอ ฯลฯ บ้างก็อาศัยต่อจากคนที่มาบุกเบิกไว้ซื้อก่อนแล้วในราคาไร่ละไม่กี่สิบบาทจนถึงร้อยบาท มีพัฒนาการโดยสังเขป ดังนี้

ในปี พ.ศ. 2525 ราชการฝ่ายปกครอง แจ้งให้หมู่บ้านที่สามารถแยกเขตการปกครองได้ให้เสนอมาทางอำเภอและจังหวัด ซึ่งพื้นที่ของบ้านโนนดินแดงก็อยู่ในส่วนพื้นที่ ที่จะแยกได้เพราะพื้นที่ปกครองยังกว้าง ในเขตหมู่ที่ 8 ทางพ่อใหญ่วิเชียร แก้วโธสง จึงแบ่งพื้นที่ให้กับพ่อใหญ่จันดี ปินะถา ให้ไปปกครองอีกหนึ่งหมู่บ้าน พ่อใหญ่ จันดี จึงทำการสำรวจพื้นที่ว่ามีพื้นที่เท่าไรและมีประชากรกี่หลังคาเรือน ส่วนทางองค์การปกครองเห็นว่าหมู่บ้านที่จะแยกมีปริมาณพื้นที่ห่างจากระยะหมู่บ้านเดิม พ่อใหญ่จันดี ให้เหตุผลว่าหมู่บ้านเดิมเป็นหมู่บ้านที่กว้างใหญ่ปกครองไม่ทั่วถึง ไม่สามารถที่จะบริการประชาชนได้ทั่วถึง มีปัญหาในการจัดสรรงบประมาณในแต่ละปี

ในปีพ.ศ.2526 มีการขยายชุมชนออกจากหมู่ที่ 8 โดยแยกเป็นชุมชนหมู่ที่ 19 ตำบลโนนดินแดง อำเภอละหานทรายในวันที่ 17 มิถุนายน 2526 โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือ พ่อใหญ่จันดี ปินะถา มีประชากร 116 หลังคาเรือน ทางราชการมีหนังสือมาว่าหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นใหม่ชื่ออะไร พ่อใหญ่จันดีคิดถึงปราสาทหนองหงส์ซึ่งเป็นโบราณสถานของคนในชุมชนศรัทธาในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้วและอยู่ในเขตหมู่บ้านด้วย เลยตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อปราสาทหนองหงส์ ทางอำเภอจึงเขียนชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหนองหงส์” เลยได้ชื่อหมู่บ้านว่า “หมู่บ้านหนองหงส์” เป็นหมู่บ้านเดียวที่มีชื่อต่างจากหมู่บ้านอื่นในเขตบ้านโนนดินแดง เป็นหมู่ที่ 19 บ้านหนองหงส์ ตำบลโนนดินแดง อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์

ขณะนั้น มีนายอำเภอชื่อว่านายชววัฒน์ หานตา มีผู้ใหญ่บ้านชื่อ นายจันดี ปินะถา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายสิงห์ เสียงขอบ (ผู้ช่วยฝ่ายปราบปราม) ,นายหนูแดง (ผู้ช่วยฝ่ายปราบปราม) ,นายชัน (ผู้ช่วยฝ่ายปกครอง) ,นายใหม่ ผากโธสง (ผู้ช่วยฝ่ายปกครอง) ต่อมาได้มีการแบ่งแยกการปกครองตำบลโนนดินแดงเพิ่มอีก 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลโนนดินแดง ตำบลสัมปอ และตำบลลำนางรอง ทางตำบลโนนดินแดงเลยได้จัดลำดับหมู่บ้านใหม่ เป็น หมู่ที่ 1, หมู่ที่ 2, หมู่ที่ 3, หมู่ที่ 4, หมู่ที่ 5, หมู่ที่ 6, หมู่ที่ 7, หมู่ที่ 8, หมู่ที่ 9, หมู่ที่ 10, หมู่ที่ 11, หมู่ที่ 12, หมู่ที่ 13, เลยเปลี่ยนจากหมู่ที่ 19 เป็นหมู่ที่ 9 บ้านหนองหงส์ ตำบลโนนดินแดง อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์

ปีพ.ศ. 2531 พ่อใหญ่ใหม่ ได้ลาออกจากตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน พ่อใหญ่จันดีเลยแต่งตั้งให้พ่อใหญ่จิตร จันทรพรหมมา เป็นผู้ช่วยแทนพ่อใหญ่ใหม่

ปีพ.ศ. 2536 ตำบลโนนดินแดง แยกจากอำเภอละหานทราย จัดตั้งมาเป็นกิ่งอำเภอโนนดินแดง ซึ่งมี 3 ตำบล ตำบลโนนดินแดง ตำบลสัมปอ,ตำบลลำนางรอง

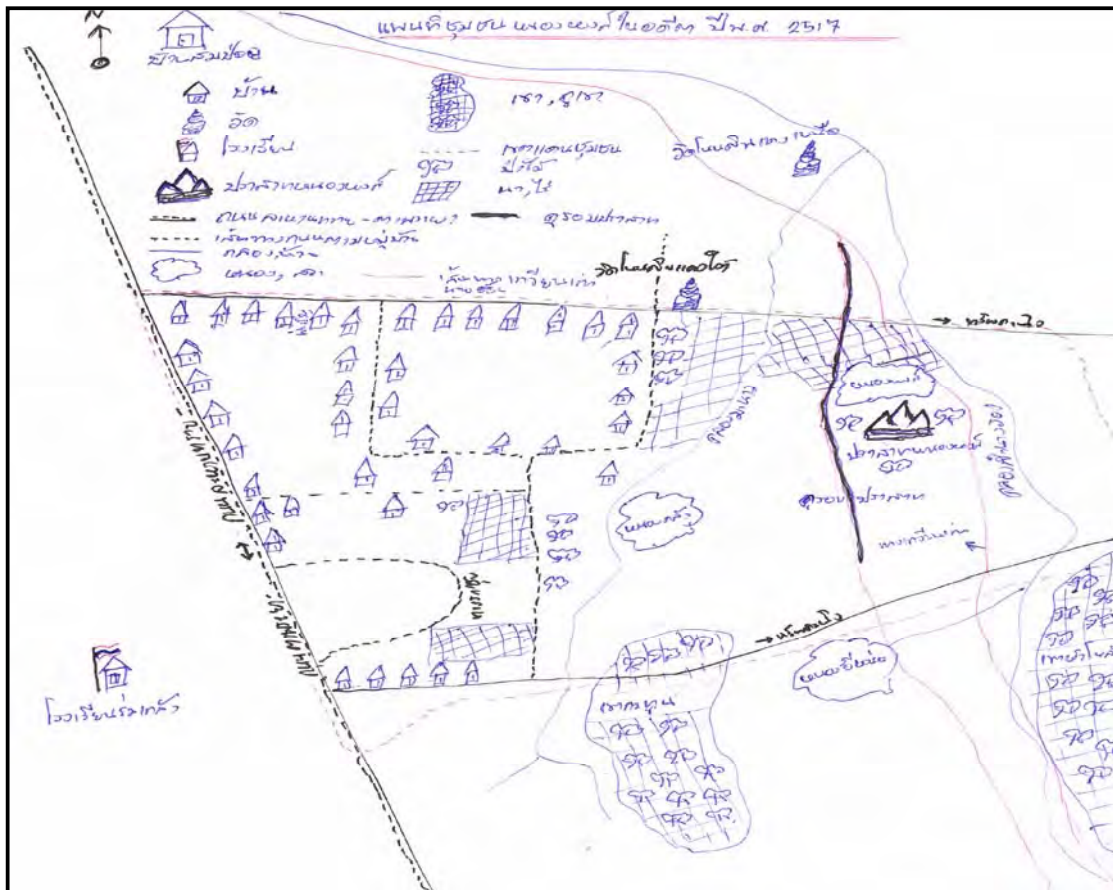
ปีพ.ศ. 2539 กิ่งอำเภอโนนดินแดง ยกฐานะเป็น อำเภอโนนดินแดง พ่อใหญ่จันดีได้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านจนถึงปีพ.ศ. 2547 ได้ลาออกจากผู้ใหญ่บ้าน ส่วนพ่อใหญ่จิตร จันทรพรมมา ได้ลงสมัครผู้ใหญ่บ้าน พ่อใหญ่จิตร จันทรพรมมา จึงได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านแทนพ่อใหญ่จันดี และได้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9 เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2547 มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายสิงห์เสียงชอบ, นางลำไผ (ไม่ทราบนามสกุล) นายเอ้ (ไม่ทราบนามสกุล) ดำรงตำแหน่งถึงปีพ.ศ. 2552 ได้หมดวาระการเป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อมีนาคม 2552 โดยมีนายวัฒนา วัฒนกุล เป็นผู้ใหญ่บ้านแทนพ่อใหญ่จิตร จันทรพรมมา นายวัฒนา วัฒนกุล ได้ดำรงตำแหน่งเมื่อกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552 มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายสิงห์เสียงชอบ, นายสมศักดิ์เสียงชอบ, นายดวง สง่าเนตร, นายวิโรจน์ สามพิมพ์ และดำรงตำแหน่งจนถึงปัจจุบัน (ธันวาคม 2552)

ซึ่งมีประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชนที่ทางทีมวิจัยได้เก็บข้อมูล ช่วยขยายภาพประวัติศาสตร์ในพื้นที่ ดังต่อไปนี้

จากการสัมภาษณ์พ่อจันดี ปินะถา ผู้อาวุโสในชุมชนในกลุ่มที่อพยพเข้ามายุคแรกๆของการบุกเบิกพื้นที่ เล่าให้ฟังว่า

“เมื่อประมาณปี พ.ศ.2517 ขณะนั้นที่บ้านหนองหนอง อำเภออย่างศรีสุราษฎร์ จังหวัดมหาสารคาม (บ้านเกิดของพ่อจันดี ปินะถา) ได้ประสบภัยธรรมชาติเกิดความแห้งแล้งในพื้นที่ทำกินติดต่อกันนานหลายปี จึงไม่ได้ทำนา เมื่อพ่อจันดีได้ยืมข้าวจากชาวบ้านว่ามีพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ฝนก็ตกตามฤดูกาลเหมาะสำหรับการเพาะปลูกพืชผลทำนาทำไร่ เลยมาสำรวจพื้นที่ว่ามีความอุดมสมบูรณ์จริงหรือไม่ เมื่อพ่อจันดีได้มาเห็นพื้นที่จริง ๆ ปรากฏว่าอุดมสมบูรณ์ตามที่เขาพูดกันมาปากต่อปาก จึงกลับบ้านแล้วตัดสินใจอพยพขนย้ายครอบครัวตนเองกับครอบครัวญาติพี่น้องมาบ้านใหม่ที่ชื่อบ้านมอดินแดง ในเดือนมีนาคม พ.ศ.2517นั่นเอง และมีเพื่อนบ้านที่เดินทางมาพร้อมกับครอบครัวพ่อจันดี คือครอบครัวของพ่อพรมมา, ครอบครัวพ่อพิรา สิงโท, ครอบครัวพ่ออุทัย คุณแพง, ครอบครัวพ่อทองใบ ปีตาละเต ในขณะที่เข้ามาอยู่บ้านโนนดินแดงใหม่ๆ ชาวบ้านเรียกบ้านโนนดินแดงว่า “บ้านมอดินแดง” ได้อพยพเข้ามาจับจองถากถางบริเวณเนิน (ม่อนนุสาวรีย์เราสู้ด้านตะวันออกปัจจุบัน) ที่อยู่ไม่ไกลจากลำห้วยคลองมะนาวเมื่อปีพ.ศ. 2518 นั้นปรากฏมีผู้คนเข้ามาปลูกสร้างกระท่อมอยู่ก่อนแล้วประมาณ 18 หลังคาเรือน แต่พื้นที่บริเวณรอบๆ ที่เข้ามาอยู่นั้นยังคงเป็นป่าดงดิบ มีท่อนซุงวางระเกะระกะอ่างเก็บน้ำคลองมะนาวก็ยังไม่สร้าง บริเวณทั้งสองฝั่งลำห้วยคลองมะนาวก็เป็นไร่เป็นนาของกลุ่มคนที่มาอยู่ก่อนแล้ว ลักษณะบ้านมอดินแดงขณะนั้นเป็นพื้นที่ป่าส่วนมาก ชาวบ้านจึงได้ทำการจับจองพื้นที่ทำมาหากินโดยถากถางพื้นที่ป่าไม้เพื่อจะได้ทำนา ทำไร่ พ่อจันดีเข้ามาบ้านมอดินแดงได้ซื้อที่ซื้อไร่ของชาวบ้านที่เข้ามาอยู่ก่อน จึงได้เพาะปลูกพืช เช่น ข้าว , ข้าวโพด ฯลฯ ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 8 บ้านโนนดินแดง ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ”

แผนที่ร่างชุมชนหนองหงส์หมู่ 9 ในอดีต ปีพ.ศ. 2517

ที่มา : จากการประชุมที่วิจัยและผู้รู้ในชุมชน, 2552

4.1.3) บริบททางประวัติศาสตร์ชุมชนอีสานตอนใต้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในการศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ชุมชนอีสานตอนใต้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทีมวิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับสภาพพื้นที่ ประวัติศาสตร์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอดีตและพัฒนาการชุมชนโบราณในแถบพื้นที่อีสานใต้ ที่ได้พัฒนามาเป็นจังหวัดบุรีรัมย์ในปัจจุบัน

ก.ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ราบสูง มีอากาศร้อนจัด และหนาวจัด พื้นดินไม่เก็บน้ำ จึงมีสภาพแห้งแล้ง พื้นที่อันกว้างขวางจึงเป็นป่าดงและทุ่งหญ้า ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ในวงกระหนาบของประเทศลาวและเขมร การติดต่อกับประเทศลาวทำได้สะดวกตลอดแนวชายแดน เพราะมีเพียงลำน้ำโขงกั้นอยู่ และประชาชนเป็นชนเผ่าเดียวกันกับไทย ส่วนทางเขมรนั้น ทิวเขาพนมดงรัก (พนมดงเร็ก) กั้นอยู่อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ การติดต่อถูกจำกัดอยู่ตามช่องต่าง ๆ ผ่านเขาที่สูงชัน และเป็นแนวยาวตลอด

ที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะคล้ายปากปล่องภูเขาไฟขนาดใหญ่ โดยมีทิวเขาเลยอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ทิวเขาเพชรบูรณ์ ทิวเขาแดงพญาเย็น และทิวเขาสันกำแพงอยู่ทางด้านทิศตะวันตก ทิวเขาพนมดงรักอยู่ทางด้านทิศใต้ มีภูเก้าและภูพานอยู่ทางด้านทิศเหนือ และเชื่อมต่อกับทิวเขาเลยมาพบทิวเขาพนมดงรัก พื้นที่โดยทั่วไปสูงเหนือระดับน้ำทะเล ประมาณ 140 - 200 เมตร พื้นที่ส่วนใหญ่ลาดเอียงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 50 เมตร ลักษณะพื้นที่เป็นลูกคลื่นน้อย ๆ เนื้อดินเป็นดินปนทราย และเกือบไม่มีดินตะกอนอยู่เลย ภูมิประเทศทั้งภาคยกตัวสูงเป็นขอบแยกตัวออกจากภาคกลางอย่างชัดเจน ประกอบด้วยเทือกเขาสูงทางทิศตะวันตกและทิศใต้ เทือกเขาทิศตะวันตกมีความสูงเฉลี่ย 500-1,000 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล มียอดเขาที่สูงที่สุดในภาคอีสานคือ ยอดภูหลวง มีความสูง 1,571 เมตร และภูกระดึงสูง 1,325 เมตร เป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำหลายสาย ได้แก่ แม่น้ำพอง แม่น้ำเลย แม่น้ำพรม แม่น้ำชี และลำตะคอง

ทางด้านทิศใต้มีเทือกเขาสันกำแพง และเทือกเขาพนมดงรัก กั้นระหว่างภาคอีสานของไทย กับกัมพูชา และลาว มีความสูงเฉลี่ย 400-700 เมตร ยอดเขาเขี้ยวเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดอยู่ทางตอนใต้ สูงประมาณ 1,292 เมตร ส่วนตอนกลางของภาคมีเทือกเขาภูพานทอดตัวจากเหนือลงสู่ทิศใต้ แบ่งภาคอีสานออกเป็น 2 ส่วน คือ แอ่งโคราช คือ บริเวณแถบลุ่มแม่น้ำชี และแม่น้ำมูล มีพื้นที่ 3 ใน 4 ของภาคอีสานทั้งหมด แอ่งสกลนคร คือบริเวณตอนเหนือของเทือกเขาภูพาน และบริเวณที่ราบลุ่มน้ำโขง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นที่ราบใหญ่ตอนใจกลางของแหลมทอง หรืออินโดจีน มีทิวเขาเป็นกรอบล้อมรอบพื้นที่อยู่เกือบทุกด้าน จึงมีสภาพเป็นที่ราบสูง พื้นที่แยกออกจากภาคกลาง และภาคตะวันออกโดยมีทิวเขา และป่าใหญ่กั้นไว้ มีลำน้ำโขงกั้นอยู่ทางเหนือและทางตะวันออก และเป็นเส้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นดินแดนที่มีผู้คนอยู่อาศัยมาตั้งแต่อดีต มีการค้นพบโครงกระดูก และรอยเท้าไดโนเสาร์บนแผ่นหินทรายที่อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย และอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ หรือแม้แต่ภาพเขียนของมนุษย์โบราณตามผนังถ้ำ รวมทั้งวัฒนธรรมบ้านเชียง และซากโบราณวัตถุมากมาย ทำให้การขุดค้นหาร่องรอยอารยธรรมในอดีตของ

ดินแดนอันมั่งคั่งแห่งนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ชุมชนต่าง ๆ ได้มีพัฒนาการต่อเนื่องจนเกิดเป็นรัฐ โดยมีแหล่งชุมชนโบราณจำนวนมากกระจายอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำชีและลุ่มแม่น้ำมูล โดยแบ่งเป็นกลุ่มวัฒนธรรมทวารวดีซึ่งนิยมทำคูน้ำคันดินเป็นวงรี หรือวงกลมรอบเมือง นิยมตั้งเมืองใกล้แหล่งน้ำเพื่อสะดวกในการชักน้ำเข้ามาเก็บในคูเมือง และกลุ่มวัฒนธรรมขอม ที่ผังเมืองมักจะเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีการขุดบารายไว้เป็นแหล่งน้ำในเมือง ประชากรมีทั้งชนชาวเขมร และส่วยปะปนอยู่กับชนชาติไทยทางตอนใต้ของภาค ส่วนทางตอนเหนือและตะวันออก มีชนชาวเวียตนามเข้ามาปะปนอยู่บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังสงครามมหาเอเชียบูรพา ได้มีชาวเวียตนามอพยพเข้ามาอยู่อีกเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นยังมีชนชาติอยู่ทั่วไปทั้งที่เป็นจีนแท้และลูกผสม จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เท่าที่ทางทีมวิจัยรวบรวมและศึกษาได้ สามารถเรียงลำดับความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงสำคัญๆได้ ดังต่อไปนี้

ข.พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เมื่อประมาณ พ.ศ.1100 เมื่อละว้าเสื่อมอำนาจลง ขอมได้เข้ามามีอำนาจแทนและตั้งอาณาจักรเจนละ หรืออีสานปุระ ส่วนพวกละว้าก็ถอยร่นไปทางทิศเหนือ เมื่อขอมแผ่อิทธิพลและมีอำนาจครอบครองดินแดนเดิมของละว้าแล้ว ขอมได้แบ่งการปกครองออกเป็น 3 ภาค โดยตั้งเมืองศูนย์กลางการปกครองบังคับบัญชาขึ้น 3 เมือง คือ เมืองละโว้ (ลพบุรี) เมืองพิมาย (อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา) และเมืองสกลนคร แต่ละเมืองมีฐานะเป็นเมืองประเทศราชเท่าเทียมกัน และปกครองบังคับบัญชาขึ้นตรงต่อนครวัด อันเป็นราชธานีของขอม ซึ่งอยู่ในดินแดนเขมร (กัมพูชาปัจจุบัน) อิทธิพลของวัฒนธรรมทวารวดีที่แพร่ขยายครอบคลุม ดินแดนอีสานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 14 หลังจากนั้นอาณาจักรขอมได้ขยายอิทธิพลเข้ามาสู่ดินแดนอีสาน โดยมีอิทธิพลสูงมากในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16 - 18

เมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ.1761) อิทธิพลของขอมในแผ่นดินอีสานเริ่มเสื่อมลง หัวเมืองภาคอีสานของไทยนับตั้งแต่หนองหานลงไปจนถึงเมืองร้อยเอ็ด แต่ก่อนอยู่ใต้อิทธิพลของอาณาจักรขอมทั้งหมด ต่อมาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของสุโขทัย ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงในปีพ.ศ.1827 เมื่อถึงสมัยพระเจ้าอู่ทองสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นในปีพ.ศ.1893 แขวงเมืองร้อยเอ็ดได้ตกอยู่ปกครองของอยุธยา ดังนั้นพระเจ้าฟ้ารุ่งจึงยกทัพลงไปตีเอาเมืองร้อยเอ็ดและเมืองอื่นๆอีกหลายเมือง เช่น เมืองพระสาสตร์ เมืองพระสะเซียน เมืองพระลิง เมืองพระนารายณ์ เมืองพระนาเทียน เมืองเซะฆะมาด เมืองสะพังสีแจ เมืองโพนผิงแดด เมื่อขอมเสื่อมอำนาจลง ไทยก็เริ่มมีอำนาจและเข้าครอบครองดินแดนแถบนี้และได้มีการอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรไทยมีอาณาเขตกว้างขวางมาก ชาวไทยพื้นเมืองกลุ่มหนึ่งซึ่งเรียกตัวเองว่า “ส่วย” “กวย” หรือ “กวย” ที่อาศัยในแถบเมืองอัตปือแสนแป (แสนแป) ในแคว้นจำปาศักดิ์ ซึ่งขณะนั้นเป็นดินแดนของราชอาณาจักรไทยโดยสมบูรณ์ (เพิ่งเสียให้ฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2436 หรือ ร.ศ. 112) พวกเหล่านี้มีความรู้ความสามารถใน

การจับช้างป่ามาเลี้ยงไว้ใช้งาน ตลอดทั้งการจับสัตว์ป่านานาชนิด ได้พากันอพยพข้ามลำน้ำโขงมาสู่ฝั่งขวา โดยแยกกันหลายพวกด้วยกัน

พ.ศ. 1896-1916 ยุคอิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างในรัชสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มที่ก่อตัวเข้มแข็งขึ้นในลุ่มแม่น้ำโขง ได้แผ่ขยายเข้ามาในดินแดนอีสานครอบคลุมอาณาเขต 2 ฝั่งลุ่มแม่น้ำโขง ชุมชนโบราณขนาดใหญ่เริ่มเปลี่ยนเป็นชุมชนขนาดเล็กและรับอิทธิพลแบบของล้านช้าง เมื่ออาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรล้านช้างขยายอิทธิพลทางการเมืองเข้ามาในดินแดนอีสาน ทั้งสองอาณาจักรจึงปักปันเขตแดนในสมัยพระเจ้าอู่ทอง โดยอาณาจักรล้านช้างทำการปกครองตั้งแต่องศาสามเส้า หรือ ดงพระยาไฟ ไปจนถึงภูพระยาพ้อและแดนเมืองนครไทย ก่อตัวเป็นอารยธรรมลุ่มน้ำโขง

เมืองที่เก่าแก่ที่ปรากฏในทำเนียบเมืองโบราณแถบอีสานคือ **เมืองนครราชสีมา** ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงสร้างเมืองนครราชสีมาขึ้นใหม่ บริเวณที่ตั้งเมืองในปัจจุบันนี้ แทนเมืองโคราชเก่า (ปัจจุบันคืออำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา) ที่กลายเป็นเมืองร้างเนื่องจากราษฎรอพยพหนีความแห้งแล้งและโรคภัยไข้เจ็บที่ชุกชุม เพื่อให้เป็นเมืองหน้าด่านทางด้านทิศตะวันออกของกรุงศรีอยุธยา มีฐานะของเมืองเทียบเท่าเมืองชั้นเอก เมื่อสร้างเสร็จสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอมราช (สังข์) ซึ่งเป็นขุนนางที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยมาก มาเป็นเจ้าเมืองในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมืองนครราชสีมามีเมืองขึ้น 3 เมือง ได้แก่เมืองชัยภูมิ เมืองแปะ (เมืองบุรีรัมย์) เมืองนครกันทิก(สีคิ้ว) เมืองพิมาย ช่วงต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองนครราชสีมา ได้ปกครองเมืองขึ้น 10 เมือง ได้แก่ เมืองพุทไธสง เมืองภูเขียว เมืองชัยภูมิ เมืองรัตนบุรีได้ปรากฏเป็นเมืองขึ้นกับเมืองนครราชสีมา เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงการปกครองเมืองนครราชสีมา

เมื่อประมาณ พ.ศ.2200 สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีชาวกาย กลุ่มหนึ่งอพยพมาจากเมืองอัตปือแสนแป (แสนปาง) ในแคว้นจำปาศักดิ์ ข้ามลำน้ำโขงเข้าสู่ฝั่งขวาแล้วเดินเลี้ยวตามเชิงเขาพนมดงรักมาทางฝั่งทิศเหนือ ไปทางทิศตะวันตก จนมาถึงดินแดนเมืองรัตนบุรี (จังหวัดสุรินทร์) แล้วแยกย้ายกันไปตั้งถิ่นฐานต่าง ๆ คือ

- พวกที่ 1 ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านโคก เมืองเต่า หรือบ้านกุดหวาย (อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์) มีหัวหน้าชื่อ เชียงสี หรือตากะฮาม
- พวกที่ 2 ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านเมืองที่ (บ้านเมืองที่ ตำบลเมืองที่อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์) มีหัวหน้าชื่อ เชียงปุม
- พวกที่ 3 ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านโคกลำดวน (เขตอำเภอชุมพวง จังหวัดศรีสะเกษ) มีหัวหน้าชื่อ ตากะจะ และเชียงขัน
- พวกที่ 4 ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านเมืองสิง (อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์)มีหัวหน้าชื่อเชียงสง

- พวกที่ 5 ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านอจจะปะนึ่ง หรือบ้านโคกอจจะ หรือโคกตงยาง (เขตอำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์) มีหัวหน้าชื่อ เชียงฆะ
- พวกที่ 6 ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านกุดฝไท (บ้านจารพัต อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์) มีเชียงชัย เป็นหัวหน้า

เมืองอัตปือ เดิมเรียกว่าบ้านทุ่งอัตกระปือ หรืออัตกระปือ เป็นเมืองสำคัญหนึ่งอยู่ในเขตลาว ตั้งอยู่ฝั่งโขงตะวันออก ยกฐานะเป็นเมืองอัตกระปือในสมัยกรุงธนบุรี ปัจจุบันเรียกว่า เมืองอัตปือ ด้านการปกครองนั้นขึ้นอยู่กับจำปาศักดิ์ ชื่อเสียงของเมืองอัตปือมีชื่อเสียงด้านมีช้างชุกชุม และคนพื้นเมืองมีความสามารถพิเศษในการจับช้าง หัวหน้าผู้อาวุโส เป็นผู้ปกครองทำนองพ่อบ้าน หรือผู้ใหญ่บ้าน ไม่ขึ้นแก่ใครในช่วงนั้นซึ่งปกครองกันเองอย่างเป็นอิสระมีอาชีพในการปลูกข้าวไร่ และข้าวนาดำในพื้นที่ลุ่มรอบ ๆ หมู่บ้าน

ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2302 ในแผ่นดินของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 พระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ (เจ้าฟ้าเอกทัศน์ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี) ครองกรุงศรีอยุธยา ได้มีช้างเผือกแตกโรงหนีออกจากเมืองหลวงเข้าป่าไปทางทิศตะวันออก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ โปรดเกล้าให้สองพี่น้องเป็นหัวหน้ากับไพร่พล 30 นาย ออกติดตามคณะติดตามได้รับคำแนะนำจากเจ้าเมืองพิมายว่า มีพวกกวยซึ่งชำนาญในการจับช้างตามหลักตำราดาราศาสตร์ ซึ่งได้พากันไปติดตามช้างจนจับช้างได้โดยความช่วยเหลือจากหัวหน้าหมู่บ้านกวย หลังจากนั้นก็เดินทางกลับกรุงศรีอยุธยา โดยมีหัวหน้าหมู่บ้านกวยติดตามและไปส่งจนถึงกรุงศรีอยุธยา สองพี่น้องกราบทูลถึงการที่สามารถจับช้างเผือกเพราะได้รับความช่วยเหลือจากพวกหัวหน้าหมู่บ้านกวย ซึ่งเหตุการณ์ในครั้งนั้นยังคงเป็นเรื่องราวบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ผู้สูงหลานมาจนถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้พื้นที่ชุมชนโบราณแถบอีสานใต้ยังมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี มาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยลำดับ

ใน พ.ศ.2310 การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ทำให้กรุงศรีอยุธยาได้รับความบอบช้ำ ต้องเสียกรุงและไพร่พลเมืองตลอดจนพม่าได้ทำการเผาทำลายและทำลายบ้านเมืองไม่ยอมยั้งมือ ทำให้ยากแก่การปฏิสังขรณ์บูรณะเป็นอย่างยิ่ง พระเจ้ากรุงธนบุรี (พระยาวชิรปราการ ขณะนั้น) ทรงพิจารณาเมืองธนบุรีแล้ว ทรงเห็นว่าเมืองธนบุรีเหมาะสมมากกว่าหลายประการคือ เป็นเมืองขนาดเล็ก เหมาะกับไพร่พลของพระองค์ในขณะนั้น เป็นเมืองหน้าด่าน สามารถป้องกันไม่ให้ชุมชนใหญ่ๆ อย่างชุมชนพระยาพิชัยโลก ชุมชนเจ้าพระยาฝางติดต่อซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์จากชาวต่างประเทศได้โดยสะดวก และข้อสำคัญที่สุดก็คือ หากป้องกันเมืองธนบุรีไว้ไม่ได้แล้วก็อาจจะล่าถอย ไปตั้งหลักที่เมืองจันทบุรีได้อีกด้วย และพระยาวชิรปราการจำพระทัยปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงพระนามว่าสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 หรือ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่ประชาชนทั่วไปขนานพระนามว่า สมเด็จพระ

พระเจ้าตาก เมื่อพ.ศ.2310 และทรงสถาปนาเมืองธนบุรีเป็นราชธานี มีนามว่า กรุงธนบุรีศรีสินทรมหาสมุทร

ใน พ.ศ.2321 พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์ เป็นแม่ทัพยกไปทางเมืองพิมาย โดยให้เจ้าเมืองพิมายแต่งข้าหลวงออกมาเกณฑ์กำลังจากเมืองปะทายสมันต์ เมืองขุขันธ์ เมืองสังขะ เมืองรัตนบุรี เพื่อยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ แล้วตั้งให้พระยาสุโข เป็นผู้รั้งเมืองเวียงจันทน์ ได้อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบาง รวมทั้งคุมเอาตัวพระเจ้าองค์หลวง (คือ เจ้านครจำปาศักดิ์ไชยกุมาร) ยกกองทัพล้อมมายังกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดเลื่อนเจ้าเมืองทั้ง 3 เมือง คือ ขุขันธ์ สังขะ สุรินทร์ ขึ้นเป็นตำแหน่ง “พระยา”

พ.ศ.2324 เมืองเขมรเกิดจลาจล พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์ยกกองทัพไปปราบโดยเกณฑ์กำลังจากเมืองขุขันธ์ ปะทายสมันต์ สังขะ สมทบกับทัพหลวง ไปตีเมืองกำพงสวาย เมืองบรรทายเพชร เมืองบรรทายมาศ เมืองซ่งตำแรย์ (ถ้าช้าง) ในช่วงนั้นเป็นระยะเวลาในช่วงปลายรัชกาลของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เกิดการจลาจลขึ้นในกรุงธนบุรี กล่าวคือ ธรรมเนียมเดิมให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระอัยยาศัยผดุงปกติไปจากพระองค์เดิม พระยาสุรสีห์กับพวกถือโอกาสคบคิดเป็นกบฏ คุมองค์สมเด็จพระเจ้า กรุงธนบุรีไปขังไว้ แล้วตนออกมาว่าราชการ จึงเกิดการรบพุ่งกันระหว่างฝ่ายกบฏ และฝ่ายต่อต้านกบฏเมื่อสมเด็จพระยามหากษัตริย์ซึ่งกำลังไปราชการที่มอญอยู่ที่ประเทศกัมพูชา ทราบถึงการจลาจล รีบยกกองทัพกลับมาถึงกรุงธนบุรี ในวันที่ 6 เมษายน 2525 หลังจากนั้นไม่นานก็สิ้นสมัยของพระเจ้าตาก ซึ่งในการทำศึกสงครามกันแต่ละครั้งในสมัยกรุงธนบุรี บรรพบุรุษชาวสุรินทร์ ขุขันธ์ สังขะ และรัตนบุรี ได้มีโอกาสรับใช้ชาติด้วยความกล้าหาญ และในการรบครั้งหลังได้มีการกวาดต้อนพลเมืองมาบ้าง บางพวกอพยพมาเอง โอกาสนี้มีลาว ปราย เขมร ทางแขวงเมืองเสียมราฐ สะโตง กำพงสวาย บรรทายเพชร อพยพมาอยู่ที่เมืองปะทายสมันต์ (เมืองสุรินทร์) บ้างก็แยกไปตั้งเมืองที่เมือง สังขะ และบ้างก็ไปอยู่บ้านกำพงสวาย (แขวงอำเภอบ้านด่าน) ในจำนวนผู้ที่อพยพมานั้น มีบุตรเจ้าเมืองบรรทายเพชรชื่อนางสาวตาม มาตไว พระยาสุรินทร์ภักดี (เชียงปุม) เจ้าเมืองปะทายสมันต์ จึงจัดพิธีแต่งงานกับหลานชายชื่อ สุน เมื่อชาวเขมรได้ทราบข่าว จึงพากันอพยพเข้ามาอยู่ด้วยเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้พลเมืองบ้านปะทายสมันต์ที่เคยเป็นชาวกวยก็มีชาวเขมรเข้ามาปะปน เนื่องจากชาวเขมรมีความเจริญมากกว่า ความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมก็ค่อยๆ แปรเปลี่ยนไปสู่เขมรมากขึ้น ด้วยความดีความชอบที่หัวหน้าหมู่บ้านและชายฉกรรจ์จากบ้านปะทายสมันต์ เมืองขุขันธ์ เมืองสังขะ ไปร่วมรบในสงครามเมืองเวียงจันทน์และเมืองเขมร สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงปูนบำเหน็จความชอบให้กับเจ้าเมืองและเลื่อนบรรดาศักดิ์ พ.ศ.2329 สมัยรัชกาลที่ 1 พระองค์ได้จึงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลง “ปะทายสมันต์” เป็น “เมืองสุรินทร์” และให้เจ้าเมืองพิมายแบ่งจากเขตใต้เมืองรัตนบุรี ดังนี้

- ทิศเหนือ จด สุวรรณภูมิ
- ทิศใต้ จด หล้าหินภูดิน
- ทิศตะวันออก จด ห้วยทับทัน
- ทิศตะวันตก จด เมืองขมิ้น

เมืองรัตนบุรีมีความชอบได้ตามเสด็จไปทำสงครามหลายแห่งจึงได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ เป็น “พระศรีนครเตาข้าวเธอ” โปรดเกล้าฯให้ขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตามลำดับ พระศรีนครเตา ข้าวเธอปกครองบ้านเมืองด้วยความเรียบร้อยร่มเย็น ต่อมามีปัญหาเรื่องการลักลอบเปิดพระราชสาสน์ จึงได้มีการลงโทษพระศรีนครเตาข้าวเธอ เจ้าเมืองรัตนบุรีด้วยการผ่าอกเจ้าเมือง

ประมาณ พ.ศ.2369 เกิดเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์ หรือ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ที่ 5 นับเป็นกษัตริย์ลาวองค์สุดท้ายแห่งเวียงจันทน์ ซึ่งเหตุการณ์ “กบฏเจ้าอนุวงศ์” อันเกิดขึ้นมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สยามเรียกว่า “กบฏ” แต่คนลาวยกย่องให้พระองค์เป็น “มหाराช” หรือ “วีระบุรุษเจ้าอนุวงศ์” เพราะพระองค์ได้ทรงลุกขึ้นมาปลดแอกการปกครองจากรัฐไทยหรือสยามนั่นเอง และจากเหตุการณ์นี้ทำให้เกิดวีรสตรี “ท้าวสุรนารี” หรือ “ยาโม” ขึ้นอีกด้วย ผลพวงจากสงครามครั้งนี้ซึ่งเจ้าอนุวงศ์พ่ายแพ้ต่อศึก ทำให้เวียงจันทน์ถูกเผาทำลาย ผู้คนถูกกวาดต้อนให้มาตั้งบ้านเรือนในเมืองต่างๆ ของสยาม จนปัจจุบันประชากรของลาวซึ่งมีอยู่อย่างเบาบางก็นับเป็นผลพวงจากเหตุการณ์นี้ โดยการยกทัพมาตีกรุงเทพฯ ของเจ้าอนุวงศ์นั้นจัดทัพเป็น 2 สายคือ สายแรกยกมาจากเวียงจันทน์ เข้ามาทางหนองบัวลำภู และจะมายึดโคราชต่อ ส่วนอีกทางคือมาทางสกลนคร ยกมาทางกาฬสินธุ์ และเข้าร้อยเอ็ด สายที่ 2 จะยกมาจากจำปาศักดิ์ เข้ามาทางอุบลราชธานีแล้วแยกเป็น 2 ทาง ทางหนึ่งยกไปทางสุวรรณภูมิ อีกทางยกไปทางศรีสะเกษ ชุขันธ์ สังขะ สุรินทร์ บุรีรัมย์ ประโคนชัย นางรอง เมืองต่างๆ ส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือเพราะเจ้าอนุวงศ์ตรัสว่าจะยกทัพไปช่วยกรุงเทพฯ ต่อต้านทัพของอังกฤษซึ่งกำลังพยายามขยายอาณานิคมอยู่ในภูมิภาคนี้ ทัพของเจ้าอนุวงศ์สามารถยึดนครราชสีมาได้และได้ส่งทัพหน้าไปถึงสระบุรี ซึ่งในขณะนั้นพระยานครราชสีมาไปราชการ คงเหลือแต่พระยาพรหม ซึ่งเป็นยกกระบัตรเมืองฯ พิจารณาเห็นถึงความไม่ปกติของการยกทัพครั้งนี้ว่าจะเป็นทัพที่มุ่งคิดร้ายต่อพระนครแน่นอนจึงได้แจ้งให้พระยานครราชสีมาทราบเพื่อแจ้งให้ทางกรุงเทพฯ ทราบต่อไป ส่วนเจ้าอนุวงศ์เมื่อทราบว่าการยกทัพครั้งนี้ไม่สำเร็จเป็นแน่แท้จึงตัดสินใจยกทัพกลับเวียงจันทน์ ทางฝ่ายสยามเมื่อเห็นว่าทางเวียงจันทน์คิดการกบฏ จึงได้จัดทัพขึ้นไปปราบปราม สุดท้ายก็ตีเวียงจันทน์ได้แล้วจับเจ้าอนุวงศ์และเชื้อพระวงศ์มาขังประจานที่ท้องสนามหลวง เจ้าอนุวงศ์ถูกขัง 7-8 วัน ก็ถึงแก่พิราลัยเมื่อชันษา 61 ปี ครองราชย์จาก พ.ศ. 2347-2370 รวม 23 ปี เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของเวียงจันทน์

ในปี พ.ศ.2433 สมัยปฏิรูปการปกครอง ทางกรุงเทพได้รวมกลุ่มหัวเมืองต่าง ๆ เป็นสี่หัวเมือง แล้วแต่งตั้งข้าหลวงจากส่วนกลางไปเป็นข้าหลวงกำกับราชการ

หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก ตั้งที่ทำการข้าหลวงกำกับราชการที่เมืองจำปาศักดิ์ มีเมืองในสังกัดเป็นเมืองเอก 11 เมือง เมืองชั้นรองอยู่ในกลุ่มเมืองเอก เมืองที่เป็นเมืองโท เมืองตรี และเมืองจัตวาอีก 16 เมือง

หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งที่ทำการ ฯ ที่เมืองอุบล ฯ มีเมืองในสังกัดเป็นเมืองเอกอยู่ 12 เมือง เมืองศรีสะเกษ อยู่ในกลุ่มเมืองเอก เมืองที่เป็นเมืองโท เมืองตรี และเมืองจัตวาอีก 29 เมือง

หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ ตั้งที่ทำการ ฯ ที่เมืองหนองคาย มีทั้งหมด 52 เมือง

หัวเมืองลาวฝ่ายกลาง ตั้งที่ทำการ ฯ ที่เมืองนครราชสีมา มีทั้งหมด 19 เมือง

ปลายปี พ.ศ.2444 ถึงกลางปี พ.ศ.2445 เกิดเหตุการณ์กบฏผีบุญ (คนภาคอีสานเรียกกบฏผู้มีบุญ) เหตุการณ์ครั้งนั้นเกิดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในมณฑลอีสาน และมณฑลใกล้เคียงและลุกลามไปอย่างรวดเร็ว (โดยเกิดขึ้นที่เมืองกาฬสินธุ์) เนื่องจากมีหมอลำที่यर้องคำผญา ขับเป็นลำนำไปทั่วทุกบริเวณ บ่งถึงความเป็นมาของผู้มีบุญว่าจะมาจากทิศตะวันออก พวกนายเก่าจะหมดอำนาจ ศาสนาจะหมดสิ้น และมีการต่อเติมว่า บัดนี้ฝรั่งเข้ามาเติมกรุงเทพ แล้วกรุงเทพ จะเสียแก่ฝรั่ง หมอลำพวกนี้มาจากทางตะวันออกของฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เทียวลำคำผญาไปทั่วมณฑลอีสานว่า ผู้มีบุญจะมากเกิด ต่อมาผีผู้ตั้งตนเป็นผู้วิเศษคือ มีผู้มาสักเป็นพรรคพวกมาก ในที่สุดทางราชการได้ส่งกำลังมาปราบ จับกุมตัวการสำคัญไปพิจารณาโทษตัดสินประหารชีวิต ซึ่งสาเหตุของกบฏผีบุญ ที่เกิดในแถบหัวเมืองในมณฑลอีสาน จะเห็นว่าการที่มีคนกลุ่มหนึ่งก่อการขึ้น ก็เพราะต้องการให้ราษฎรหลุดพ้นจากการกดขี่ข่มเหง อันมีสาเหตุทางด้านปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมระหว่างชนชั้น ชาวเมืองเห็นว่าชนชั้นผู้ปกครองเอารัดเอาเปรียบ และไม่ได้เป็นคนพื้นเมืองอย่างพวกเขา มองพวกเขาว่าเป็นชนชั้นต่ำ ทางราชการจึงได้ใช้นโยบายการนำแบบการปกครองแบบเก่าคือ แบบพ่อปกครองลูก มาใช้ควบคู่กับแบบใหม่ ได้แก่ การออกประกาศตักเตือนราษฎร ให้ปฏิบัติตามแบบอย่างทางราชการ เช่นให้ราษฎรเสียเงินค่าราชการประจำปี ให้เข้ารับราชการทหาร ให้เลิกเล่นการพนัน เลิกการสักตามร่างกาย เลิกการสูบบุหรี่ เลิกทรงเจ้าเข้าผี

ด้วยลำดับเหตุการณ์สำคัญๆ ทางประวัติศาสตร์ข้างต้น ได้ทำให้ชาวอีสานที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบสูงโคราช จึงประกอบด้วยกลุ่มชนหลายเผ่า เช่น เขมร ส่วย (ญาย กวย) แสก ย้อ ผู้ไทย กะเลิง (โซ) รวมทั้งไทยโคราช ซึ่งแต่ละเผ่าย่อมมีความแตกต่างกัน แต่วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยึดมั่นอยู่ในจารีตประเพณีที่เรียกว่า "ฮีตบ้านคองเมือง" และ "ฮีตสิบสอง คอง สิบสี่" สอนให้ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ร่วมกิจกรรมสังคมและ งานบุญงานกุศลเป็นประจำ ทำให้การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนเหล่านี้มีความสุขตลอดมา ด้วยอุปนิสัยขยันขันแข็ง และสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์ จิตใจผ่องใสอ่อนโยน และเวลาที่ว่างจากการทำนา จึงคิดสร้าง สรรค์งานศิลป์ในรูปแบบต่างๆ ผ้าไหมลายสวย

ผ้าฝ้ายทอมือที่นับวันจะหายาก ข้าวของเครื่องใช้ เครื่องจักสาน และเครื่องปั้นดินเผา สร้างรายได้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง ความอุดมสมบูรณ์ด้วยธรรมชาติที่สวยงามบนยอดเขาสูงหลายแห่ง แหล่งรวมอารยธรรมโบราณนับพันปี ที่ทรงคุณค่า ทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนวัฒนธรรมพื้นบ้าน วิถีชีวิตที่เรียบง่ายและความมีน้ำใจของชาวอีสาน

ค.)พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ จังหวัดบุรีรัมย์

เมืองบุรีรัมย์ มีลักษณะค่อนข้างแตกต่างจากเมืองโบราณทั่วไปของไทย เนื่องจากตัวเมืองบุรีรัมย์ปัจจุบันมิได้เป็นเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์รวมของเมืองน้อยต่างๆ เช่นกรณี เมืองอุบลราชธานี หรือเมืองนครราชสีมา แต่เป็นการรวมตัวของเมืองเล็กๆ ที่มีลักษณะเท่าเทียมกันหลายเมืองผนวกเข้าเป็นเมืองเดียวกัน แล้วพัฒนาเป็นจังหวัดบุรีรัมย์ตั้งทุกวันนี้ โดยสืบทอดมาจากความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นดินแดนอันเป็นที่ตั้งจังหวัดบุรีรัมย์มีเมืองและชุมชนโบราณอยู่เป็นจำนวนมาก ดังปรากฏร่องรอยของคันดิน และคูเมืองเกินกว่า 140 แห่ง ลักษณะของเมืองเหล่านั้นเป็นรูปทรงกลมเกือบทั้งสิ้น มีคูน้ำคันดินล้อมรอบถึง 3 ชั้น จากการศึกษาของนักโบราณคดีพบหลักฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยทวารวดีพร้อมทั้งพบหลักฐานพระพุทธรูปสมัยทวารวดี เครื่องปั้นดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้ และที่สำคัญที่สุดพบกระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัดบุรีรัมย์มากคือหลักฐานทางวัฒนธรรมของเขมรโบราณ ซึ่งมีทั้งปราสาทอิฐ และปราสาทหินเป็นจำนวนมากกว่า 60 แห่ง อาทิ ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ รวมถึงศิลาจารึกซึ่งพบที่พนมรุ้ง รวมทั้งได้พบแหล่งโบราณคดีที่สำคัญคือเตาเผา ภาชนะดินเผา และภาชนะดินเผาแบบที่เรียกว่าเครื่องถ้วยเขมร ซึ่งกำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 ถึง 18 อยู่ทั่วไปหลังจากสมัยของวัฒนธรรมขอมหรือเขมรโบราณ แล้วหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดบุรีรัมย์ เริ่มมีขึ้นอีกครั้งตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยปรากฏชื่อว่าเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมาและปรากฏชื่อต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่าบุรีรัมย์มีฐานะเป็นเมืองๆ หนึ่ง

พื้นที่ตั้งของบุรีรัมย์เคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรที่รุ่งเรืองมาแต่ครั้งสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16) เชื่อมต่อจนถึงสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 12-18) มีกษัตริย์ที่มีอำนาจปกครองเป็นอิสระ มีประชาชนอยู่กันค่อนข้างหนาแน่น จนสามารถเกณฑ์แรงงานสร้างศาสนสถานที่ยิ่งใหญ่ได้ ต่อมาเมืองต่างๆดังกล่าวคงเริ่มเสื่อมอำนาจลง และแตกแยกด้วยเหตุจากภัยธรรมชาติหรือสงคราม จึงได้ร้างไป ประชาชนจำนวนหนึ่งที่รอดพ้นจากภัยได้กระจ่ายหลบตามป่าดงเป็นชุมชนเล็กๆ เรียก “เขมรป่าดง”

สมัยที่ขอมมีอำนาจมากได้เขามาปกครองดินแดนแถบนี้เป็นเวลานาน และใช้เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างทางพุทธศาสนากับหัวเมืองขึ้นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้แก่ เมืองพิมายและสกลนคร โดยผ่านช่องเสม็ดและช่องอื่นๆ มีหลักฐานจากรูปถนนโบราณจากข้างบ้านละลม พะเนา ที่ตำบลจันตุม อำเภอประโคนชัย ตรงไปทางบุรีรัมย์ผ่านเมืองโบราณหลายเมือง ขึ้นไปพุทธไสยาสน์และต่อจากนั้นมีศิลาปักเป็นระยะไปสกลนครทางด้านอำเภอพิมาย ยังมีหลักศิลาปักเป็นตอนๆ มีซากเมืองโบราณเป็นระยะๆ ไปยังพิมายและพนมรุ้ง หลังจากขอมหมดอำนาจแล้ว ไทยจึงได้แผ่อำนาจเขต

เข้าครอบครองดินแดนแถบนี้

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมืองนครราชสีมาปกครองเมืองขึ้น 5 เมือง คือ นครจันทิกร ชัยภูมิ พิมาย บุรีรัมย์ นางรอง โดยโปรดให้พระยายมราช(สังข์) ครองเมือง ต่อมาได้ขยายเมือง เพิ่มขึ้นอีก 9 เมือง คือ จัตุรัส เกษตรสมบูรณ์ ภูเขียว ชนบท พุทไธสง ตะลุง(ประโคนชัย) รัตนบุรี และปักธงชัย นอกจากนี้ยังได้อ้างถึงประชุมพงศาวดารฉบับความสำคัญ ฉบับ 3 ของหลวงวิจิตรวาท การ ซึ่งกล่าวถึงบุรีรัมย์ เดิมชื่อโนนม่วง ตั้งสมัยกรุงธนบุรี พ.ศ. 2318 ครั้นถึง พ.ศ. 2319 รัชสมัย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรี กรมการเมืองนครราชสีมาได้ไปบอกเข้ามาว่า พระยา นางรองคบคิดเป็นกบฏร่วมกับ เจ้าโอเจ้าอิน และอุปฮาดเมืองจำปาศักดิ์ สมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช จึงโปรดเกล้าฯให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่ง เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพขึ้นไปเมืองนครราชสีมา ทรงจับตัวพระยานางรองมาไต่สวน และรับว่าเป็น กบฏจริงให้ประหารชีวิตเสีย แต่เจ้าโอเจ้าอิน และอุปฮาดยังตั้งช่องสุ่มผู้คนอยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์ เมือง ไชย เมืองอัตปือ ได้ทั้ง 3 เมือง แล้วเกลี้ยกล่อมเขมรป่าดง และบรรดาเมืองต่างๆใกล้เคียงให้เข้าสมามิ ภักดี ได้แก่เมืองตะลุง เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ และเมืองขุขันธ์ เมื่อจัดการเรื่องสงครามเรียบร้อยแล้ว ขณะยกทัพกลับเจ้าพระยาจักรีได้พบเมืองร้างมีชัยภูมิที่ดี จึงได้ตั้งเมืองขึ้นที่ข้างต้นแปะขนาดใหญ่ เมืองนี้จึงใช้นามว่าเมืองแปะ รวบรวมผู้คนรวมทั้งพวกเขมรป่าดง มาตั้งหลักแหล่งจนเป็นปึกแผ่น พร้อมกันนั้นได้ตั้งบุตรเจ้าเมืองผไทสมันซึ่งติดตามมาพร้อมด้วยครอบครัวให้เป็นเจ้าเมือง ต่อมาได้รับ บรรดาศักดิ์เป็นพระยานครภักดี พอถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้มีเรื่องราวของเมืองแปะ(บุรีรัมย์) ปรากฏใน พ.ศ.2370 เจ้าอนุเวียงจันทน์เป็นกบฏ ได้ให้เจ้าราชวงศ์ยกทัพมา กวาดต้อนผู้คนและ เสบียงอาหารแถบเมืองพุทไธสง เมืองนางรอง และเมืองแปะ พระนครภักดี (หงส์)นำราษฎรออกทำ การต่อสู้ แต่เนื่องจากกำลังน้อยกว่าจึงได้ถอยไปตั้งหลักที่เมืองพุทไธสมัน พวกเวียงจันทน์ ติดตามจับ ได้ ที่ช่องเสม็ดและจับพระนครภักดีและครอบครัวจูงจูงกลับไปให้เจ้าราชวงศ์ ซึ่งตั้งทัพรออยู่ที่ทุ่ง สุวรรณภูมิ(ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด)ต่อมา พระนครภักดีได้ชักชวนชายหญิงในครอบครัวจับอาวุธเข้า ต่อสู้เพื่อหนีในเวลากลางคืน แต่ถูกพวกทหารลาวฆ่าตายหมดเหลือแต่ตัวพระนครภักดี ทหารลาวพัน แหงไม่เข้า เพราะเป็นคนมีวิชาคงกระพัน เจ้าราชวงศ์จึงให้ทหารลาวเอาหลาวเสียบทวารถึงแก่ความ ตาย หลังจากที่ถูกทัพหลวงไทยตีทัพเจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์แตกแล้ว ได้แต่งตั้งให้หลวงปลัด ซึ่งเป็นบุตรชายพระนครภักดี (หงส์) เป็นผู้รั้งตำแหน่งเจ้าเมืองแทนตั้งแต่เมืองแปะ

เมืองบุรีรัมย์ยังคงใช้ชื่อว่าเมืองแปะต่อมา สันนิษฐานว่าได้เปลี่ยนเป็นเมืองบุรีรัมย์ประมาณ ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 หรือต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการแต่งตั้งพระสาแดงฤทธิรงค์ เป็นพระ นครภักดีศรีนคราผู้สำเร็จราชการเมืองบุรีรัมย์ ขึ้นตรงต่อเมืองนครราชสีมาในพ.ศ.2411 เป็น ระยะเวลาหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ไม่นานนัก และจาก หลักฐานในระยะต่อมาได้มีการปฏิรูปการปกครองในรูปแบบต่างๆ ปรากฏว่าเมืองบุรีรัมย์ และเมือง นางรองได้ผลัดกันมีบทบาทความสำคัญ

พ.ศ. 2433 ได้มีประกาศการเรียกชื่อข้าหลวงกำกับหัวหน้าทั้ง 4 หัวเมือง ได้แก่เปลี่ยนเรียกข้าหลวงเมืองนครจำปาศักดิ์ เป็นข้าหลวงประจำหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก ข้าหลวงเมืองอุบลราชธานี เป็นข้าหลวงประจำหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ ข้าหลวงหนองคายเป็นข้าหลวงประจำหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ ส่วนข้าหลวงเมืองนครราชสีมาเป็นข้าหลวงประจำหัวเมืองลาวกลาง โดยยกเมืองบุรีรัมย์ไปขึ้นกับหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ ซึ่งมีหนองคายเป็นศูนย์กลาง และเมืองบุรีรัมย์ก็มีเมืองขึ้นในสังกัดหนึ่งเมือง คือเมืองนางรอง

ช่วง พ.ศ.2440-2441 เมืองบุรีรัมย์ได้กลับไปอยู่กับมณฑลนครราชสีมา เรียกว่าบริเวณนางรองมีฐานะเท่าจังหวัดหนึ่งในสมัยนั้น ประกอบด้วยเมืองบุรีรัมย์ เมืองนางรอง เมืองรัตนบุรี เมืองประโคนชัย และเมืองพุทไธสง

ครั้งถึงพ.ศ.2442 ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อมณฑลใหม่ซึ่งแต่เดิมเรียกชื่อมณฑลต่างๆ ว่า ลาวเฉียง ลาวพวน ลาวกาว เมือง 3 เมือง 17 อำเภอ แบ่งเป็น เมืองนครราชสีมา มี 10 อำเภอ เมืองชัยภูมิ มีอำเภอสังกัด 3 อำเภอและเมืองบุรีรัมย์มีอำเภอสังกัด 4 อำเภอ ได้แก่ พุทไธสง รัตนบุรี ปัจจุบันสังกัดสุรินทร์) นางรอง และประโคนชัย

ต่อมา พ.ศ.2476 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศยุบมณฑลนครราชสีมาและมณฑลออุดร และได้มีการตราพระราชบัญญัติระเบียบบริหารแห่งราชการส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัด อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จึงมีฐานะเป็นจังหวัดบุรีรัมย์

4.2) ข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมา การก่อตั้งของปราสาทหนองหงส์

ข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมา ในการก่อตั้งของปราสาทหนองหงส์ ที่มิวิชัยได้สรุปข้อมูลดังต่อไปนี้

4.2.1) ข้อมูลบริบทปราสาทหนองหงส์

4.2.2) ประวัติศาสตร์ความเป็นมา การก่อตั้งของปราสาทหนองหงส์

4.2.1) ข้อมูลบริบทปราสาทหนองหงส์

ก.) ที่ตั้งปราสาทหนองหงส์

ปราสาทหนองหงส์ปัจจุบัน ตั้งอยู่ที่บ้านโนนดินแดง ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง ตัวปราสาทตั้งอยู่ทางด้านซ้ายของแนวสันเขื่อนลำนางรอน ห่างจากตัวเขื่อนประมาณ 500 เมตร

ข. ลักษณะทางกายภาพ

ปราสาท

ตามคำบอกเล่าของบรรดาผู้อาวุโสในชุมชน ชื่อศาสนสถานแห่งนี้ได้มาจากชื่อสระน้ำขนาดใหญ่ห่างไปทางทิศเหนือประมาณ 100 เมตร ที่ชาวบ้านเรียกว่า “หนองหงส์” หรือ “นางหงส์”

มีลักษณะเป็นปราสาทก่อด้วยอิฐไม่ฉาบปูน ประกอบด้วยปรางค์ 3 องค์ มีขนาด 6.70 x 18 เมตร ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงอันเดียวกัน ตัวปรางค์ทั้งสามมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง องค์กลางขนาดใหญ่กว่าสององค์ที่ขนาบข้าง เฉพาะปรางค์องค์กลาง มีมุขยื่นออกไป มีชานชาลา กากบาท รับกับซุ้มประตู (โคปุระ) ทางเข้าหันไปด้านทิศตะวันออก นอกจากนั้นยังมีบรรณาลัยอีกหนึ่งหลัง ก่อด้วยศิลาแลงหันหน้าเข้าหาปรางค์องค์ทิศใต้

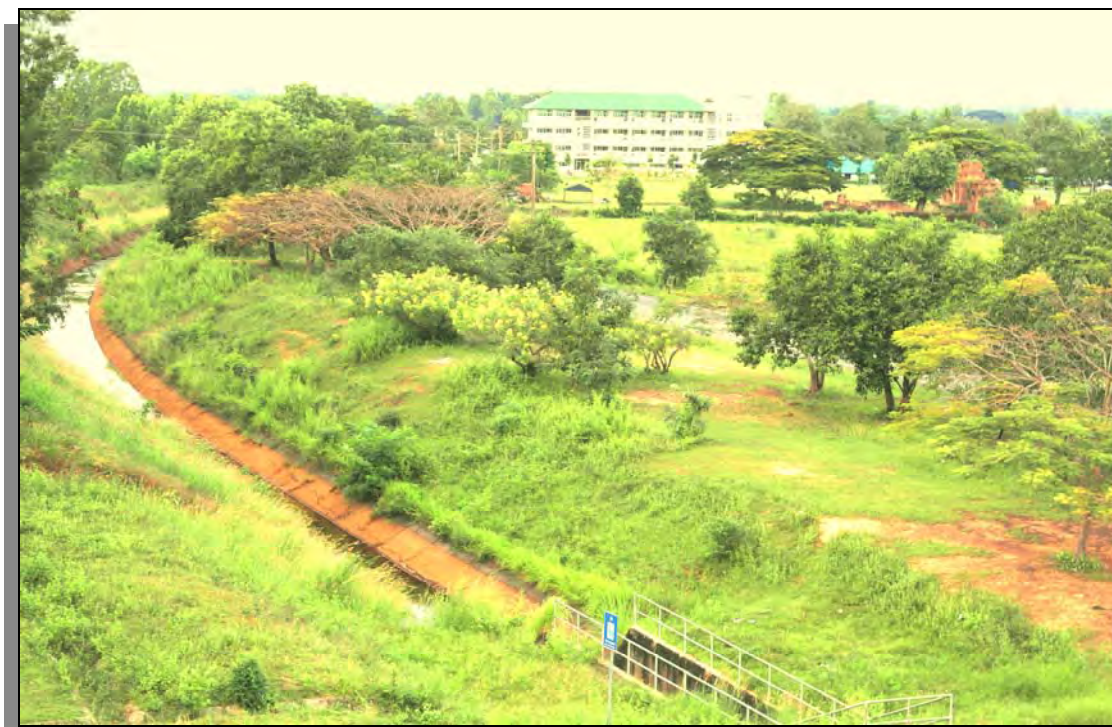
ตัวปราสาททั้งหมดมีกำแพงศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมล้อมรอบปรางค์ มีประตูเข้า-ออกทางด้านหน้า โดย 3 ด้าน เป็นประตูหลอก เว้นแต่ด้านตะวันตกซึ่งมีซุ้มประตูก่อด้วยอิฐ แนวเดียวกับซุ้มประตูทางเข้าด้านตะวันตกส่วนที่เป็นเสาประดับกรอบประตู ธรณีประตู ทับหลัง หน้าบัน ทำด้วยหินทราย แกะสลักเป็นลวดลายแสดงเรื่องราวตามคัมภีร์ของศาสนาฮินดู รอบปราสาทมีคูน้ำรูปตัวยู U ล้อมรอบอีกทีหนึ่ง

นักวิชาการสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 15-16 ซึ่งมีอิฐก่อบางส่วนจากรูปแบบอาคารเข้าใจว่าอาจมาซ่อมแซมหรือต่อเติมสมัยหลัง เนื่องจากเป็นแบบนิยมในสมัยการสร้างพุทธสถานของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในรายงานของกรมศิลปากรในหนังสือทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย เล่ม ๒ จังหวัดบุรีรัมย์ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ระบุว่าเดิมเคยมีทับหลังประดับจำหลักลายอย่างสวยงาม คือ องค์ทิศเหนือสลักเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑเหนือหน้ากาล ซึ่งมีอียิปต์อพยพมาลัย

แวดล้อมด้วยลายพรรณพฤกษา อีก 2 องค์ที่เหลือ คือ องค์กลางและองค์ด้านทิศใต้ก็มีลักษณะคล้ายกันต่างกันว่าภาพตรงกลาง คือ ทับหลังปราสาทองค์กลางสลักเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ องค์ทิศใต้เป็นรูปพระอิศวรทรงโค ด้านหน้าของปราสาทองค์กลาง มีทางเดินยื่นยาวออกไป บนใต้ทางด้านหน้าและด้านข้างทั้งสองอยู่ด้านซ้ายของแนวสันเขื่อนลำนางรอง(ในปัจจุบัน)

ก่อนการขุดแต่งใน พ.ศ. 2546 ตัวปราสาทยังเป็นโบราณสถานที่สวยงามชมขลิ้ง สภาพภูมิทัศน์ร่มรื่น เย็นสบายด้วยเงาต้นไม้ใหญ่รอบๆ มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือในเขตกำแพงแก้วมีศาลเจ้าปู่ตั้งอยู่ นับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งระหว่างการขุดแต่งบูรณะปฏิสังขรณ์ กลุ่มศาลที่อยู่ภายในปราสาทได้ถูกย้ายออกมาตั้งไว้ต่างหากทางด้านทิศตะวันตก และมีการสร้างศาลไม้หลังใหญ่ขึ้นให้ใหม่ นับว่าเพื่อ "แลกเปลี่ยน" กับการที่เจ้าปู่จะต้องย้ายออกจากปราสาท เมื่อการขุดแต่งเสร็จสิ้นลงได้พบโบราณวัตถุจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นประติมากรรมและชิ้นส่วนหินทรายประดับตัวปราสาทจำพวกนาคปักบันแถลง และทำให้มองเห็นร่องรอยแผนผังของสิ่งก่อสร้างภายในกำแพงแก้วชัดเจนขึ้น แต่การที่ต้องตัดต้นไม้รอบๆ ก็ทำให้บรรยากาศเก่าๆ หดหายไป

ภาพถ่ายมุมสูงมองจากสันเขื่อนลำนางรอง สามารถมองเห็นคลองส่งน้ำลำนางรอง ,ปราสาทหนองหงส์และวิทยาลัยเทคโนโลยีและการจัดการโนนดินแดง (พ.ศ. 2553)

ภาพแสดงลักษณะทางกายภาพปราสาทหนองหงส์ก่อนและหลังการขุดแต่ง

ก่อนการขุดแต่ง (ภาพ: ธันวาคม 2541)

หลังการขุดแต่ง (ภาพ: ตุลาคม 2545)

ภาพระหว่างการบูรณะในช่วงปีพ.ศ. 2552

ภาพหลังการบูรณะเสร็จสิ้น ปีพ.ศ.2555 (มุมมองจากด้านหน้าศาลเจ้าพ่อหนองหงส์)

คูดิน/เส้นทางโบราณ

บริเวณด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทหนองหงส์ปรากฏมีเส้นทางโบราณ คูดินดังกล่าวเป็นคูดินโบราณกว้างประมาณ 20 เมตร ทอดตัวจากปราสาทหนองหงส์ออกมาทางทิศเหนือ ยาวประมาณ 600 เมตร ขณะที่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทหนองหงส์ปรากฏมีเส้นทางโบราณ ซึ่งมีผู้อาวุโสในชุมชนค้นพบ จากการบุกเบิกเข้ามาทำไร่ ไถนา ประมาณปีพ.ศ.2509 - 2516 ยังไม่มีการสร้างเขื่อนลำนางรอง ชาวบ้านในสมัยก่อนก็ได้อาศัยคูดิน เส้นทางโบราณนี้เองในการสัญจรไปมาระหว่างไร่นากับหมู่บ้าน เป็นคูดินโบราณที่ปรากฏชาวบ้านในชุมชนเห็นกันมาตั้งแต่บุกเบิกเข้ามาอยู่ใหม่ ๆ ชุมชนไม่ได้สร้างขึ้นมา คาดว่าน่าจะเป็นคูเมืองที่สร้างขึ้นพร้อมกับปราสาทหนองหงส์ก็ได้ ซึ่งในสมัยอดีต “การวานนายฮ้อย” เคยใช้เส้นทางโบราณเป็นเส้นทางผ่านดอนวัว-ควาย ที่ผ่านด่านกักสัตว์ประจำมาทางบ้านส้มป่อย ผ่านบ้านโนนดินแดง ลัดเลาะไปตามหนองน้ำผ่านคลองอี้อย หนองหงส์ คลองมะนาว ห้วยลำนางรองเพื่อแวะกินน้ำ ก่อนที่จะเดินทางต่อไปยัง “บ้านตลาดควาย” เพื่อตรวจ ตีตราและพักควาย บางครั้งก็มีการเจรจาซื้อหรือขายควาย กับชาวบ้านหรือพ่อค้าในชุมชน หลังจากนั้นก็จะเดินทางผ่านเขาช่องตะโกลงไป เพื่อนำควายไปขายยังอรัญประเทศ ภาคตะวันออก ภาคกลาง ซึ่งการเดินทางของนายฮ้อยนั้น จะกระะยะทางในการเดินประมาณไม่เกิน 20 กิโลเมตร ต่อวัน แล้วแต่ความยากง่ายของเส้นทางและแหล่งน้ำ

เส้นทางโบราณ ในเรื่องเส้นทางโบราณ ที่คั่นกลางระหว่างนาแปลงนั้น เส้นทางดังกล่าวเป็นเส้นทางโบราณกว้างประมาณ 20 เมตร ทอดตัวจากปราสาทหนองหงส์ออกมาทางทิศเหนือ ยาวประมาณ 600 เมตร พ่อประยูรชาภักดีบอกว่า เป็นเส้นทางโบราณที่ปรากฏตั้งแต่บุกเบิกเข้ามาอยู่ใหม่ ๆ ไม่ได้สร้างขึ้นน่าจะเป็นเส้นทางที่สร้างขึ้นพร้อมกับปราสาทหนองหงส์ ซึ่งปัจจุบันชุมชนใช้เป็นทางผ่านไปไร่ นา

คูดินโบราณ จากคำบอกเล่าของพ่อจันดี เล่าให้ฟังว่าตนเคยสังเกตร่องลึกเมื่อตอนมาอยู่ใหม่ ๆ ซึ่งตอนนั้นยังไม่สร้างเขื่อน ร่องลึกนั้นทอดตัวจากปราสาทหนองหงส์ฝั่งตะวันตก ยาวไปทางเขากระทุงประมาณ 700-800 เมตร ห่างจากปราสาทไปประมาณ 30 เมตร สภาพร่องจะชัดเจนมาก ลึกประมาณ 1 เมตรกว่า มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมหนาแน่นหากไม่สังเกตดีๆ อาจคิดว่าเป็นร่องน้ำหรือลำห้วย แต่พ่อจันดีบอกว่าถ้าเป็นทางน้ำหรือลำห้วยต้องไหลลงจากเขากระทุงเพราะร่องดังกล่าวนี้อยู่ขนานกับเขากระทุงยาวไปประมาณ 700-800 เมตรแล้วเชื่อมกับเส้นทางนายฮ้อย ที่พ่อประยูรเคยร่วมเดินทางเพื่อคุ้มกันขบวนนายฮ้อย และอีกจุดหนึ่งที่ สภาพร่องชัดเจนคือ บริเวณหาดลำนางรองที่คนชอบเล่นน้ำ บริเวณนี้พ่อจันดียืนยันว่าไม่ใช่ร่องที่เขาขุดตอนสร้างเขื่อนแน่นอน แต่เป็นร่องโบราณที่เชื่อมมาจากปราสาทหนองหงส์ น่าจะเป็นคูดินโบราณของคนในยุคโบราณมากกว่า

ต่อมาภายหลัง (หลังที่มีการสร้างเขื่อนลำนางรอง) คันดิน หรือ เส้นทางโบราณด้านทิศตะวันตกได้กลายเป็นแนวถนนเลียบบคลองส่งน้ำลำนางรองไป ส่วนคันดินโบราณด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือนั้น ในปัจจุบัน (พ.ศ.2553) ชาวบ้านในชุมชนยังคงใช้เป็นเส้นทางสัญจรไปมาระหว่างหมู่บ้านกับทุ่งนาอยู่เป็นประจำ

และจากการศึกษาเอกสารเทียบเคียงเพิ่มเติมในเรื่องคูน้ำ คันดิน ของชุมชนโบราณ พบว่า เมื่อประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว “เมืองโบราณ” หรือ “ชุมชนโบราณ” ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในแถบอีสานใต้ บริเวณลุ่มน้ำมูลและลุ่มน้ำชี โดยเฉพาะในจังหวัดบุรีรัมย์ ที่เรียกกันว่า “เมืองในสมัยทวารวดี” เป็นเมืองโบราณที่มีอารยธรรมสูง สามารถผลิตเครื่องมือ เครื่องใช้ด้วยสำริดได้ มีศาสนาเป็นของตนเอง เป็นเมืองโบราณที่มักมีคูน้ำ คันดินล้อมรอบ มีทรงกลม คล้ายเมืองโบราณในประเทศอังกฤษ จีนและอินเดีย ใช้ประโยชน์ในการป้องกันภัยคุกคามของชุมชน ใช้เป็นระบบการจัดการน้ำป้องกันน้ำท่วมและนำน้ำไปใช้ในการเกษตร ปักปันแนวเขตชั้นนอก ชั้นในของเมืองหรือชุมชน และประโยชน์ในทางการขนส่งและการเดินทาง

ซึ่งตัวปราสาทหนองหงส์ ก็มีคูน้ำรูปตัวยู U จากข้อมูลในการศึกษาดังกล่าว แม้จะไม่สามารถใช้เป็นหลักฐานในการอธิบายได้ถึงที่มา ที่ไปของคันดินโดยรอบปราสาทขอมโบราณโดยตรง แต่ก็ยังเป็นข้อมูลในชุดประวัติศาสตร์ใกล้เคียงกันที่พอจะนำมาเทียบเคียงที่มา ที่ไป ของคันดินที่อยู่ใกล้ตัวปราสาทได้

ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าขบwnนายฮ้อย เส้นทางและคูดินโบราณ

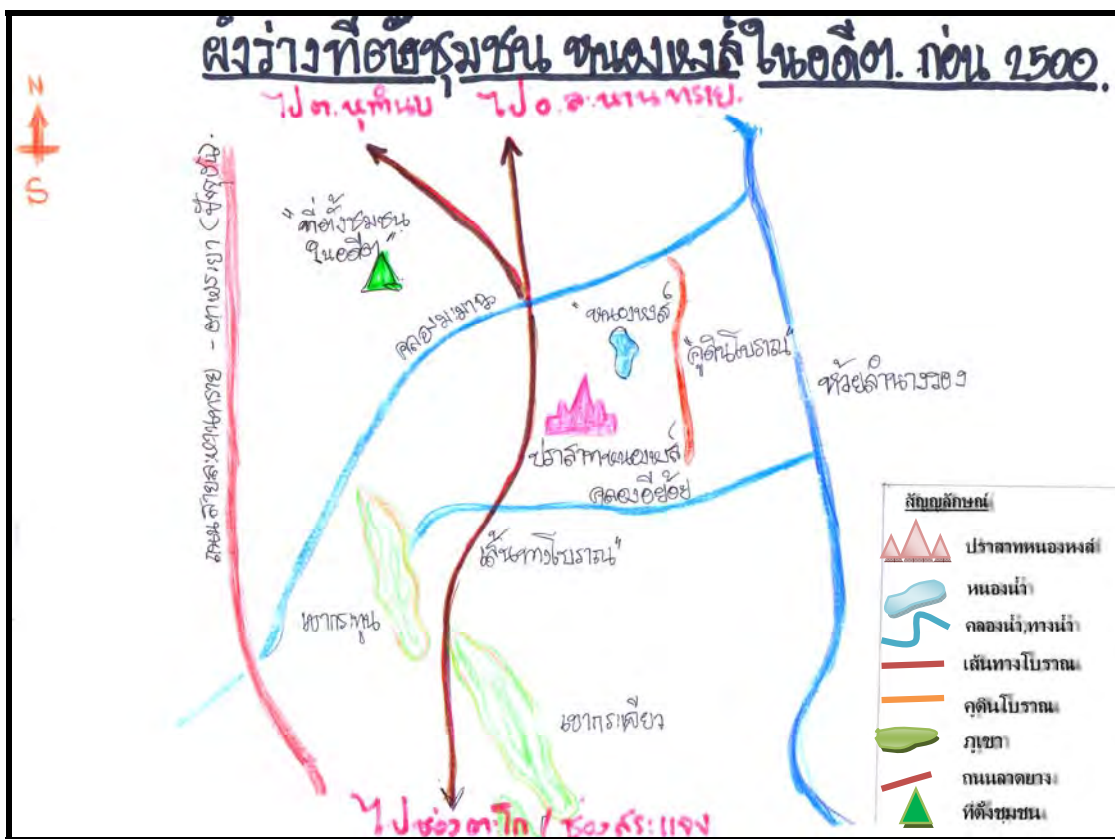
พ่อใหญ่คำพัน ชาวกั๊กดี เล่าว่า เมื่อปีพ.ศ. 2509-2510 ที่ตนและครอบครัวอีกทั้งญาติพี่น้องอพยพมาอยู่ที่บ้านดงส้มป่อยนั้น ฝั่งทิศตะวันออกของบ้านดงส้มป่อยนั้นเป็นจุดพักแรมของกองคาราวานนายฮ้อย ข้อมูลของพ่อใหญ่จันดี ปินะถา และสมาชิกชาวบ้านหนองหงส์หมู่ 9 นั้น เส้นทางที่ขบwnนายฮ้อยใช้ตอนควายนั้นถ้ามาจากฝั่งอำเภอละหานทรายจะต้องแวะพักที่ทิศตะวันออกของบ้านดงส้มป่อย ก่อนที่จะมาตีตรา (หรืออาจไม่ตีตรา) ที่ด่านกักสัตว์บ้านหูก้านบ ตำบลหูก้านบ อำเภอบะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นด่านกักสัตว์ด่านใหญ่ก่อนลงเขาช่องตะโก (ข้อมูลจากนายพรม จาระณะ) เส้นทางหนึ่งที่กองคาราวานนายฮ้อยใช้ตอนวัวควายลงเขาเพื่อไปค้าขายในจังหวัดสระแก้ว ปราจีน และอำเภอยะนิงของจังหวัดฉะเชิงเทรา (ปัจจุบัน) พ่อประยูร ชาวกั๊กดี (ที่ปรึกษาโครงการ) เล่าว่า เมื่อปีพ.ศ. 2509 - 2512ตนและพ่อนายผง ชาวกั๊กดี (เสียชีวิตแล้ว)พร้อมกับญาติพี่น้องได้อพยพมาจากอำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษแล้วมาปลูกกระท่อมอยู่ที่ฝั่งห้วยลำนางรองที่บ้านดงส้มป่อย พร้อมกับพ่อใหญ่คำพันชาวกั๊กดี ซึ่งเป็นน้องชายของพ่อ (อา) ขณะนั้นตนยังหนุ่มแน่นและได้เดินเท้ามาทำไร่ทำนาที่บ้านมอดินแดงขณะนั้นไร่ข้าวโพดอยู่แถวๆโรงเรียนร่มเกล้า (ปัจจุบัน) ส่วนนานั้นอยู่ติดห้วยลำนางรอง ปายคล้อยต้องเดินเท้ากลับบ้านส้มป่อย ทุกวันพอถึงเวลากลับบ้าน กลุ่มคนที่มาทำไร่ที่มอดินแดงจะเดินกลับบ้านกันเป็นแถวๆ ตามทางลูกรังสีแดง เมื่อมีคนอยู่ตามชายป่าตะโกนถามว่า “มาจากไหน”พวกตนก็จะตะโกนกลับไปว่า”มาจากทำไร่ที่มอดินแดง”

เกี่ยวกับเส้นทางเกวียนของขบwnนายฮ้อย เริ่มตั้งแต่เข้ามาอยู่ใหม่ๆ เมื่อปีพ.ศ.2509, 2510,2511,2512 ช่วงนี้เองตนได้ร่วมไปส่งขบwnนายฮ้อยกับ อส. เพื่อคุ้มกันขบwnนายฮ้อยที่ต้องตอนฝูงควายออกจากทัพพักแรม (ฝั่งทิศตะวันออกของบ้านดงส้มป่อย) เพราะขณะนั้นอันตรายจากโจรขโมยอีกทั้งอันตรายจากสัตว์ป่าด้วย ฝูงควายเป็นร้อยเป็นพัน แล้วไล่ตอนมาตามถนน(ละหานทราย-ตาพระยาปัจจุบัน) ประมาณ 1 กิโลเมตร จึงเลี้ยวซ้ายไปตามทางเท้าโบราณเล็กๆ ผ่านหน้าวัด

โนนดินแดงเหนือ แล้วเลี้ยวซ้ายอีกทีเพื่อข้ามห้วยคลองมะนาว จุดนี้เองที่โจรเขมรคอยดักปล้นควาย โดยใช้อุบายเอากระโหลกช้างทาน้ำมันเสือ คอยจังหวะช่วงที่ฝูงควายมามากๆเพื่อรอข้ามห้วยคลองมะนาว เมื่อสบโอกาสจึงผลักกระโหลกช้างทาน้ำมันเสือใส่ฝูงควาย เมื่อควายทั้งฝูงตกใจกับกระโหลกช้างและกลิ่นสาบจากน้ำมันเสือ ก็จะแตกฝูงเตลิดเปิดเปิงกันไปทุกทิศทุกทาง จากนั้นโจรเขมรก็จะไปไล่ต้อนเอาตัวไหนที่แตกฝูงออกไปไกลๆ พอประยूरแล้วว่าตามช้างฝั่ห้วยคลองมะนาว, ห้วยลำนางรอง นั้นเคยพบซากกระดูกควายอยู่บ่อยๆ คาดว่าเป็นกระดูกควายที่หลงฝูงและเจ้าของควายตามหาไม่พบจึงมาตายอยู่ฝั่ห้วย

เมื่อข้ามห้วยคลองมะนาวแล้วก็จะผ่านป่าดง (นาแปลงปัจจุบัน) ไล่ต้อนไปตามทางผ่านด้านหน้าฝั่ตะวันออกของปราสาทหนองหงส์ (เมื่อก่อนนี้ถ้าเดินไปตามเส้นทางดังกล่าวจะมองไม่เห็นปราสาทหนองหงส์เลยเพราะความรกรำของป่าดงเบียดบังไว้จึงมองไม่เห็นปราสาทฯ) แล้วไล่ต้อนไปข้ามห้วยคลองอี้อย (ถูกสร้างเขื่อนทับ) จากนั้นก็ไล่ต้อนผ่านป่าดง ขนานไปกับเขากระทุ่นผ่านหนองไข่น้ำ ซึ่งอยู่ระหว่างเขากระเจียวกับเขากระทุ่นไล่ต้อนไปอีกก็จะถึง **ถลุงมาตร** พอประยूरแล้วว่าขบวนนายฮ้อยส่วนใหญ่จะตั้งทัพพักแรมที่นี่ เมื่อรุ่งสางจึงเดินทางต่อ จุดต่อไปก็จะผ่าน**ห้วยคลองหิน** แล้วผ่านไป **หนองเสม็ดนอก** (ชื่อเก่าของจุดต่างๆ ที่ขบวนนายฮ้อยต้อนฝูงควายผ่าน) จากนั้นก็จะไปออกที่ **บ้านคลองหิน** แล้วไล่ต้อนไปตามทาง (ถนนละหานทราย-ตาพระยาปัจจุบัน) จนถึงทาง**ลงเขา** (ช่องตะโก ปัจจุบัน) แต่ก่อนจะต้อนฝูงควายลงเขานั้นพอประยूरเล่าอีกว่าขบวนนายฮ้อยต้องทิ้งเกวียนเพราะทางมันชันเอาเกวียนลงไปไม่ได้ สัมภาระนั้นต้องแบกหามลงไปเอง เมื่อลงเขาแล้ว จึงมุ่งไปตามผืนดินของฝั่ตะวันออก จังหวัดสระแก้ว ปราจีนและอำเภอพนมสารคามของจังหวัดฉะเชิงเทรา (ปัจจุบัน)

แผนที่ร่างแสดงที่ตั้งปราสาทหนองหงส์ในอดีต ก่อนปี 2500

คู่มือโบราณและเส้นทางโบราณที่ทอดแหออกจากปราสาทหนองหงส์ (ยังไม่มีการสร้างเขื่อนลำนางรอง)

ภาพคันดินโบราณ

(ภาพที่1) ช่วงกลางของคันดินปัจจุบันเป็นถนนที่กลุ่มแปลงนาใช้สัญจรแต่ฝั่งซ้าย (ต้นไทรใหญ่) เมื่อก่อนยังเป็นดินที่ไม่ได้ลาดยาง และมีต้นไม้ขึ้นปกคลุม

ส่วนสุดท้ายคันดินจะเป็นทางโค้งเชื่อมถนนซอยในนาแปลง

สระหนองหงส์ อยู่ทางด้านทิศตะวันออก ด้านหน้าปราสาท อาจจะเป็นแหล่งน้ำที่นำมาใช้ในปราสาท
ครั้งอดีต ปัจจุบันชุมชนไม่ได้ใช้ประโยชน์

4.2.2) ประวัติศาสตร์ความเป็นมา การก่อตั้งของปราสาทหนองหงส์ ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าผู้อาวุโสในชุมชน

จากการสัมภาษณ์นายจันทร์ คำภูมิ เล่าว่าในอดีตหลังจากที่เป็นหมู่บ้านแล้ว จึงมีโอกาสนำชาวบ้านเข้าสำรวจและถากถางทำความสะอาดปราสาทหนองหงส์พร้อมบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ ณ ปราสาทหนองหงส์ เพื่อขอยุ่อาศัยเป็นลูกเป็นหลาน และให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาคุ้มครองให้ลูกหลานปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง ซึ่งถือเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในระยะแรกๆ และในปีพ.ศ. 2516 ได้มีพระเคน อัดถกกาโม (ปัจจุบันชื่อนายเคน อินทร์สีเมือง) เดินทางมาจากอำเภอยะรัง จังหวัดนครราชสีมา เพื่อมาเยี่ยมญาติที่โนนดินแดง ชาวบ้านเห็นว่ามีพระมาจึงร่วมกัน

ขอให้ตั้งที่พักสงฆ์ขึ้นบริเวณปราสาท โดยมีพระเคน อตถกามา และพระอีกรูปหนึ่งซึ่งเป็นน้องชายคือ พระสมจิตร อยู่ประจำสำนักสงฆ์ ซึ่งตั้งขึ้นที่บริเวณตลาดเก่าโนนดินแดง พระเคนได้นำชาวบ้านทำบุญทุกวันพระและวันสำคัญ ที่บริเวณปราสาทหนองหงส์ เช่น การทำความสะอาดปราสาท ทำบุญตักบาตร ในช่วงนั้นยังไม่มีงานพิธีใหญ่ๆ ชาวบ้านมีความสามัคคีกันมากดูจากชาวบ้านมาร่วมกันสวดสรภัญญะกันทุกๆ ตอนเย็นของทุกวัน พิธีกรรมทางศาสนาก็มีการทำบุญในวันพระ และวันสำคัญต่างๆ มีการเวียนเทียนในวันพระ วันศีล วันเข้าพรรษา ออกพรรษา หรือในวันสำคัญอื่นๆ จะมีการนำดอกไม้สีขาว ธูปเทียน ไปสักการะที่บริเวณปราสาท เป็นต้น ซึ่งถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนร่วมกัน คนในชุมชนยังเชื่อว่าที่ปราสาทหนองหงส์เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่สิงสถิตของเจ้าพ่อศรีชมพูโดยผ่านการเข้าทรง (จัม) ที่สืบทอดกันมา แม่ใหญ่พัน แผลดิตะ ซึ่งเป็นร่างทรง (จัม) คนแรกของเจ้าพ่อสีชมพู

กรณีพ่อ สิงห์ เสียงขอบ อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 32 หมู่ 9 บ้านหนองหงส์ ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ เล่าว่า

ก่อนที่จะย้ายมาอยู่บ้านโนนดินแดงได้มาจากบ้านโนนสมบูรณ์ ตำบลแย้ปราสาท อำเภอหนองกี่ ผู้เฒ่าพามาอยู่บ้านโนนดินแดงเมื่อ พ.ศ. 2515 แต่ตนเองย้ายมาอยู่จริงๆ เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2516 เกี่ยวกับปราสาทหนองหงส์ พ่อใหญ่โหนกเล่าว่าทางไปหนองหงส์นี้ ต้องเดินรัดป่าดงเข้าไป เมื่อถึงจุดข้ามห้วยคลองมะนาว (ทิศตะวันออกของวัดใต้ในปัจจุบัน) ต้องข้ามสะพานขอนไม้ตะเคียนขนาดใหญ่ท่วมหัว เวลาเดินข้ามสะพานมองลงไปใ้ในคลองน้ำจะเห็นน้ำใสและลึกมากจนคนเฒ่าคนแก่เตือนว่า "ถ้าตกลงไปจะเข้ กัดแท้ง ละ" ไม่ตื่นเขินเหมือนในปัจจุบันอย่างนี้ เวลาเดินผ่านปราสาทตั้งแต่มาอยู่ที่นี่ บ่ เคยเห็นผีหลอกสักที พ่อใหญ่โหนกเล่าว่า ทุกครั้งที่ไปนาจะต้องเดินผ่านปราสาทหนองหงส์จะต้องแวะเก็บดอกไม้ไปสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่าสิงสถิตอยู่ ณ ตัวปราสาทหนองหงส์ เมื่อขาใกล้ก็จะเอ่ยปากบอกกล่าวด้วยการยกมือเหนือหัวแล้วอธิฐาน "ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองลูกหลานเด้อ พ่อใหญ่เอยดูแลคุ้มครองปกป้องรักษา บ่ ให้เจ็บ บ่ ให้ไข้อย่าให้ป่วยดูแลลูกหลาน บ่ ให้มีภัยเวลาออกเดินทางไปได้มาได้" สมัย บ่ ทนมาอยู่ก็เห็นแต่กองดอกไม้สูงจนจะท่วมหัวแล้ว แต่ก่อนปราสาทจะอยู่กลางป่าดงดิบปกคลุมด้วยต้นไม้ใหญ่นานาชนิด หนองหงส์นี้เป็นหนองที่มีบริเวณกว้าง ยาวตั้งแต่สำนักงานประมงตรงมาถึงโรงเรียนเกษตร ติดกับตัวปราสาท (ปัจจุบัน) แล้วมีคูน้ำขนาดใหญ่ล้อมรอบบริเวณตัวปราสาทกับหนองหงส์เอาไว้ คิดว่าน่าจะเป็นเส้นทางเดินเกวียนของคนสมัยโบราณ บริเวณคูใหญ่ล้อมรอบด้วยต้นว่านหัวดำ ป่าดงดิบนั้นอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์ป่านานาชนิด เช่น กวาง, หมูป่า, หม่าใน, กระเจง หลายโพด (เยอะมาก) บ่ เห็นแต่ช้าง อยากินกระเจง บ่ ต้องไปไล่ลดอก ยิ่งแถวๆ ห้วยคลองบักนาว(มะนาว)ก็ได้กิน ไปกินเดียว 9-10 ตัวก็มี

ชาวบ้านเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของท่าน เรื่องผีสาทก็เชื่อถึง บ่ เคยเห็นก็ บ่ ลบหลู่ท่าน แต่ก่อนชาวบ้านเขาก็เรียกแต่เจ้าพ่อหนองหงส์ พอมีการเข้าจัม จัมบอกว่าบอกว่าเจ้าพ่อหนองหงส์ชื่อว่าเจ้าพ่อสีชมพู ตั้งแต่สมัยก่อนใครมาอยู่ก็มีการฝากผีฝากไข้กับเจ้าพ่อ มีของเซ่นไหว้ มีเหล้าไหไก่ตัว

ประวัติศาสตร์จากการศึกษาเอกสาร

ในการศึกษาเอกสารเพิ่มเติมเกี่ยวกับการกำหนดอายุ สมัยของปราสาทหนองหงส์นั้น กำหนดจากลักษณะการก่อสร้าง และศิลปกรรมที่พบซึ่งตรงกับ ศิลปะเขมรแบบบาปวน ปราสาท แสดงศิลปะส่วนที่เป็นเสากรอบประตู ธรณีประตู ส่วนประดับกรอบประตูทำด้วยหินทรายแกะเป็น เรื่องราวตามคัมภีร์ของศาสนาฮินดู ในยุคสมัยหนึ่ง จึงเป็นเทวสถานของชาวฮินดู สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖

ซึ่งทีมวิจัยได้ศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ขอมโบราณ จากแหล่งอารยธรรมขอมโบราณที่ปัจจุบันอยู่ในประเทศกัมพูชา จากการค้นพบทำให้ทราบว่า มีอาณาจักรที่เรืองรุ่งอยู่ในยุค พุทธศตวรรษ ที่ 10-19 ประเทศกัมพูชาปัจจุบันก็มีปราสาทหินอยู่ทั่วไป ถึง 1,700 กว่าปราสาท แต่ศูนย์กลางจะอยู่บริเวณ จ.เสียมเรียบ ของกัมพูชาในปัจจุบัน มีอยู่ถึง 308 ปราสาท

ทำให้ปัจจุบัน จ.เสียมเรียบ กลายเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทั่วทุกมุมโลก โดยในปีหนึ่งๆ มีนักท่องเที่ยวมากถึง 2 ล้านคน และมีแนวโน้มมากขึ้นทุกปี และถนนหนทางกำลังเร่งทำอย่างรวดเร็ว ทั้งถนนสาย ปอยเปต หรือ ทางหลวงหมายเลข 5 และ 6 ที่ใกล้จะเสร็จสมบูรณ์ ซึ่งศาสนากับการปกครองในสมัยขอมโบราณ อยู่แนบสนิทกันมาตลอด เมื่อคติความเชื่อของอินเดีย ได้แพร่เข้าสู่แผ่นดินทางเอเชียอาคเนย์ นับตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 5-12

รัฐฟูนาน เป็นรัฐโบราณที่มีอิทธิพลเหนือดินแดน แห่งลุ่มน้ำแม่โขง และแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อตั้งขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 7 กษัตริย์องค์แรกคือ "พราหมณ์โกณฑัญญะ " ซึ่งมีเชื้อสายจาก อินเดีย มีมเหสีคือ "นางพญาขอม"

จนมาถึงยุค รัฐเจนละบกและเจนละน้ำ พุทธศตวรรษ ที่ 12-13 โดย"จิตรเสน" เมื่อเป็น กษัตริย์ทรงนาม "มเหศวรธรรมัน" ทรงขยายอำนาจข้ามภูเขาตงรัก เข้าสู่ลุ่มน้ำมูล ถึงสุรินทร์ ตลอด ลุ่มน้ำป่าสัก โอรสของจิตรเสน คือ "อิสารวรรมัน" เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่อีกองค์หนึ่ง พระองค์ทรงตั้ง อีสานปุระ เป็นเมืองหลวง เชื่อว่าอยู่ที่สมโบร์ไพรกุก .

ปราสาทแบบศิลปะสมโบร์ไพรกุก

ปราสาทหินที่ปรากฏในยุคก่อนพระนคร คือ พนมดง , สมโบร์ไพรกุก , ไพรกเมง , กำแพงพระ เป็นต้น

รายงานผลการศึกษา : โครงการศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอโนนดินแดง : กรณีศึกษา

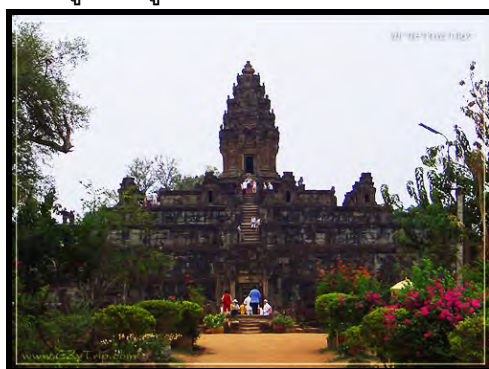
ปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

น้ำตกพนมกุเลน

ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 ได้สถาปนาศูนย์กลางราชธานีแห่งใหม่ “ หริหรัลย์ ” ขึ้นบนยอดเขาคัดจีลัทธิ “มเหศวรบรรพต - พนมกุเลน” พร้อมสร้างบาราย “อินทรวะกะ”

ผ่านยุคของพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 และ พระเจ้าชัยวรมัน ที่ 3 จนถึง พระเจ้าอินทรวรมัน ที่ 1 ได้สถาปนาศูนย์กลางราชธานีแห่งใหม่ มหาปริมิตบากอง ขึ้นเป็นศูนย์กลางที่เมืองโลเลยและสร้างอำนาจโดยการขยายอาณาจักรมาสู่ที่ราบสูงโคราช

ปริมิตบากอง

เมื่อพระราชโอรส พระเจ้ายโสวรมันที่ 1 ผู้ปราบพระเชษฐาและอนุชา จนบ้านเมืองเสียหาย จึงได้ย้ายราชธานีมายังที่ “ยโสธรปุระ” โดยทรงสถาปนา มหาปราสาท “ศรียโสธรคีรี” หรือ “พนมบาเค็ง - พนมกัสดาล” ขึ้นเป็นศูนย์กลางจักรวาลแห่งใหม่

นอกจากนี้ พระเจ้ายโศวรมันที่ 1 ได้สถาปนาปราสาทบนยอดเขาหลายแห่ง เช่น ที่ปราสาทพนมบก ปราสาทพนมกอม และปราสาทเขาพระวิหาร

ปราสาทพนมบก.

ปราสาทเขาพระวิหาร

ผ่านมาถึงพระเจ้าหรรษวรมันที่ 1 และอีสานวรมันที่ 2 ที่ไม่สามารถครอบครองบัลลังก์ต่อได้ ได้ถูก พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 (บรมศิวนาท) สวามีของพระขนิษฐภคินีแห่งองค์พระเจ้ายโศวรมัน ผู้สำเร็จราชการยึดอำนาจประกาศตนขึ้นเป็นเทวราชาพระองค์ใหม่ในปี พ.ศ. 1464 พร้อมสถาปนา "นครโลกครครยาร์" ขึ้นเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล ในนามของมหาปิรามิดแห่ง "เกาะแกร์" (พุทธศตวรรษที่ 14-15) เกาะแกร์มีอายุอยู่เป็นราชธานีอยู่เพียง 20 ปี ปราสาทต่างๆ จึงเร่งสร้าง และยังไม่สมบูรณ์

ปราสาททม หรือ ปิระมิดแห่งเกาะแกร์ ขนาดมหึมา ที่บรรจุ ศิวลึงก์โลหะ ที่คาดว่าถูกฟ้าผ่าเสียหาย และยอดของปิระมิดถล่มลงกว่าเหลือเพียงครึ่งเดียว

ปราสาทมูรติ ทั้ง 8 แห่งองค์ศิวะ ที่มีความเชื่อว่าเป็นสุสานฝังพระศพ

ปราสาทกรอกฮอม บรรจุพระศิวะขนาดใหญ่

ขนาดหน้าบรรณที่ทางเข้าโคปุระลัมลงมา
มีขนาดมหึมา

ปราสาทลึงก์ 3 หลัง ที่บรรจุพระลึงก์บนฐานโยนี ขนาด 3 คนโอบ

ปราสาทชลับ 3 หลัง ที่เป็นปราสาทเคารพ 3 เทพแห่งอินดู เป็นปราสาทในชุมชน

พระโอรสของชยวรมันที่ 4 คือ พระเจ้าหรรษวรมันที่ 2 ได้สถาปนาปราสาท “ปักษิจำรง” เพื่อประกาศพระราชอำนาจเหนือนครยโสธรปุระ

ปราสาทปักษีจำกรง

ทรงปกครองทั้งสองราชธานีอยู่ได้เพียงระยะเวลาสั้นๆ ก็ถูกพระเจ้าราชนทรวรมัน ราชโอรสจากพระขีษฐานกนิ์อีกคนหนึ่งของพระเจ้ายโศวรมันที่ 1 ทวงคืนพระราชอำนาจ กลับคืนสู่เมืองพระนครหลวงอีกครั้ง พระองค์ได้โปรดให้ขุดบารายตะวันออก พร้อมสร้างมหาปราสาทขึ้นกลางเกษียรสมุทร และทรงสร้างปราสาทแปรรูปเพื่อเป็นสรวงสวรรค์ในยามสู่ปรโลกของพระองค์

ปราสาทแปรรูปหรือแปรรูป

ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 พุทธศตวรรษที่ 15 สถาปนา “ชเยนทรนครี” เป็นศูนย์กลางจักรวาลใหม่ (อยู่บริเวณนครหลวง) และ สร้าง ปราสาทตาแก้ว และ ปราสาทบันทายศรี

ปราสาทตาแก้ว

ปราสาทบันทายศรี

จากพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 สู่พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 1 ที่ครองราชย์เพียง 1 ปี พระเจ้าชัยวรมันที่ 5 ขึ้นครองราชย์ได้ไม่นาน ก็ถูกพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 กษัตริย์ลูกครึ่งมลายูเข้ายึดอำนาจ เปลี่ยนแปลงมาสู่ราชวงศ์ใหม่ มายัง โศทรปุระทางตะวันตกของแม่น้ำเสียมเรียบ สถาปนาพระราชวังหลวงขึ้นใหม่ พร้อมปิรามิดยุคสุดท้าย “พิมานอากาศ” ปลายพุทธศตวรรษที่ 15

ปราสาทพิมานอากาศ

ปราสาทหินพิมาย ในประเทศไทย

ในยุคนี้ได้สร้าง ปราสาทมากมาย เช่น ปราสาทบาปวน ปราสาทพิมาย แม่บุญตะวันตก ปราสาทสระกำแพงใหญ่ เมืองต่ำ ในศิลปะที่เรียกกันว่า “บาปวน” รวมทั้งการขยายอิทธิพลอาณาจักรเข้ามาสู่รัฐทวารวดี ช่วงนี้ อิทธิพลของ “พุทธศาสนาสาหมหายาน” จากแหลมมลายู เริ่มแทรกซึมเข้ามาสู่ราชสำนักขอมโบราณ

ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 พุทธศตวรรษที่ 16 ได้เข้าครอบครองเมืองพระนครหลวง สถาปนาราชวงศ์ “มหิธรปุระ” ขึ้นใหม่ ด้วยพระองค์เป็นกษัตริย์ชาวพุทธ จึงได้ทรงสถาปนาปราสาทพิมายในคตวิชัยนขึ้นในถิ่นฐานเดิมบ้านเกิดของพระองค์เอง

เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 สวรรคต พระเชษฐา “พระเจ้าธรณินทรวรมัน” ก็ถูก “พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2” ปลงพระชนม์และยึดอำนาจขึ้นมาปกครองอาณาจักรแทน พระองค์ทรงนับถือ ศาสนาฮินดู ไชยณพิกาย และสถาปนา “นครวัด” เป็นศูนย์กลางของจักรวาล

มหาปราสาทหินที่ยิ่งใหญ่ จุดมุ่งหมายของนักท่องเที่ยวทุกคน เป็น 1 ใน 7 สิ่งมหัศจรรย์ของโลกยุคใหม่ ที่สร้างโดยฝีมือมนุษย์ ในยุค ศตวรรษที่ 17 และมาสร้างต่อในยุคนักองค์จันทร์ ในคติของพุทธศาสนา จึงเรียกต่อมาว่า นครวัด จนถึง พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 ผู้เลื่อมใสในพุทธศาสนา สายมหายานทรงกลับไปปกครองพินาย และได้มอบราชบัลลังก์ให้พระเจ้ายโศวรมันที่ 2 ผู้เหมาะสมปกครองเมืองพระนครแทน สวรรค์แห่งเทวราชาอีกมากมายถูกสร้างขึ้นในยุคสมัยของศิลปะแบบนครวัด ทั้ง มหาปราสาทเบ็งมาเลีย ปราสาทเจ้าสายเทวดา บันทายสำเหร่ ปราสาททมมานน ปราสาทพนมรุ้ง ฯลฯ

. พระเจ้ายโศวรมันที่ 2 ถูกพระเจ้าตรีภูวนาภิตยวรมัน ขุนนางเผ่า ก่อการรัฐประหาร จับพระองค์ประหารและขึ้นครองราชย์แทน ชาวจามปา (รบต่อเนื่องยาวนานมาตั้งแต่ยุค เจนละ) ได้ยกกองทัพเรือใหญ่มาทางโตนเลสาบ เข้าโจมตีและยึดครองเมืองพระนครได้ในปี พ.ศ. 1720 กองทัพจามปาได้เผาทำลายเมือง ยโศธรปุระได้กลายเป็นทะเลเพลิง และปกครองมาเป็นเวลา 40 ปี

จามปาได้สถาปนาจักรวรรดิขึ้นปกครองเมืองพระนครพระนามว่า " อินทรวรมันที่ 4 " อยู่ยาวนานกว่า 10 ปี และเปิดโอกาสให้ขุนศึกวรมัน ได้มีโอกาสซบสุมกำลังพลและยุทโธปกรณ์ไว้โดยไม่ได้มีการปราบปรามหรือกวาดล้างให้สิ้นซาก ทำให้เป็นที่นิทนาว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 ยึดมือชาวจามปา โค่นล้มศัตรูของตัวเอง (พระเจ้าตรีภูวนาภิตยวรมัน) นักรบแห่ง วรมัน เห็นการปกครองที่โหดเหี้ยมของพวกจามปาที่มีต่อชาวยโศธรปุระ จึงทรงตัดสินใจนำกองทัพเข้าตีเมืองพระนครในช่วงเวลาอ่อนแอที่สุดของจามปา และทรงได้รับชัยชนะอย่างยิ่งใหญ่เหนือสมรภูมิต่างน้ำที่ปราสาทพระขรรค์ และได้ขึ้นครองราชย์ทรงพระนาม พระเจ้าชัยวรมัน ที่ 7 พุทธศตวรรษที่ 18 และพระองค์ได้นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาทลังกา มหายานและวัชรยานตันตระ ที่สามารถแทนความหมายการแผ่พระราชอำนาจแห่งองค์จักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่และไม่เคยพ่ายแพ้เช่นพระองค์

นครธม (ธม แปลว่า ใหญ่) ศูนย์กลางแห่งใหม่ ของ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ประกอบด้วย

ปราสาทบายน ที่มีพระพักตร์ของ"พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร" จำนวนกว่า 29 ยอด และเป็น
 คำพระพักตร์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ทรงสร้าง ปราสาทพระขรรค์ เพื่อระลึกถึงพระบิดา และปราสาทตาพรหม เพื่อรำลึกถึงพระมารดา

พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้สถาปนาพระองค์เป็นพระพุทธเจ้าสูงสุดเหนือเหล่าพระโพธิสัตว์ ทั้ง 5
 พระองค์ นั่นคือพระองค์ทรงเป็นตั้ง “พระมหาไวโรจนะ พระพุทธเจ้าสูงสุดแห่งจักรวาลสากลนั่นเอง
 เมื่อสิ้นสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราชสำนักก็กลับไปสู่ ฮินดู และมีการทูลทำลายภาพสลัก พระ
 มหาไวโรจนะ ทั้ง ทั่วเมือง นครธม จะเห็นได้ชัดที่ ปราสาทตาพรหม จะมีบ่อที่ทิ้งรูปปั้น พระมหาไว
 โรจนะด้วยคะ การเลือกทูลทำลายรูปสลักพระพุทธเจ้าไม่ได้เกิดขึ้นเพราะมีความขัดแย้งรุนแรงในคติ
 ความเชื่อศาสนา อย่างที่เคยเข้าใจกัน แต่เพราะกษัตริย์พระองค์ต่อมาที่เป็นพระราชโอรส “ พระเจ้า
 อินทรวรมันที่ 2 “คงต้องการแก้ไขหรือถอดถอนราอาณาจักรลี้ลับตันตระ คงไม่ยอมให้พระมหาไวโรจนะ
 ของพระราชบิดา มายิ่งใหญ่กว่าพระศิวะหรือพระวิษณุ อันเป็นระบอบการปกครอง เทวราชรากฐาน
 ของพระราชอาณาจักรนั่นเอง และในยุคนี้อาณาจักรเทวราชได้ถึงกาลเสื่อมถอย ในยุคนี้มีการสร้าง
 ปราสาท “สุออร์ปรีต” 12 หลัง บริเวณทุ่งสนามหลวงหน้าลานพลับพลาสวรรค์

หน้าลานช้าง

ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงยุคสุดท้ายของการสร้างปราสาท พระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ผู้ไม่สามารถควบคุมอาณาจักรส่วนนอกได้ หลายรัฐแยกออกไปสถาปนาอาณาจักรขึ้นใหม่รอบด้าน ส่วนพระองค์ก็มีอำนาจเพียงรัฐภายใน

สิ่งก่อสร้างในยุคสุดท้าย คือ “สระน้ำใหญ่” ในพระราชวังหลวง ที่มีผนังบ่อแกะสลักลวดลาย หอย ปูปลา นาคและครุฑ ไว้อย่างสวยงาม รวมทั้งปราสาทหลังเล็ก ๆ อย่าง “ปราสาทมังคลารัตน์” สร้างเพื่อเป็นเกียรติแก่พราหมณ์ผู้ภักดี และปราสาท “พระพิรุณ” ปราสาทในพุทธศาสนamahayana หลังสุดท้าย เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่า ศาสนาฮินดูของพระองค์ได้ควบคุมชาวพุทธได้จนสิ้นแล้ว พงศาวดารเรื่องราวของ “พ่อขุนผาเมือง” หรือพระเจ้าอินทรวรมันที่ 3 ที่พระมเหสีของพระองค์ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ได้ขโมยพระขรรค์ชัยศรีมาให้พระสวามี ทำให้ได้ข้อสันนิษฐานว่า พ่อขุนผาเมือง สามารถกลับไปครอง “สุริยภูมิประเทศ” ได้ หลังจากยึดครองสุโขทัยและยกสุโขทัยให้กับพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ปกครอง พระองค์ได้นำศาสนาพุทธสายเถรวาทลังกา ความเชื่อที่ปฏิเสธอดีตเข้าสู่ครอบครองเมืองพระนครหลวง ศาสนาความเชื่อนี้ เป็นศาสนาความเชื่อเดียวกันกับสุโขทัยและรัฐต่าง ๆ ในเขตตะวันตก จึงไม่มีการสร้างปราสาทหินในยุคนี้ จนกระทั่งกองทัพอยุธยาเข้าบุกเมืองพระนคร ในปี 1973

ปราสาทหนองหงส์ความสัมพันธ์กับขอมโบราณ

ซึ่งข้อสันนิษฐานในการสร้างปราสาทหนองหงส์ ที่ทางทีมวิจัยร่วมกันสรุปวิเคราะห์หลังจากการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม พบว่ามีข้อสันนิษฐานที่น่าสนใจ 2 ข้อ คือ 1.) เทวาลัย หรือ 2.) ธรรมศาลา

1.) เทวาลัย

เทวสถาน หรือ เทวาลัย คือ ศาสนสถานซึ่งก่อสร้างเพื่อเป็นที่สมมุติว่าเป็นที่ประทับของเทพเจ้าหรือเทวดา จากหลักฐานทางศิลปะการก่อสร้าง “ปราสาทหนองหงส์” เป็นแบบแบบฮินดูที่ตรงกับช่วงปีพุทธศตวรรษที่ 15-16 โดยมีทับหลังประดับจำหลักลายหลายชั้น คือ องค์ทิศเหนือทับหลังสลักเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑเหนือหน้ากาล ซึ่งมีอียัดท่อนพวงมาลัยแวดล้อมด้วยลายพรรณพฤกษา อีก 2 องค์ที่เหลือ คือ องค์กลางและองค์ด้านทิศใต้ก็มีลักษณะคล้ายกันต่างกันว่าภาพตรง

กลาง คือ ทับหลังปราสาทองค์กลางสลักเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ องค์ทิศใต้เป็นรูปพระอิศวรทรงโค ซึ่งเป็นไปได้ว่า “ปราสาทหนองหงส์” ก็อาจจะเคยมีสถานะเป็น ศาสนสถานซึ่งก่อสร้างเพื่อเป็นที่สมมุติว่าเป็นที่ประทับของเทพเจ้าหรือเทวดา

ซึ่งในประเทศไทยหรือประเทศในแถบเอเชียอาคเนย์ มักเป็นเทวสถานในศาสนาพราหมณ์ สิ่งก่อสร้างที่ปรากฏมักเป็นปราสาทหิน ปราสาท หรือวัดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเนื่องจากอาณาจักรขอมโบราณนั้น ได้รับอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมจากอินเดียเต็มตัวโดยเฉพาะความเชื่อตามคติในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ซึ่งเข้ามามีอิทธิพลก่อนพุทธศาสนาเนิ่นนานนัก โดยศาสนานี้ยกย่องกษัตริย์เสมอตั้งเทพเจ้า หรือที่เรียกว่า “ลัทธิเทวราชา” นั้นหมายถึงว่า กษัตริย์คือตัวแทนของเทพเจ้าบนโลกมนุษย์และวิธีการยกย่องก็กระทำโดยการสร้างเทวสถานหรือเทวาลัยถวายให้ พระราชภารกิจของกษัตริย์ขอมทุกพระองค์ ที่จะต้องสร้างปราสาทหินเป็นเทวสถานแต่บรรพบุรุษหรือถวายแด่พระองค์เอง ฉะนั้นคำว่า “ปราสาท” ในที่นี้จึงมีได้หมายถึงปราสาทราชวังอันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ แต่ปราสาทคือศาสนสถานอันถือเป็นที่ประทับของเทพเจ้าบนโลกมนุษย์ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมก็ต้องเป็นแบบ “ศาสนสถานบนฐานที่เป็นชั้น” และชุดสระหรือ “คูน้ำ” ที่ขอมเรียกว่า “บาราย” ล้อมรอบมีลวดลายสลักหินเป็นรูปพญานาคซึ่งเป็นสัญลักษณ์น้ำและความอุดมสมบูรณ์ เปรียบเทียบได้กับเขาพระสุเมรุที่ล้อมรอบด้วยมหาสมุทร อันเป็นสัญลักษณ์ของระบบสุริยจักรวาลตามคติฮินดูนั้นหมายความว่า ปราสาทหินที่กษัตริย์ขอมสร้างขึ้นก็คือศูนย์กลางของโลกและจักรวาลอันยิ่งใหญ่นั่นเอง

ข้อสันนิษฐานของทีมีวิจัยคือ อาจเป็นไปได้ว่าน่าจะเป็นปราสาทที่เป็นเทวสถานของฮินดูที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 ที่ถูกใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมระหว่างเส้นทางก็เป็นได้

2.) ธรรมศาลา

ปราสาทหนองหงส์อาจจะมีเกี่ยวข้องเชื่อมโยงในทางประวัติศาสตร์กับการสร้าง “ปราสาทบายน” “นครธม” หรือ “เมืองพระนคร” จุดศูนย์กลางอำนาจของอาณาจักรเขมรโบราณ หรือที่รู้จักกันในชื่อ “อาณาจักรพระนคร” มหาอาณาจักรอันยิ่งใหญ่เกรียงไกรแห่งภูมิภาคอุษาคเนย์ จุดบรรจบของถนนโบราณ 5 สายหลักของอาณาจักร เรียกว่า “เส้นทางสายราชมรรคา” หรือ Royal Road อันหมายถึง ถนนราชดำเนิน นั่นเอง นักวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดี สันนิษฐานว่า ถนนสายนี้สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้ายโศวรมันที่ 1 ครองราชย์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 โดยเส้นทางทั้ง 5 สายเป็นเส้นทางสำคัญที่เผยแพร่อารยธรรมเก่าแก่ของอาณาจักรขอมโบราณให้ขยายออกไปทุกทิศทางในดินแดนอุษาคเนย์ ได้แก่

1. เมืองพิมาย จ.นครราชสีมา ประเทศไทย
2. ปราสาทวัดภู แขวงจำปาศักดิ์ ประเทศลาว
3. สวายจิก จ.พระตะบอง
4. ปราสาทพระขรรค์ เมืองกำปงสวาย
5. เมืองกำปงธม ประเทศกัมพูชา

รวมทั้งหมด 5 เส้นทาง โดยมีเส้นทางที่น่าสนใจคือ เส้นทางสายตะวันตกเฉียงเหนือจากเมืองพระนคร มุ่งหน้าสู่เมืองพิมาย เพราะนอกจากจะมีความยาวมากที่สุดในเส้นทางทั้งหมด คือ 253.9 กิโลเมตร และเป็นเส้นทางที่ผ่านศาสนสถานสำคัญอย่างปราสาทพนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ และในปัจจุบันนักวิชาการทั่วโลกและกัมพูชาเองต่างยอมรับยอมรับในวงกว้างว่า อดีตบรรพบุรุษของอาณาจักรขอมโบราณหลายพระองค์มาจาก วิมายปุระ (วิ-มา-ยะ-ปุ-ระ) หรือ พิมายปุระ (พิ-มา-ยะ-ปุ-ระ) หรือก็คือ "เมืองพิมาย"

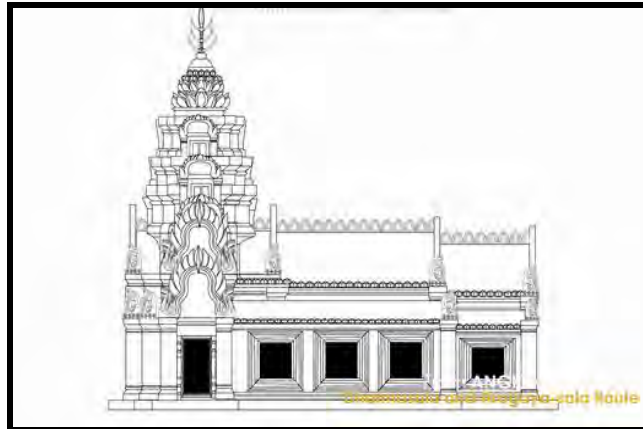
ซึ่งต่อมาในสมัยพุทธศตวรรษที่ 17 (พ.ศ.1724-1761) พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กษัตริย์ผู้ครองอำนาจในยุคสมัยรุ่งเรืองที่สุดของอาณาจักรพระนคร โปรดให้จัดสร้าง โรงพยาบาลที่เรียกว่า "อโรคยศาลา" (Arogaya-sala) และ อาคารเรือนพักหรือป้อมตรวจการระหว่างถนน เรียกว่า "บ้านมีไฟ" หรือ "ธรรมศาลา" (Dharmasala) ไว้ตามเส้นทาง

สำหรับ "ธรรมศาลาหรือบ้านมีไฟ" เป็นสิ่งก่อสร้างควบคู่กับถนนสายราชมรรคา ส่วน "อโรคยศาลา" หรือโรงพยาบาลจะสร้างอยู่ในแหล่งชุมชนโบราณหรือ สรุก มีอาคารปราสาทที่เรียกว่า "สุคตาลัย" (Chapel of Hospital) เป็นประธานของโรงพยาบาล สุคตาลัยแห่งแรกสุดเริ่มต้นที่ ปราสาทเลียบเนียง (LeakNeang) ทางทิศตะวันตกของปราสาทตาแก้ว ด้านประตูทิศตะวันออกของเมืองพระนคร

ตามจารึกปราสาทพระขรรค์ระบุว่า มี "อโรคยศาลา" ทั้งหมด 102 แห่ง และบ้านมีไฟหรือ "ธรรมศาลา" จำนวน 121 แห่ง บนเส้นทาง 5 สาย ที่ออกไปจากเมืองพระนครตาม ศูนย์กลางแห่งอาณาจักรในอดีต โดยในจารึกพบที่ "ปราสาทพระขรรค์" เมืองพระนคร เรียกว่า "วหนิถุหะ"

"วหฺนิกฤหะ" ในจารึกปราสาทพระขรรค์ แปลว่า "บ้านมีไฟ" นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสที่มาสำรวจเรียกว่า "ธรรมศาลา" ลักษณะเป็นห้องยาวหันหน้าทางด้านตะวันออก มียอดทรงปราสาทด้านตะวันตก ผนังด้านทิศใต้มีหน้าต่าง ส่วนทิศเหนือเป็นหน้าต่างหลอก หรือเป็นผนังเปล่า มีบารายหรือสระน้ำประจำธรรมศาลาอยู่สี่มุม .

จารึกยังระบุว่า มี "บ้านมีไฟ" จากเมืองพระนครไปยังจามปาจำนวน 57 หลัง ถอนจากเมืองพระนครไปยังเมืองวิมาเยปุระ จำนวน 17 หลัง บนถนนที่มีเส้นทางไปยังเมืองต่างๆ อีก 44 หลัง แต่ละหลังสร้างห่างกันประมาณ 12 - 15 กิโลเมตร เส้นทางราชมรรคา เริ่มต้นที่จากปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินขนาดใหญ่ที่สุดในภูมิภาคอีสานใต้ในคติความเชื่อของพุทธศาสนาสายมหายานวัชรยาน เป็นเมืองใหญ่ที่เชื่อมโยงเครือข่ายอาณาจักรไปสู่เมืองละโว้หรือลพบุรี ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ซึ่ง "เส้นทางสายราชมรรคา" ในอดีตที่ผ่านมา มีหลักฐานการสำรวจเส้นทางโบราณนี้ และตีพิมพ์ออกมาเมื่อ 100 ปีก่อนเท่านั้น เช่น แผนผังการสำรวจของนักวิชาการ "ลูเนต์ เดอ ลาจองกีแยร์" ชาวฝรั่งเศส ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2450 "ราชมรรคา" เป็นที่รู้จักของคนทั่วโลกจากนวนิยายเรื่อง LA VOLE ROYALE ที่แต่งโดย อ็องเดร มาสโซซ์ นักประพันธ์และนักการเมืองคนสำคัญของฝรั่งเศส จนกลายเป็นหลักฐานข้อมูลทางโบราณคดีไปในที่สุด

ซึ่งเคยมีงานศึกษาของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้จัดการเดินทางย้อนรอยเส้นทางสายนี้ในชื่อ "ตามรอยเส้นทางโบราณจากเมืองพิมายถึงเมืองพระนคร" นำทีมโดย พ.อ.ผศ.ดร.สุรัตน์ เลิศล้ำ หัวหน้าสาขาวิทยาการคอมพิวเตอร์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า และ พงศ์ธันว์ สำเภาเงิน นักโบราณคดี กรมศิลปากร ร่วมด้วยกลุ่มนักวิชาการกัมพูชา นำโดย "อิม โซครีชี" และ "โคอุณ จัน" จากองค์กรอัสตรา ซึ่งเป็นองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นโดยองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก ร่วมกับรัฐบาลกัมพูชา เพื่อดูแลโบราณสถานนครวัด-นครธม ทำโครงการสำรวจเส้นทางต่างๆ ในกัมพูชา เพื่อเป็นงานวิจัยภายใต้ชื่อ โครงการค้นหาและพัฒนาระบบสารสนเทศของถนนโบราณสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หรือ Living Angkor Road Project (LARP) โดยเลือกเส้นทางสายตะวันตกเฉียงเหนือที่มุ่งหน้ามายังเมืองพิมาย มีระยะทางยาวไกลที่สุดในเส้นทางทั้งหมด แสดงถึงความสำคัญของเมืองพิมายในสมัยนั้น

การทำงานทั้งหมดของโครงการนี้ แบ่งออกเป็น 3 ระดับด้วยกัน คือ การตรวจสอบพื้นที่ในระยะไกลจากภาพถ่ายดาวเทียม เมื่อได้พิกัดที่ชัดเจนจะนำเทคโนโลยีทางธรณีฟิสิกส์มาตรวจซ้ำอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจำกัดขอบเขตให้แน่นอนมากขึ้น ให้อยู่ในพื้นที่ซึ่งแคบลง ก่อนจะเข้าสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี

ตามเส้นทางราชมรรคาสายเหนือ เริ่มต้นจากเมืองพระนครธม ขึ้นมาที่จุดตัดของลำน้ำหลายสาย ที่มีต้นน้ำมาจากเทือกเขาพนมดงรักก่อนไหลลงโตนเลสาบ (ทะเลสาบเขมร) ผ่านที่ราบกว้างใหญ่ เข้าสู่ช่องจอม มีร่องรอยของธรรมศาลาตามเส้นทางอยู่จำนวน 9 แห่ง สำรวจพบชัดเจนเพียง 6 แห่ง เท่านั้น

เส้นทางราชมรรคาในประเทศไทย เริ่มต้นจากช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ มีธรรมศาลา "ตาเมื่อน" เป็นธรรมศาลาแรก เดินทางขึ้นเหนือไปสิ้นสุดที่เมือง "วิมายูประ" หรือ "ปราสาทหินพิมาย" มีการค้นพบธรรมศาลา ที่น่าจะตั้งอยู่ตามเส้นทางหลวงนี้ในประเทศไทยทั้งหมด 9 แห่ง เมื่อรวมทั้งเส้นทาง ก็พบว่า มีธรรมศาลาทั้งหมดตามเส้นทางนี้ 17 แห่ง มีปราสาทกุศิลา อำเภอชุมพลวง จังหวัดนครราชสีมา สันนิษฐานเป็นธรรมศาลาหลังแรก สภาพหักพังและมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นปกคลุมหลังคาถล่มลงมา ยังไม่ได้รับการบูรณะ บริเวณรอยต่อชายแดนบริเวณที่เรียกว่าช่องตาเมื่อน จ. สุรินทร์ พบความชัดเจนของถนนสายนี้เป็นอย่างยิ่ง เพราะตรงนั้นจะมีกลุ่มปราสาทตาเมื่อนที่มีอยู่ทั้งหมด 3 ปราสาท คือ ปราสาทตาเมื่อนธม เป็นศาสนสถาน ปราสาทตาเมื่อนโต๊ต เป็นอโรคยาศาลา ส่วนปราสาทตาเมื่อนเป็นธรรมศาลา

ปราสาทตาเมื่อน หรือ "ปราสาทบายกรีม" ตั้งอยู่ชายแดน บ้านหนองคันนาสามัคคี อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ เป็นธรรมศาลาสุดชายแดนเขตประเทศไทย จัดเป็นเป็น "บ้านมีไฟ ธรรมศาลา" หลังสมบูรณ์ที่สุดที่เหลืออยู่ในประเทศไทย

เมื่อพ้นจากกลุ่มปราสาทตาเมื่อนออกไป ก็จะเป็นช่องเขาขนาดใหญ่เรียกว่า "ช่องตาเมื่อน" การเดินทางเข้าไปยังมีอันตราย เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีกบระเบิดสมัยสงครามกลางเมืองกัมพูชาฝังอยู่เป็นจำนวนมาก เมื่อเข้าไปในป่าบนเทือกเขาพนมดงรักจะพบร่องรอยของถนนสายนี้ได้อย่างชัดเจน เพราะจะเห็นการก่อสร้าง และปูพื้นถนนด้วยศิลาแลงไว้สำหรับปรับลดความลาดชันของพื้นที่เพื่อความสะดวกในการเดินทางของผู้คนสมัยนั้น ในการเดินทางเข้าสู่พื้นที่ประเทศไทย ซึ่งมีภูมิประเทศที่อยู่สูงกว่าประเทศกัมพูชามาก

ถึงกระนั้นในแนวคิดการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์โดยทั่วไปได้สรุปว่าการขยายอำนาจขอมโบราณแผ่ออกมาจากนครธม หรือ “พระนคร” มาสู่พิมาย แต่ขณะเดียวกัน นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่ง ที่มีความเห็นว่า “พิมาย” ต่างหากที่เป็นเมืองแม่ เป็นต้นแบบในการสร้างพระนคร มีข้อมูลคัดค้านว่า ไม่เคยมีถนนหลวงที่จะเป็นราชมรรคามาก่อน แต่แนวคันดินที่ถูกระบุว่า เป็นแนวถนนสายราชมรรคา ซึ่งเป็นเพียงแนวคันดินสำหรับการชะลอ หรือเปลี่ยนทางเดินน้ำ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ทางการเกษตร ที่คนโบราณใช้ประโยชน์ทางอ้อมบนสันคันดินนี้ เป็นเพียงทางเดินเท่านั้น ไม่ได้เป็นถนนสายตรง หรือทางหลวง เพื่อการสัญจรตามที่เข้าใจ

รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม นักโบราณคดี นักมานุษยวิทยาเจ้าของรางวัลวัฒนธรรมเอเชียฟูกูโอกะ ประจำปีพ.ศ. 2550 หนึ่งในนักวิชาการที่เชื่อว่า “เส้นทางสายราชมรรคา” เป็นเพียงแนวคันดินเท่านั้น ได้แสดงความเห็นในเรื่องนี้ ในการบรรยายสาธารณะ เรื่อง ราชมรรคา “เส้นทาง” หรือ “ถนน” ที่จัดโดยมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์

อาจารย์ศรีศักร เปิดประเด็นว่า ประวัติศาสตร์โบราณในดินแดนสุวรรณภูมิ ถูกสร้างจากจินตนาการของฝรั่งในยุคล่าอาณานิคม เพื่อใช้ประโยชน์ในการจัดการประเทศอาณานิคมของตนเอง และถูกต่อเติมจนบานปลายกลายเป็นประวัติศาสตร์เขมรโบราณที่ยิ่งใหญ่ขึ้นมาจนมองว่าพื้นที่ซึ่งมีศิลปะแบบเขมร คือหนึ่งในดินแดนที่เคยอยู่ใต้อาณัติของอาณาจักรเขมรโบราณมาก่อน

แต่ โอ. ดับบลิว. วอลเตอร์ นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลับมีงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่า ในสมัยเขมรโบราณไม่มีการปกครองแบบอาณาจักรตามรูปแบบที่เป็นอยู่ในยุโรป ไม่ได้เน้นการเป็นศูนย์กลางการปกครอง แต่ให้ความสำคัญของกษัตริย์ไม่มีระบบการขยายอำนาจทางการเมืองการปกครอง แต่เป็นการขยายความสัมพันธ์รอบด้านผ่านการแต่งงานระหว่างอาณาจักร เพื่อเพิ่มเครือญาติ เป็นเครือข่ายพันธมิตรในการต่อต้านศัตรู ยิ่งแต่งงานมาก ยิ่งมีเครือข่ายเข้มแข็งมากขึ้น

ซึ่งแนวคิดดังกล่าวถล่มแนวความเชื่อเดิม ที่มีหัวเรือใหญ่อย่าง ยอร์ช เซเดส์ นักวิชาการชาวฝรั่งเศส ที่มีชื่อเสียงในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่เชื่อว่าอาณาจักรเขมรโบราณแผ่อำนาจทางการเมืองการปกครอง

อาจารย์ศรีศักร วิเคราะห์ว่า ในสมัยโบราณเขมรมีเครือญาติเป็นจำนวนมากอยู่รอบทิศ รวมถึงพื้นที่ราบสูงภาคอีสานของไทย ประกอบกับอีสานเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือเกลือและเหล็ก มีการส่งออกเกลือและเหล็กจากภาคอีสานไปสู่ที่ราบทะเลสาบเขมร เกิดเป็นชุมชนตลอดทาง ทำให้พบเส้นทางเชื่อมต่อกันเป็นระยะ หลักการในการสร้างชุมชนหรือเมือง สิ่งแรกที่ต้องคิดถึง คือการจัดการน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค ดังนั้น จึงเกิดชุมชนอยู่ในจุดที่มีน้ำผุด หรือน้ำซับ และกันพื้นที่ส่วนดังกล่าวไว้เป็นเขตศักดิ์สิทธิ์ เพื่อป้องกันการสร้างความสกปรกให้แหล่งน้ำ และเพื่อให้สะอาดพอที่จะบริโภค ส่วนน้ำที่จะนำมาใช้ในการเกษตร จะใช้น้ำจากฝนและน้ำที่ลงมาจากเขา สังเกตจากการสร้างชุมชนมักอิงอยู่ใกล้ป่าเขาที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ แต่ด้วยระดับพื้นที่ส่งผลให้เมื่อน้ำไหลบ่ามาเป็นจำนวนมาก จะลดลงอย่างรวดเร็ว จึงต้องสร้างคันดินขึ้นมา เพื่อชะลอความเร็วน้ำที่ไหลบ่ามา และขณะน้ำลดระดับลง รวมถึงการผันน้ำให้เข้าไปสู่พื้นที่เกษตร หรือแหล่งกักเก็บน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้ง

ทำให้พบแนวคันดินอยู่ขวางทางทิศที่น้ำไหลป่าลงมาจากเขาเป็นระยะ นอกจากนี้ ยังใช้ประโยชน์บนสันคันดิน ในการสัญจรระหว่างชุมชนต่อชุมชนตลอดเส้นทาง ส่วนบริเวณที่ไม่ใช่ทางน้ำผ่าน จะไม่พบแนวคันดินแต่อย่างใด

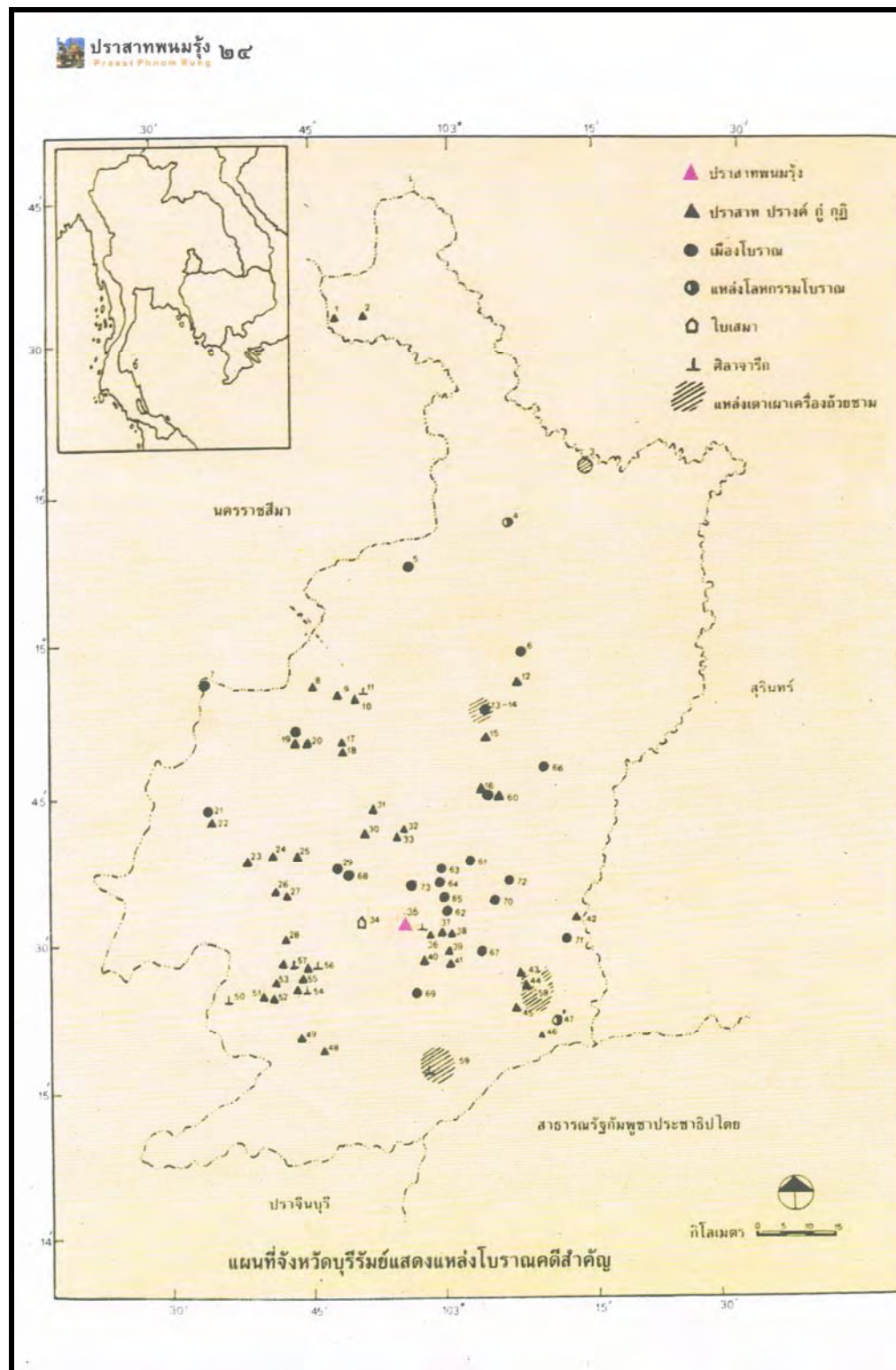
อาจารย์ศรีศักร ยังวิจารณ์เรื่องราชมรรคาที่ถูกโปรโมตในโลกอินเทอร์เน็ตว่า เป็นการนำเทคโนโลยีของโลกโซเชียลมาขีดเป็นเส้น โดยโยงจากจุดที่ตั้งของ "ธรรมศาลา" จากเมืองพระนครสู่พิมาย แต่เส้นทางที่จะพูดถึง "อโรคยาศาลา" ที่มีอยู่ทั่วไปทุกพื้นที่ แล้วชี้ชัดว่า คือ "ราชมรรคา" ทั้งที่เป็นเพียงการนำแนวคันดินที่อยู่ในแนวตามเส้นทางมาต่อกัน ไม่ได้เป็นถนนหลวงที่สร้างขึ้น เพื่อวิ่งตรงไปยังจุดหมาย

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการไทยร่วมกับนักวิชาการฝรั่ง ช่วยกันยืนยันความคิดเรื่องราชมรรคา ด้วยการระบุว่า ปราสาทพิมาย ไม่ได้หันหน้าไปด้านทิศตะวันออกตามหลักของปราสาทเขมรทั่วไป แต่หันหน้าไปสู่ทิศที่ตั้งของเมืองพระนคร ทั้งที่รู้อยู่แล้วว่า ปราสาทพิมายเป็นศาสนสถานพุทธมหายาน ไม่ใช่ปราสาทตามคติพราหมณ์ เป็นการมองภาพถนนในเชิงเทคนิค แต่ไม่มองโครงสร้างความสัมพันธ์รอบด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม นับว่าเป็นเรื่องที่อันตรายมาก สุดท้าย อาจารย์ศรีศักรย้ำว่า ที่เสนอความคิดนี้ออกมาไม่ได้ต้องการให้ใครมาเชื่อตามที่บอก แต่เป็นความพยายามวิพากษ์ประวัติศาสตร์ที่แล้งมา เพื่อให้เกิดคำถาม และนำไปค้นหาเหตุผล สุดท้ายนำมาถกกัน เพื่อให้เกิดข้อสรุปที่ใกล้เคียงประวัติศาสตร์ที่แท้จริงมากที่สุด

ทั้งนี้ข้อมูลจากการรวบรวมเอกสาร หลักฐานต่างๆ ข้างต้นของทีมวิจัย อาจยังไม่เพียงพอสำหรับการหาบทสรุปหรือข้อสันนิษฐานทางประวัติศาสตร์ในการสร้าง “ปราสาทหนองหงส์” ได้เป็นที่แน่ชัดว่าเป็นเทวาลัย หรือ ธรรมศาลา เนื่องจากยังมีความขาดช่วงในข้อมูลทางประวัติศาสตร์ “ขอมโบราณ” ช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 19 ที่เชื่อมต่อมาถึงประวัติศาสตร์ชนชาติ “เขมร” หรือ กัมพูชาในปัจจุบัน หรืออาจเป็นพื้นที่ที่ถูกใช้ประโยชน์เป็นได้ทั้ง 2 สถานะ คือเทวาลัย และ ธรรมศาลา ในช่วงเวลาต่างยุคสมัย โดยวิเคราะห์จากหลักฐานทางศิลปะการก่อสร้างแบบอินเดียที่ตรงกับช่วงปีพุทธศตวรรษที่ 15-16 และการซ่อมแซมหรือต่อเติมสมัยหลัง ตามแบบนิยมในสมัยการสร้างพุทธสถานของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทั้งยังมีความแตกต่างทางความเห็นที่ยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้ของนักวิชาการ ในทิศทางการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ “ขอมโบราณ” ในหลายแง่มุม ในหลายประเด็น อาทิ ขอมคือใครในดินแดนสุวรรณภูมิ และความเชื่อมโยงระหว่างพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพระนครและพิมาย ทั้งทีมวิจัยก็ยังขาดข้อมูลในการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจน

แต่อย่างไรก็ตามข้อมูล “ประวัติศาสตร์ขอมโบราณ” ที่ทีมวิจัยสืบค้นพบจากการศึกษาวิจัยนั้น เป็นข้อมูลมีคุณค่าในทางการศึกษา เพื่อความเข้าใจในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติขอมโบราณ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในรากเหง้า ที่มาของชนชาติต่างๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีความหลากหลายทั้ง ลาว เขมร มอญ ส่วย กูย และชนชาติไทย ที่มีรูปแบบการอยู่ร่วมกันทางสังคม ที่มีคุณค่าต่อการเรียนรู้สำหรับคนรุ่นปัจจุบัน

ภาพการกระจายตัวของโบราณสถาน ปราสาท ในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ จากเอกสาร
หนังสือพนมรุ้ง

Hand-drawn map of Bangkok and surrounding areas. The map shows a network of roads (red lines) and various landmarks (blue triangles). The main route is marked with a red line and arrows, starting from Bangkok (กทม.) and going to Pathum Thani (ปทุมธานี), then to Nakhon Pathom (นครปฐม), and finally to Ayutthaya (อโยธยา). The map includes labels for districts like Bangkok, Pathum Thani, and Nakhon Pathom, and landmarks like the Grand Palace (วัดพระแก้ว) and Wat Phnom (วัดพนม). The map is drawn on a grid of red lines representing roads.

4.3) ข้อมูลพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของปราสาทหนองหงส์ที่สัมพันธ์กับผู้คนและชุมชนตั้งแต่ อดีต - ปัจจุบัน

จากการศึกษาทบทวนเอกสาร ที่มิวิจัยสามารถสรุปพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของปราสาทหนองหงส์ที่สัมพันธ์กับผู้คนและชุมชนตั้งแต่ อดีต - ปัจจุบัน ได้ โดยแบ่งออกเป็น 4 ช่วงยุคสำคัญ ซึ่งเป็นการสรุปผลตามข้อสันนิษฐานที่ร่วมกันสรุปภายในที่มิวิจัย ดังต่อไปนี้

ช่วงที่ 1 ยุคประวัติศาสตร์ขอมโบราณ ประมาณปี พ.ศ.1500 – 1900

ช่วงที่ 2 ยุคการเส้นทางสายประวัติศาสตร์ ก่อนปี พ.ศ.2500

ช่วงที่ 3 ยุคสร้างบ้านแปงเมือง ประมาณปี พ.ศ.2500 - 2520

ช่วงที่ 4 ยุคชุมชนขยายถึงปัจจุบัน ประมาณปี พ.ศ.2520 – ปัจจุบัน พ.ศ.2554

ยุคที่ 1 ยุคประวัติศาสตร์ขอมโบราณ ประมาณปี พ.ศ.1500 - 1900

แม้จะยังไม่สามารถสรุปได้อย่างเป็นทางการถึงข้อสันนิษฐานทางประวัติศาสตร์ในการสร้าง “ปราสาทหนองหงส์” ได้เป็นที่แน่ชัดว่าเป็นเทวาลัย หรือ ธรรมศาลา หรืออาจเป็นไปได้ที่พื้นที่จะถูกใช้ประโยชน์เป็นทั้งเทวาลัย และ ธรรมศาลา ในช่วงเวลาต่างยุคสมัย จากหลักฐานทางศิลปการก่อสร้างแบบฮินดูที่ตรงกับช่วงปีพุทธศตวรรษที่ 15-16 โดยลักษณะของเสาประดับกรอบประตู ธรณีประตู ทับหลัง หน้าบัน ทำด้วยหินทรายแกะสลักเป็นลวดลายแสดงเรื่องราวตามคัมภีร์ของศาสนาฮินดู และมีการซ่อมแซมหรือต่อเติมสมัยหลัง ตามแบบนิยมในสมัยการสร้างพุทธสถานของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จึงสามารถสรุปความสัมพันธ์ของปราสาทหนองหงส์ในยุคประวัติศาสตร์ขอมโบราณ ประมาณปี พ.ศ.1500 – 1900 ตามเอกสาร หลักฐานแวดล้อม ดังนี้

เทวาลัย หาก “ปราสาทหนองหงส์” จะมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ขอมโบราณ ในฐานะ เทวสถาน หรือ เทวาลัย ก็เป็นไปได้จากหลักฐานทางศิลปการก่อสร้างที่เป็นแบบฮินดู ตรงกับช่วงปีพุทธศตวรรษที่ 15 -16 ที่มีการพบทับหลังประดับจำหลักลายหลายชิ้น คือ จากปรangkองค์ทิศเหนือ ทับหลังสลักเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑเหนือหน้ากาล ซึ่งมีอียัดท่อนพวงมาลัยแวดล้อมด้วยลายพรรณพฤกษา ส่วนปรangkองค์ 2 องค์ที่เหลือ คือ องค์กลางและองค์ด้านทิศใต้ก็มีลักษณะคล้ายกัน ต่างกันที่ภาพตรงกลาง คือ ทับหลังปรangkองค์กลางสลักเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ องค์ทิศใต้เป็นรูปพระอิศวรทรงโค ซึ่งเป็นไปได้ว่า “ปราสาทหนองหงส์” ก็อาจจะเคยมีสถานะเป็น ศาสนสถาน ซึ่งก่อสร้างเพื่อเป็นที่สมมุติว่าเป็นที่ประทับของเทพเจ้าหรือเทวดา เทวสถาน ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เนื่องจากอาณาจักรขอมโบราณนั้น ได้รับอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมจากอินเดีย โดยตามคติในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูจะยกย่องกษัตริย์เสมอเทพเจ้าหรือ “เทวราชา” กษัตริย์คือตัวแทนของเทพเจ้าบนโลกมนุษย์และวิธีการยกย่องก็กระทำโดยการสร้างเทวสถานหรือเทวาลัยถวายให้ พระราชภารกิจของกษัตริย์ขอมทุกพระองค์ ที่จะต้องสร้างปราสาทหินเป็นเทวสถานแด่บรรพบุรุษหรือถวายแด่พระองค์เอง ฉะนั้นคำว่า “ปราสาท” ในที่นี้จึงมิได้หมายถึงปราสาทราชวังอันเป็นที่ประทับของ

พระมหากษัตริย์ แต่ปราสาทคือศาสนสถานอันถือเป็นที่ประทับของเทพเจ้าบนโลกมนุษย์ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมก็ต้องเป็นแบบ “ศาสนสถานบนฐานที่เป็นชั้น” และขุดสระหรือ “คูน้ำ” ที่เขมรเรียกว่า “บาราย” ล้อมรอบมีลวดลายสลักหินเป็นรูปพญานาคซึ่งเป็นสัญลักษณ์น้ำและความอุดมสมบูรณ์ เปรียบเทียบได้กับเขาพระสุเมรุที่ล้อมรอบด้วยมหาสมุทร อันเป็นสัญลักษณ์ของระบบสุริยจักรวาลตามคติฮินดูนั้นหมายความว่า ปราสาทหินที่กษัตริย์ขอมสร้างขึ้นก็คือศูนย์กลางของโลกและจักรวาลอันยิ่งใหญ่ตนเอง

ธรรมศาลา บ้านมีไฟ หาก “ปราสาทหนองหงส์” ในมุมมองความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ขอมโบราณ ในฐานะ ธรรมศาลา หรือ บ้านมีไฟ ซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ผู้สร้างจุดศูนย์กลางอำนาจของอาณาจักรเขมรโบราณ “ปราสาทบายน” “นครธม” หรือ “เมืองพระนคร” หรือที่รู้จักกันในชื่อ “อาณาจักรพระนคร” มหาอาณาจักรอันยิ่งใหญ่แห่งภูมิภาคอนุชาคเนย์ โปรดให้จัดสร้าง โรงพยาบาลที่เรียกว่า “อโรคยศาลา” (Arogaya-sala) และ อาคารเรือนพักหรือป้อมตรวจการระหว่างถนนเรียกว่า “บ้านมีไฟ” หรือ “ธรรมศาลา” (Dharmasala) ไล่ตามเส้นทางประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 (พ.ศ.1724-1761) บนถนนโบราณ 5 สายหลักของอาณาจักร หรือที่เรียกว่า “เส้นทางสายราชมรรคา” ซึ่งนักวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดี สันนิษฐานว่าถนนสายนี้สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าโยศวรมันที่ 1 ครองราชย์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 เพื่อเผยแพร่อารยธรรมเก่าแก่ของอาณาจักรขอมโบราณให้กระจายออกไปทุกทิศทางในดินแดนอนุชาคเนย์ โดย “ธรรมศาลาหรือบ้านมีไฟ” เป็นสิ่งก่อสร้างควบคู่กับถนนสายราชมรรคา ส่วน “อโรคยศาลา” หรือโรงพยาบาลจะสร้างอยู่ในแหล่งชุมชนโบราณหรือ สรุก มีอาคารปราสาทที่เรียกว่า “สุคตาลัย” (Chapel of Hospital) เป็นประธานของโรงพยาบาล

ตามจารึกที่เรียกว่า “วหนิคฤหะ” ซึ่งพบที่ ปราสาทพระขรรค์ระบุว่า มี “อโรคยศาลา” ทั้งหมด 102 แห่ง และบ้านมีไฟหรือ “ธรรมศาลา” จำนวน 121 แห่ง บนเส้นทาง 5 สาย ที่ออกไปจากเมืองพระนครธม ศูนย์กลางแห่งอาณาจักรในอดีต โดยจะลักษณะเป็นห้องยาวหันหน้าทางด้านตะวันออก มียอดทรงปราสาทด้าน ตะวันตก ผังด้านทิศใต้มีหน้าต่าง ส่วนทิศเหนือเป็นหน้าต่างหลอก หรือเป็นผนังเปล่า มีบารายหรือสระน้ำประจำธรรมศาลาอยู่สี่มุม ในจารึกได้ระบุว่าถนนจากเมืองพระนครไปยังเมืองวิมายะปุระมี จำนวน 17 หลัง แต่ละหลังสร้างห่างกันประมาณ 12 - 15 กิโลเมตร เส้นทางราชมรรคา เริ่มต้นที่จากปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินขนาดใหญ่ที่สุดในภูมิภาคอีสานใต้ ในคติความเชื่อของพุทธศาสนาสายมหายานวัชรยาน เป็นเมืองใหญ่ที่เชื่อมโยงเครือข่ายอาณาจักรไปสู่เมืองลวะปุระหรือลพบุรี ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ยุคที่ 2 ยุคประวัติศาสตร์ “เส้นทางโบราณ” ก่อนปี พ.ศ.2500

ในยุคประวัติศาสตร์เท่าที่มีการสืบทราบ ตั้งแต่ครั้งอดีต ก่อนปีพ.ศ.2500 พื้นที่ชุมชนบ้านโนนดินแดง ดำรงสถานะเสมือนเป็น “จุดพัก” ของกลุ่มนายพราน คาราวานกองเกวียน คาราวานนายฮ้อย มาโดยตลอด บน “เส้นทางโบราณ” ที่เชื่อมระหว่างที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับ ภาคตะวันออกเฉียง ภาคกลาง และชายแดนไทย-กัมพูชา ผ่านประวัติศาสตร์เส้นทางเกลือแลกปลา พิมาย – เขมร ,เส้นทางนายฮ้อย ,เส้นทางนายพราน มาจนถึงเส้นทางสัมปทาน และเส้นทางสำคัญทางประวัติศาสตร์เส้นทางหนึ่งที่มีเพียงคำบอกเล่าแต่ไม่สามารถหาหลักฐานมาประกอบได้คือเส้นทางเดินทัพของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

เส้นทางเกลือแลกปลา พิมาย – เขมร

จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชนผู้ที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่เป็นกลุ่มแรกๆ ได้เล่าต่อกันมาว่า ประมาณพุทธศักราชที่ 2460 – 2495 ชุมชนบ้านโนนดินแดงเป็นทางผ่านของกองคาราวานเกวียนจากพิมายได้บรรทุกเอาของไปขายเมืองเขมร ซึ่งมีสินค้าสำคัญสองอย่างคือ ผ้าไหมและเกลือสินเธาว์ โดยบรรทุกไว้ในกระท่อไม้ไผ่ ก่อนนำขึ้นไปเรียงจนเต็มกุบเกวียน เพื่อข้ามเขตแดนไทยไปแลกปลาที่ฝั่งประเทศกัมพูชาหรือที่ชาวพิมายเรียกว่าเมืองเขมรต่ำ ดินแดนที่มั่งคั่งไปด้วยปลาและข้าว โดยอาศัยเส้นทางสัญจรที่นักเดินทางและนายกองเกวียนชาวพิมายรู้ต่อๆ กันมาในนาม “ถนนโบราณ” ส่วนขากลับก็บรรทุกเอาปลาแห้งปลาเค็มกลับมาขายที่พิมาย

เส้นทางนายฮ้อย

ประมาณปี พ.ศ. 2470 – 2550 ชาวบ้านจากอุบลราชธานี มหาสารคาม สุรินทร์ หลายจังหวัดในภาคอีสาน จะมี “นายฮ้อย” ต่อกันว้ – ควาย ผ่านบ้านโนนดินแดงเพื่อไปขาย โดยจะต้อนควายทั้งฝูงประมาณ 300 - 400 ตัว มาจากหลายจังหวัด หลายเส้นทางแวะจุดพักใหญ่ ที่ด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา ผ่าน อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งจะผ่านด่านกักสัตว์อำเภอปะคำ แล้วผ่านไปยัง อำเภอตาพระยา อำเภออรัญประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี (ในอดีต อำเภออรัญประเทศขึ้นกับจังหวัดปราจีนบุรี) การขายควายบางทีก็เริ่มขายที่อรัญประเทศและอ.พนัสนิคม จ.ชลบุรี แต่บางทีไปตั้งต้นขายที่ อ.พนมสารคาม จ.ฉะเชิงเทรา บางครั้งอาจจะเลยไปถึงเขตและอ.พนัสนิคม จ.ชลบุรี ซึ่งมีพวกทำไร่ฮ้อยมาก จะซื้อควายไว้ไถปลูกฮ้อยหรือพรวนดินไร่ฮ้อย ถ้าโชคดีก็ขายวัวควายหมดที่นั่น แต่ถ้าไม่หมด ก็ต้อนมาขายต่อที่กรุงเทพฯ จนเป็นที่มาของชื่อสะพานควาย และสี่แยกคอกวัว

คำว่า “นายฮ้อย” มีที่มาจากพ่อค้าในสมัยก่อน เมื่อขายวัวขายควายได้จะเก็บเงินทองใส่ผ้าขาวที่เย็บเป็นถุงเล็กๆ สำหรับห้อยสะพายบ่า ส่วนเงินที่เป็นสตางค์จะเอามาร้อยเป็นพวงเข้าด้วยกัน และเนื่องจากภาษาอีสานไม่มี ร เรือ แต่จะให้ ฮ นกฮูก แทน คำว่า “ฮ้อย” จึงมาจากคำว่า “ร้อย” หมายถึงเงินที่ร้อยเป็นพวงกันอยู่

เริ่มตั้งแต่ปีพ.ศ. 2500 เป็นต้นมา เนื่องจากมีถนนเข้าไปถึงทุกท้องที่ มีเทคโนโลยีรถไถเข้ามาแทน แรงงานจากวัวควายจึงลดความสำคัญลง นอกจากนี้ ยังมีปัญหาเรื่องที่ดินเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพราะคนเอาพื้นที่ไปปลูกปอ ปลูกมันกันหมดตามที่ได้รับการส่งเสริม จึงไม่มีที่สำหรับเลี้ยงวัวควาย

เส้นทางสัมปทาน

เมื่อประมาณ ปีพ.ศ.2509 รัฐบาลได้มีการเปิดให้บริษัทเอกชนสัมปทานไม้ ทั้งยังเกิดการลักลอบตัดไม้ของกลุ่มคนที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ทำกินตามเส้นทางลากไม้ของรถซุง ปีพ.ศ. 2532 รัฐบาลก็เปิดให้ออป.เข้าไปสัมปทานพื้นที่ป่าปลูกยูคาลิปตัส โดยอ้างว่าเพื่อเป็นกันชนป้องกันการขยายที่ทำกินของชาวบ้านเข้าไปในพื้นที่ป่า โดยให้บริษัทเอกชนเช่าพื้นที่ดำเนินการ มีการขยายพื้นที่ออกไปอย่างกว้างขวาง จนทับพื้นที่ทำกินชาวบ้านทั้งที่ได้รับการจัดสรรและอยู่ระหว่างรอจัดสรรจากภาครัฐ มีการใช้กลไกอำนาจในพื้นที่ลักลอบตัดโค่นป่าอุดมสมบูรณ์ รุกป่าสาธารณะที่เป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านให้กลายเป็นป่าเสื่อมโทรม เพื่อใช้เป็นข้ออ้างขยายอาณาเขตนายยูคาลิปตัสเข้าไปปลูก

ต่อมารัฐบาลประกาศเลิกโครงการสัมปทานปลูกยูคาลิปตัสในปี พ.ศ.2546 ต่อมาป่าดงใหญ่ได้รับการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เมื่อวันที่ 14 ก.ค.48 คณะกรรมการมรดกโลก องค์การยูเนสโก ประกาศให้ผืนป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ ซึ่งมีเนื้อที่กว่า 3,845,000 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จังหวัดนครนายกสระบุรี และ นครราชสีมา อุทยานแห่งชาติปางสีดา สระแก้วและปราจีนบุรี อุทยานแห่งชาติตาพระยา สระแก้ว และปราจีนบุรีให้เป็นพื้นที่มรดกโลก อันมีอาณาเขตผืนป่าดงใหญ่ อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์รวมอยู่ด้วย

หลังจากรัฐบาลมีนโยบายปิดป่า ยุติการให้สัมปทานการทำไม้ทั่วประเทศ ในปี 2531 และความสำเร็จของนโยบาย 66/23 ป่าดงใหญ่เคยมีพื้นที่ถึง 631,250 ไร่ เมื่อปี พ.ศ.2502 เป็นป่าสำคัญแห่งอีสานใต้ที่ให้น้ำหล่อเลี้ยงคนปลายคมนา แต่จากนั้นมาทั้งห้าอันสมบูรณ์กลับกลายเป็นค่ายพักทหารของเจ้าสีหนุ ซึ่งไทยให้ความช่วยเหลือด้านฝึกรบ เพื่อต่อสู้กับเขมรแดง ดงใหญ่เริ่มถูกบุกรุกอย่างหนักในปี พ.ศ. 2522 เมื่อเริ่มมีคนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ประกอบกับเป็นเส้นทางลำเลียงอาวุธของกองกำลังพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเพื่อไปยังภูหินร่องกล้า ลำห้วยในป่าหลายสายแห้งเหือด ประมาณกันว่าช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.2516-2537 พื้นที่ป่าผืนนี้หายไปรวม 500,000 ไร่ จนกรมป่าไม้ต้องประกาศให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ ในปี พ.ศ. 2540 เหลือพื้นที่ให้อนุรักษ์เพียงหนึ่งแสนกว่าไร่เท่านั้น

ยุคที่ 3 ยุคสร้างบ้านแปงเมือง ประมาณปี พ.ศ.2500 - 2520

ช่วงก่อนปี 2500 มีกลุ่มคนเขมรได้เข้าไปใช้ประโยชน์ใน จนกระทั่งในปี 2512 ได้มีการอพยพเพื่อบุกเบิกที่ทำกินใหม่จากกลุ่มคนลาวจากภาคอีสาน ได้เข้ามาจับจองพื้นที่ลุ่มรอบปราสาทเป็นที่ทำการเกษตรเพื่อยังชีพพร้อมกับการเก็บหาของป่า ล่าสัตว์ จับปลา

ประมาณปี พ.ศ.2516-2518 ผู้พากันอพยพออกจากบ้านโนนดินแดง กลับไปยังบ้านเดิม บางคนก็ไปอาศัยอยู่กับญาติใกล้เคียง เนื่องจากมีการปะทะกันระหว่างรัฐบาลกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรงในพื้นที่

ประมาณปีพ.ศ.2520 หลังจากภัยคอมมิวนิสต์สงบลง ชาวบ้านที่เคยทำกินในบ้านโนนดินแดงก็พากันกลับเข้ามาทำกินยังที่ทำกินเดิม และพาพี่น้อง ยกครอบครัวอพยพตามมาด้วย หลังจากนั้นเป็นต้นมา ชุมชนบ้านโนนดินแดงก็เป็นชุมชนที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว

พื้นที่ปราสาทหนองหงส์จึงได้ถูกใช้ประโยชน์อีกครั้งเพื่อกันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านที่เข้าไปอยู่อาศัยทำมาหากินในบริเวณดังกล่าวโดยการตั้งศาลเจ้าพ่อเพื่อสักการบูชา ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านหนองหงส์ ซึ่งอดีตในการทำบุญเบิกบ้านในแต่ละปีชาวบ้านแต่ละคนในทุกครอบครัวจะนำใบญาคูมาสานผูกต่อกันมาให้ยาวที่สุด เพื่อไปคล้องจากตัวปราสาทหนองหงส์เข้าไปทำพิธีในหมู่บ้าน

ยุคที่ 4 ยุคชุมชนขยายถึงปัจจุบัน ประมาณปี พ.ศ.2520 – ปัจจุบัน (พ.ศ.2554)

หลังการสู้รบระหว่างรัฐบาลกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์สงบลง ประมาณปีพ.ศ. 2520 ภายหลังสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองคลี่คลาย ชาวบ้านบางส่วนที่เคยเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หรือ ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผกค.) กลับคืนสู่เมืองเข้าเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย กลุ่มคนที่เคยจับจองที่ทำกินแล้วอพยพไปเพราะหนีภัยการปะทะระหว่างรัฐบาลกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์พากันกลับเข้ามาในที่ดินทำกินเดิม โดยรัฐบาลได้จัดสรรที่ดินทำกินครอบครัวละ 16 ไร่ กำหนดพื้นที่ตั้งหมู่บ้านๆ ละ 120 ไร่ แต่บางหมู่บ้านไม่ได้รับการจัดสรรเนื่องจากจำนวนครัวเรือนมีมากกว่า 100 ครัวเรือน

การแสวงหาพื้นที่เพื่อการดำรงชีวิตขยายมากขึ้น ซึ่งพื้นที่โดยรอบตัวปราสาทเป็นพื้นที่ราบลุ่มซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูกมีแหล่งน้ำสำคัญๆ หลายแหล่งด้วยกัน ได้แก่ คลองลำนางรอง (ปัจจุบันถูกสร้างเขื่อนลำนางรอง) คลองมะนาว (ปัจจุบันถูกสร้างเป็นเขื่อนคลองมะนาว) คลองอี้อย ที่ไหลผาดผ่านตัวปราสาท และที่สำคัญคือทางด้านทิศตะวันออกของตัวปราสาทเป็นที่ตั้งของหนองน้ำขนาดใหญ่ซึ่งชาวบ้านเรียกกันสืบต่อมาว่า “หนองหงส์” และใช้เรียกเป็นชื่อปราสาทด้วย เชื่อกันว่าปราสาทหนองหงส์ได้ถูกทิ้งร้างมาชั่วระยะหนึ่ง

ซึ่งกลุ่มคนที่อพยพเข้ามายังบ้านโนนดินแดงนั้นมีทั้งกลุ่มชาวอีสาน ไทยโคราช ชาวจีน แต่ความศรัทธาใน “เจ้าพ่อหนองหงส์” ผ่าน “ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์” ก็ยังเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนร่วมกัน เห็นได้จากการ बनानศาลกล้าว ของคนในชุมชนที่มีอยู่อย่างเสมอๆ การจัดงานสักการะเจ้าพ่อหนองหงส์ประจำปี ซึ่งในอดีตใช้หญ้าคาผูกต่อกัน แต่ต่อมาได้ปรับเป็นเส้นด้ายสายสิญจน์แทนเพื่อความสะดวกเรื่อยมา จนได้มีประกาศเป็นอำเภอโนนดินแดงในปัจจุบัน ปราสาทหนองหงส์และศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ก็ยังได้รับการเคารพสักการะจะชาวโนนดินแดงตลอดมา ซึ่งจะเห็นได้จากการจัดงานสมโภชน์เจ้าพ่อหนองหงส์ขึ้นทุกๆ ปี และมีประชาชนไปกราบไหว้ขอพร बनानศาลกล้าวเจ้าพ่ออยู่เป็นประจำ โดยการสร้างศาลเจ้าพ่อหนองหงส์นั้นมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามเงื่อนไข ปัจจัยความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน นับตั้งแต่ประมาณปีพ.ศ.2500 – ปัจจุบัน พ.ศ. 2554 ได้มีการสร้างศาลสามารถนับรวมกันได้ทั้งสิ้น 5 ศาล

- ศาลที่ 1 ศาลในปราสาทหนองหงส์
- ศาลที่ 2 ศาลหน้าปราสาท
- ศาลที่ 3 ศาลหน้าตลาดโนนดินแดง
- ศาลที่ 4 ศาลหน้าอนุสาวรีย์เราสู้
- ศาลที่ 5 ศาลบริเวณเกาะกลางถนน

4.4) รูปแบบคุณค่า ความสำคัญของตัวปราสาทหนองหงส์ที่มีต่อผู้คน และชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

รูปแบบคุณค่าและความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ ที่มีต่อผู้คน และชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ที่ทางทีมวิจัยสามารถสรุปวิเคราะห์ได้ คือ

4.4.1) ปราสาทหนองหงส์ความสัมพันธ์กับขอมโบราณในอดีต

พื้นที่ตั้งของบุรีรัมย์นั้นเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรขอมโบราณที่รุ่งเรืองมากก่อนตั้งแต่ยุคสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16) เชื่อมต่อจนถึงสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 12-18) ซึ่งมีกษัตริย์ที่มีอำนาจปกครองอย่างเป็นอิสระ มีประชาชนอยู่อาศัยกันหนาแน่นจนสามารถเกณฑ์แรงงานจำนวนมากมาสร้างศาสนสถานที่ยิ่งใหญ่ได้สำเร็จ และที่สำคัญในสมัยที่อาณาจักรขอมเรืองอำนาจพื้นที่แถบบุรีรัมย์และบริเวณอีสานใต้ในปัจจุบันยังถูกใช้เป็นเส้นทางเชื่อมต่อสนธิฐานได้ว่าอาจจะเพื่อการค้าขายระหว่างรัฐ เมืองต่างๆ อาทิเมืองพุทไธสมันต์กับเมืองพิมาย โดยผ่านช่องเสม็ด และช่องอื่นๆ ตามแนวเทือกเขาบรรทัดและพนมดงรัก โดยมีหลักฐานปรากฏรูปถนนโบราณบริเวณบ้านละลม พะเนา ที่ตำบลจันตุ้ม อำเภอประโคนชัย ตรงไปยังบุรีรัมย์ผ่านเมืองโบราณหลายเมืองขึ้นไปพุทไธสงและต่อจากนั้นมีหลักศิลาปักเป็นระยะๆ และมีซากเมืองโบราณ ปราสาททั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่กระจายตามเส้นทางจนถึงเมืองพิมายในที่สุดและไม่ทราบได้ว่าไปจนถึงใดแต่ก็ปรากฏปราสาทหินกระจายไปจนถึงเขตภาคอีสานตอนกลาง และภาคกลางของไทยด้วย

สำหรับกรณีปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยในครั้งนี้พบว่าปราสาทหินที่ถูกสร้างขึ้นระหว่างเส้นทางโบราณที่ใช้ติดต่อค้าขายระหว่างรัฐที่สำคัญที่เส้นหนึ่ง เป็นรอยทางขอมโบราณที่ใช้แผ่อำนาจจากรัฐเมืองพิมาย โดยจากหลักฐานโบราณคดีที่มีการศึกษาโดยกรมศิลปากรพบว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 อารยธรรมขอมได้เจริญถึงขีดสุดและได้แผ่ขยายทั่วพื้นที่อีสานใต้จากหลักฐานจารึกที่ปราสาทพระขรรค์ระบุถึงพระราชกรณียกิจสำคัญของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่องค์สุดท้ายของอาณาจักรขอมผู้สร้างนครธม กล่าวถึงการสร้างเส้นทางถนนเชื่อมต่อระหว่างเมืองพระนครกับเมืองต่างๆ ที่เรียกว่า "เส้นทางราชมรรคา" โดยได้โปรดให้สร้างที่พักคนเดินทาง "บ้านมีไฟ" หรือ"ธรรมศาลา" รวมทั้งสิ้น 121 แห่ง ควบคู่ไปกับ "อโรคยาศาลา" หรือ "โรงพยาบาลชุมชน" จำนวน 102 แห่ง และหนึ่งในเส้นทางสายสำคัญที่เชื่อมถึงเมืองพิมายระบุว่าที่พักคนเดินทางมีถึง 17 แห่ง โดยระบบเส้นทางโบราณรวมถึงการสร้างอโรคยาศาลาอาจเป็นจุดมุ่งหมายหนึ่งในการแผ่อำนาจทางการเมืองและเผยแผ่พุทธศาสนากายมหายาน ขณะเดียวกันก็เป็นการรวมศูนย์อำนาจการปกครองสู่ศูนย์กลางโดยหลักฐานต่างๆ อาทิ เมืองโบราณ ปราสาทหินขนาดใหญ่ ขนาดเล็กมีกระจายตัวตลอดเส้นทางและแถบอีสานใต้น่าจะสะท้อนถึงระบบความสัมพันธ์กับเมืองพระนครอย่างใกล้ชิดทั้งทางด้านการปกครองและความสัมพันธ์เชิงเครือญาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้ปราสาทหนองหงส์ก็น่าเป็นปราสาทที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งที่ถูกใช้เป็น "ธรรมศาลา" หรือสถานที่ประกอบพิธีกรรม (เทวาลัย) ระหว่างเส้นทางก็เป็นได้

นอกจากนี้ในบริเวณใกล้เคียงยังปรากฏร่องรอยแนวคันดินเก่าที่เชื่อมระหว่างปราสาทอีกหลายๆ แห่งในพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ ปราสาทเขาโล้นในเขตอำเภอดาพระยา จังหวัดสระแก้ว ข้ามผ่านเทือกเขาบรรทัดผ่านช่องเขาตะโกหรือช่องสระแจง ที่พบร่องรอยเส้นทางโบราณ เชื่อมต่อกับปราสาทหนองหงส์ (ปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่เขื่อนลำนางรอง) ผ่านไปยังโบราณสถานถ้ำเป็ดทอง (ตำบลโคกมะม่วง) โบราณสถานปราสาทวัดโคกจั่ว (ตำบลปะคำ) โบราณสถานถ้ำหัวละเลิง (ตำบลหูก้าน) โบราณสถานปราสาทตาเสา (ตำบลปะคำ) โบราณสถานปราสาทตาตำ (ตำบลไทยเจริญ) โบราณสถานบ้านโคกปราสาท (ตำบลไทยเจริญ) โบราณสถานวัดโพธิ์ย้อย (ตำบลปะคำ) ในเขตอำเภอปะคำ รวมถึงปราสาทขนาดใหญ่ คือ ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ ในเขตอำเภอเฉลิมพระเกียรติ และชุมชนเมืองโบราณกระจายอยู่โดยรอบปราสาทหนองหงส์น่าจะสามารถบ่งชี้ถึงความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ของปราสาทหนองหงส์ในครั้งอดีตได้

4.4.2) ปราสาทหนองหงส์ความสัมพันธ์กับชุมชน

โดยรอบตัวปราสาทในปัจจุบันและจากคำบอกเล่าพบว่าพื้นที่โดยรอบตัวปราสาทเป็นพื้นที่ลابلุ่มซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูกมีแหล่งน้ำสำคัญๆ หลายแหล่งด้วยกัน ได้แก่ คลองลำนางรอง (ปัจจุบันถูกสร้างเขื่อนลำนางรอง) คลองมะนาว (ปัจจุบันถูกสร้างเขื่อนคลองมะนาว) คลองอี้อย้อย ที่ไหลผาผ่านตัวปราสาท และที่สำคัญคือทางด้านทิศตะวันออกของตัวปราสาทเป็นที่ตั้งของหนองน้ำขนาดใหญ่ซึ่งชาวบ้านเรียกกันสืบต่อมาว่า “หนองหงส์” และใช้เรียกเป็นชื่อปราสาทด้วย ประกอบกับโดยรอบเป็นแนวทิวเขาสูงต่ำสลับกันซึ่งในอดีตเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่า ผู้แก่ในชุมชน ไม่มีใครรู้ว่าปราสาทหนองหงส์ถูกสร้างมาเพื่ออะไร ใครเป็นคนสร้าง สร้างในยุคไหน แต่เชื่อกันว่าปราสาทหนองหงส์ได้ถูกทิ้งร้างมาชั่วระยะหนึ่ง จวบจนมีกลุ่มคนเขมรได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในช่วงก่อนปี 2500 จนกระทั่งในปี 2512 ได้มีการอพยพเพื่อบุกเบิกที่ทำกินใหม่จากกลุ่มคนลาวจากภาคอีสาน ได้เข้ามาจับจองพื้นที่ลุ่มรอบปราสาทเป็นที่ทำการเกษตรเพื่อยังชีพร่วมกับการเก็บหาของป่า ล่าสัตว์ จับปลา พื้นที่ปราสาทหนองหงส์จึงได้ถูกใช้ประโยชน์อีกครั้งเพื่อกันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านที่เข้าไปอยู่อาศัยทำมาหากินในบริเวณดังกล่าวโดยการตั้งศาลเจ้าพ่อเพื่อสักการบูชา ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านหนองหงส์ ซึ่งอดีตในการทำบุญเบิกบ้านในแต่ละปี ชาวบ้านแต่ละคนในทุกครอบครัวจะนำใบหญ้าคามาสานผูกต่อกันมาให้ยาวที่สุด เพื่อไปคล้องจากตัวปราสาทหนองหงส์เข้าไปทำพิธีในหมู่บ้าน ต่อมาได้ปรับเป็นเส้นทางสายสัญญาณเพื่อความสะดวกเรื่อยมา จนได้มีประกาศเป็นอำเภอโนนดินแดงในปัจจุบัน ปราสาทหนองหงส์และศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ก็ยังได้รับการเคารพสักการะจะชาวโนนดินแดงตลอดมา ซึ่งจะเห็นได้จากการจัดงานสมโภชน์เจ้าพ่อหนองหงส์ขึ้นทุกๆ ปี และมีประชาชนไปกราบไหว้ขอพร บนบานศาลกล่าวเจ้าพ่ออยู่เป็นประจำ

จากสภาพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าในอดีตปราสาทหนองหงส์มีความสำคัญกับชุมชนในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่สักการบูชาที่สำคัญของชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ จวบจนปัจจุบันมิตีความเชื่อในตัวปราสาทหนองหงส์ ต่อศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ และต่อตัวเจ้าพ่อหนองหงส์ยังมีคุณค่า มีความสำคัญอยู่กับคนโนนดินแดงทุกเพศ ทุกวัยไม่เปลี่ยนแปลงแต่หากนับความรู้ความเข้าใจ ความเป็นมาเป็นไปของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวแล้วนับวันจะเลือนหายตามกาลเวลา ทำให้คนรุ่นใหม่ห่างหายจากความเคารพในตัวปราสาทหนองหงส์ ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีสะท้อนความรุ่งเรืองและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในพื้นที่กับอาณาจักรเขมรโบราณ เป็นแหล่งสืบค้นทางโบราณคดีที่สำคัญของชาวโนนดินแดง เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านในยุคก่อร่างสร้างเมืองโนนดินแดงในยุคแรกๆ โดยถือเป็นหลักบ้านหลักเมืองของโนนดินแดงเลยก็ว่าได้

โดยการสร้างศาลเจ้าพ่อหนองหงส์นั้น ได้มีการสร้างศาลสามารถนับรวมกันได้ทั้งสิ้น 5 ศาล

ศาลที่ 1 ศาลในปราสาทหนองหงส์ ศาลปู่ตา (ลาว) ศาลเพี้ยงตา (เขมร) ในอดีตจะมีคนในชุมชนจะต้องเดินทางไปทำไร่นา หรือเข้าป่าล่าสัตว์โดยต้องเดินผ่านคูดินบริเวณหน้าปราสาท (บริเวณคลองส่งน้ำลำนางรองปัจจุบัน) ชาวบ้าน หรือนายพรานที่เข้าไปล่าสัตว์ก็จะยกมือไหว้องค์ปราสาท แล้วอธิษฐานขอให้โชค ให้หมา (โชคดี ได้ของที่ต้องการ) ให้คุ้มครองภัยอันตรายจากสัตว์ร้าย ให้ดูแลผลผลิตในไร่นา ให้ได้ผลผลิตมากๆ แล้วก็จะนำดอกไม้ไปวางบริเวณตัวปราสาท มีการบนบานศาลกล่าวขอสิ่งต่างๆ ตามความเชื่อ เมื่อได้สมดังหวัง ก็จะนำอาหารคาวหวานมาเลี้ยงเจ้าที่เจ้าทางในตัวปราสาท

จุดตั้งศาลที่ 1 ได้ต้นไม้ใหญ่ในตัวปราสาท ปัจจุบันไม่ค่อยได้มีใครได้เข้าไปใช้แล้ว

ศาลที่ 2 ศาลหน้าปราสาท เมื่อกรมศิลปากรเข้ามาบูรณะซ่อมแซมจึงทำพิธีย้ายศาลเจ้าพ่อออกมาไว้บริเวณดังกล่าวเพื่อความสะดวกในการบูรณะซ่อมแซมของกรมศิลปากร ซึ่งในตอนแรกได้หันหน้าศาลไปทางทิศตะวันตก ทำให้สามารถมองเห็นตัวปราสาทเป็นภาพพื้นหลังของศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ ซึ่งต่อมาด้วยความเชื่อของชาวบ้านจะเชื่อถือในเรื่องการทรงเจ้าหรือที่คนในชุมชนเรียกว่า “จ๋ม” โดยจ๋มคนแรกที่เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อหนองหงส์ คือแม่ใหญ่พัน แผลติตะ จึงมีการทรงเจ้าหรือจ๋ม อยู่บ่อยครั้ง บ้างก็ทำนายทายทัก ตรวจดูดวงชะตาตนเองและชุมชน จากการทรงจ๋มของจึงได้ทราบว่าเจ้าพ่อที่ประจำอยู่ยังศาลเจ้าพ่อหนองหงส์มีชื่อว่า “เจ้าพ่อสีชมพู” ต่อมาคนทรงเจ้าได้ทักว่าศาลที่ตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันตกนั้นตั้งผิดด้าน ให้หันหน้าไปทางทิศตะวันออก จึงได้มีการหันหน้าศาลใหม่เข้าไปยังตัวปราสาทซึ่งเป็นด้านทิศตะวันออก ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ที่ 2 นี้ คนในชุมชนมักมีการบนบานศาลกล่าวขอในสิ่งที่ต้องการกันอยู่เป็นประจำ บางคนเมื่อได้ในสิ่งที่บนบานไว้ก็จะเอาอาหารคาว-หวานมาถวาย บางคนก็สร้างศาลให้ใหม่ จึงมีศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ปรากฏเรียงรายกันประมาณ 6-7 ศาล ซึ่งในตอนนั้นชุมชนโนนดินแดงยังไม่มีตลาดกลางบ้าน ยังคงเป็นชุมชนหมู่บ้านมีลักษณะเป็นกระท่อม รวมกันเป็นกลุ่มอยู่พื้นที่บ้านโนนดินแดงปัจจุบัน มีถนนแดง หรือถนนทางเกวียนตัดผ่าน (ถนนสายละหานทราย-ตาพระยา ปัจจุบัน) ในระยะที่มีการตั้งศาลที่ 2 หลังนี้ขึ้นนั้นชุมชนได้เริ่มมีพิธีกรรม ความเชื่อชัดเจนมากขึ้นในการแสดงออกถึงความผูกพันกับตัวปราสาท ซึ่งก็คือพิธีกรรมทำบุญเบิกบ้านของคนในชุมชน

ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ที่ 2 บริเวณด้านหน้าปราสาทหนองหงส์

ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ที่ 2 บริเวณด้านหน้าปราสาทหนองหงส์มีจำนวนหลายหลังเนื่องจากคนในชุมชนได้มาสร้างเพิ่มเติมเมื่อ बनบ้านศาลกล่าวแล้วได้สมดังหวัง

ศาลที่ 3 ศาลหน้าตลาดโนนดินแดง ศาลที่สองนี้สร้างขึ้นในปีพ.ศ. 2518 จากการสัมภาษณ์ พ่อใหญ่จันทร์ คำภูมิ ซึ่งได้ให้เหตุผลว่าศาลที่อยู่ปราสาทหนองหงส์นั้นมันไกลจากหมู่บ้าน ไม่สะดวกในการเดินทางไปเคารพบูชาของคนในหมู่บ้าน ตนและชาวบ้านคนอื่นๆจึงทำพิธีอันเชิญเจ้าพ่อหนองหงส์ มาอยู่ที่บริเวณหน้าตลาดเก่า จึงได้มีการทำพิธีอันเชิญเจ้าพ่อหนองหงส์โดย ตาจัน คำภูมิ เป็นผู้นำเกวียนไปเอาหินศิลาในตัวปราสาทมา (ซึ่งขณะนั้นมีฝนตก) โดยได้ตั้งจิตอธิษฐานบอกกล่าวเจ้าพ่อว่าจะขอเชิญเจ้าพ่อไปอยู่ในบ้านใกล้ลูกหลาน หากเจ้าพ่ออยากไปอยู่ตรงจุดใดก็ให้ฝนหยุดตกตรงนั้น เมื่อกองเกวียนก็เคลื่อนผ่านหมู่บ้านไปจนถึงกลางหมู่บ้าน ฝนก็หยุดตก บริเวณริมถนนแดง หรือถนนทางเกวียนในอดีต (ถนนสายละหานทราย-ตาพระยา ปัจจุบัน) จึงได้ทำการตั้งศาล ณ กลางหมู่บ้านนั่นเอง โดยสร้างเป็นกระท่อมมุงสังกะสีธรรมดา ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนผู้นำการปกครองจึงได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของปราสาทเป็นรูปทรงแบบตามความเชื่อของชาวจีนดังปัจจุบัน

ตอนชุมชนโนนดินมีสถานะเป็นตำบลโนนดินแดง ขึ้นกับอำเภอละหานทราย (ประมาณ พ.ศ. 2524-2525) เริ่มมีการจัดงานเฉลิมฉลองปราสาทหนองหงส์ขึ้นในเดือน 4 ตรงกับช่วงสงกรานต์ ปัจจุบันปรับเปลี่ยนเป็นช่วงก่อนปีใหม่ (ปีพ.ศ.2555) เมื่อมีการทำถนนลาดยาง 2 เลนส์ (ช่วงที่ยังไม่ได้สร้างเกาะกลางถนน) จึงได้มีการขยับศาลเจ้าพ่อออกมาริมถนนลาดยาง

ศาลที่ 3 ปัจจุบันได้ถูกรื้อไป แล้วอัญเชิญเจ้าพ่อไปอยู่ศาลที่ 4 บริเวณถนนฝั่งตรงข้ามอนุสาวรีย์เราสู้

ศาลที่ 4 ศาลหน้าอนุสาวรีย์เราสู้ อยู่บริเวณตรงข้ามอนุสาวรีย์เราสู้ฝั่งตะวันตก ใกล้ๆกับ สนามฟุตบอลโรงเรียนร่มเกล้าบุรีรัมย์ ศาลใหม่นี้วางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ 12 เดือนมกราคม พ.ศ. 2541 เวลา 09.39-10.09 น. โดยประครูปราสาทพรหมคุณ เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ นายไพโรจน์ พรหมสาส์น รองอธิบดีกรมการปกครองเป็นประธานฝ่ายฆราวาส สาเหตุที่ต้องสร้างศาลเจ้าพ่อขึ้นอีกศาล ก็ เพราะ จะมีการขยายถนน 4 เลนส์ผ่านบ้านโนนดินแดง ในตอนแรกมีการทรง “จัม” คนทรงได้บอกว่า เจ้าพ่อไม่ไปยอมอยู่ แต่เมื่อมีการทำถนนสี่เลนส์จริงๆ จึงได้มีการทำพิธีอัญเชิญเจ้าพ่อให้เข้าไปอยู่ใน ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์หลังใหม่ในปี พ.ศ.2554

ภาพศาลที่ 4 ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ที่สร้างขึ้นโดยเทศบาลตำบลโนนดินแดง

ภาพศาลที่ 4 มองจากฝั่งตรงข้ามจุดที่ตั้งอนุสาวรีย์เราสู้

แผ่นป้ายข้อความ “วีรกรรมชาวบ้านโนนดินแดง” หน้าอนุสาวรีย์เราสู้

ศาลที่ 5 ศาลบริเวณเกาะกลางถนน เป็นจุดที่ตั้งศาลกลางบ้านตั้งแต่เมื่อครั้งอัญเชิญศาลมาจากปราสาทครั้งแรก เนื่องปัจจุบันหลังจากได้มีการขยายเป็นถนน 4 เลนส์ และอัญเชิญเจ้าพ่อไปอยู่ยังศาลใหม่(ศาลที่ 4)แล้วนั้น (พ.ศ.2555) มักมีอุบัติเหตุทางถนนเกิดขึ้นบ่อยครั้งบริเวณหน้าที่ตั้งศาล(หน้าตลาด) จึงมีคนในชุมชนที่ยังเชื่อว่าเจ้าพ่อหนองหงส์ไม่ยอมไปไหน ได้ตั้งศาลเล็กๆให้บริเวณเกาะกลางถนนตรงกับที่ตั้งศาลเก่า แต่ก็เป็นการเชื่อของคนกลุ่มเล็กๆที่รวมตัวกันตั้งศาลขึ้นไม่ได้เป็นมติร่วมของคนในชุมชนแต่อย่างใด

ซึ่งในการสรุปจำนวนศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ทั้ง 5 ศาลนี้ เป็นเพียงการสรุปข้อมูลภายในทีมวิจัยจากการทำการศึกษาในครั้งนี้ แต่ในความเข้าใจของคนในชุมชนโดยทั่วไป จะเข้าใจและนับว่าศาลที่อยู่หน้าปราสาท เป็นศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ที่ 1 ,ศาลที่อยู่หน้าตลาดโนนดินแดงเป็นศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ที่ 2 ,ศาลที่อยู่บริเวณอนุสาวรีย์เราสู้เป็นศาลหลังที่ 3 โดยทั่วกัน

ศาลที่ 5 ศาลบริเวณเกาะกลางถนน

บุญเบิกบ้าน

งานบุญเบิกบ้านประจำปีของชาวโนนดินแดงนั้น จะกระทำในช่วงเดือนหกของทุกปี โดยในอดีตจะใช้หญ้าคา (แทนสายสิญจน์) ผูกต่อกันจากบ้านมายังโบสถ์ทุกหลังคาเรือน โดยหญ้าคาที่นำมาผูกต่อกันนั้นจะใช้ต่อคนจำนวนหญ้าจำนวนมากกว่าอายุของคนผู้นั้น 1 เส้น เช่น ถ้าอายุ 30 ปี ก็จะใช้หญ้า 31 เส้น เมื่อได้ครบตามจำนวนและอายุของคนในบ้าน ก็ผูกต่อกันจากบ้านไปจนถึงปราสาทหรือบางครั้งก็ใช้โบสถ์ที่วัดทำพิธี ต่อมาได้ปรับเป็นเส้นด้ายสายสิญจน์แทนเพื่อความสะดวกเรื่อยมา

การเข้าทรง (จ๋ม)

คนในชุมชนโนนดินแดงจะมีการเข้าทรง การทรงเจ้า “เจ้าพ่อหนองหงส์” หรือ “เจ้าพ่อสีชมพู” โดยมีร่างทรงเป็นผู้เฒ่าในชุมชน เพื่อที่จะตรวจชะตาคนในชุมชน ตรวจชะตาชุมชน รักษาอาการเจ็บป่วย ซึ่งแม่ใหญ่พัน แผลติตะ เกิดวันที่ 1 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2472 อายุ 80 ปีอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 158 หมู่ 1 ตำบลโนนดินแดงอำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นร่างทรง (จ๋ม) คนแรกของเจ้าพ่อสีชมพู เล่าว่า ตนนั้นบ้านเกิดอยู่ที่บ้านเหล่าจันทร์ อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม ย้ายเข้ามาอยู่โนนดินแดงเมื่อปีพ.ศ.2516 เกี่ยวกับปราสาทหนองหงส์นั้น เมื่อก่อนยังไม่สร้างเขื่อนลำนางรอง ใครที่ต้องเดินผ่านปราสาทหนองหงส์ ไปนาไปไร่หรือต้องใช้เส้นทางที่ผ่านปราสาทหนองหงส์นั้น จะเก็บดอกไม้สีขาวไปวางที่ใดที่หนึ่งภายในเขตกำแพงแก้วของปราสาทหนองหงส์ แล้วอธิษฐานขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ปกป้องรักษา

แม่ใหญ่พันเล่าว่าในวันที่รู้ว่าตนเองได้เป็นร่างทรง ตนเองก็ปฏิบัติเหมือนคนอื่น ๆ โดยตนเองและเพื่อน ๆ 3-4 คน เดินแบกเสียมคอนตะกร้าไปหาขุดมันแถวๆปราสาทหนองหงส์ ก็เก็บดอกไม้พากันไปขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บ่ายคล้อยก็พากันกลับบ้าน แล้วตนก็เก็บมาฝันว่าตนเป็นสาวรุ่น เดินทาง

มาแต่ไกลไปหาเก็บดอกไม้อยู่แถวๆนั้นกับลูกสาว ในมือตัวเองถือมันอีล่อน้อย และก็ได้ปลูกแต่งกิ่งไว้สามหลุมในบริเวณกำแพงแก้ว มองเห็นเป็นหาดทรายระยิบระยับแล้วเห็นบันไดสามชั้น บันไดเหล่านี้นั้นล้วนเป็นทองคำทั้งหมด พอถึงตอนค่ำหลังจากกินข้าวเย็นเรียบร้อยแล้ว แม่ใหญ่พั้นได้บอกกับสามีว่า อยู่เฉยๆทนก็อยากร้องไห้ สามีแม่ใหญ่พั้นก็ว่าอาจเป็นผีเข้า แม่ใหญ่พั้นจึงเดินมานั่งหันหน้าเข้าข้างฝาเรือนแล้วร้องไห้ออกมา ก็เลยไปหาหมอฟีมาดูและลูกหลานบ้านใกล้เคียงก็มาดู ทุกคนรอดูอยู่นาน แม่ใหญ่พั้นก็พูดขึ้นมาว่า “**ภูนี้แหละเจ้าพ่อสีชมพู**” เป็นประโยคแรกที่ผ่านออกมาจากปากแม่ใหญ่พั้น แล้วยังบอกต่อว่า เจ้าพ่อสีชมพูจะมาอยู่กับเรา จากนั้นแม่ใหญ่พั้นก็เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อสีชมพูมาอีกสัก 3-4 ครั้ง ซึ่งหลังๆ มานี้ร่างทรงก็เปลี่ยนมาหลายคนแล้ว บางคนเรียกค่าบวงสรวงเช่นไหว้แพงจนน่าเกลียด แม่ใหญ่พั้นยังเล่าอีกว่า เจ้าพ่อสีชมพูนั้นอยากให้หันหน้าศาลเจ้าพ่อเข้ามาทางหมู่บ้าน เพราะศาลเจ้าพ่อนั้นถูกย้ายออกมาจากเขตกำแพงแก้วหันหน้าไปทางทิศตะวันออกและหันหลังเข้าหมู่บ้าน ถ้าหันหน้าเข้าหมู่บ้านๆ จะมีความอยู่ดีกินดี

(แม่ใหญ่พั้น แผลติตะ) เล่าเรื่องถึงอาการตอนที่เป็นจัมคนแรกของเจ้าพ่อสีชมพู

4.5) แนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนรอบปราสาทหนองหงส์

ทางทีมวิจัยได้ร่วมกันสรุปแนวทางที่น่าสนใจในการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนรอบปราสาทหนองหงส์ ได้ดังต่อไปนี้

(1) แนวทางการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากปราสาทหนองหงส์ ให้กับชุมชนและกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น

(1.) นำเสนอข้อมูลที่ได้ศึกษาวิจัยต่อที่สาธารณะให้กลุ่มเป้าหมาย ที่ปรึกษา หน่วยงานราชการท้องถิ่น และบุคคลที่สนใจเข้าร่วม

(2.) จัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่นหนังสือในด้านสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีต่อชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

(3.) ผลักดันให้มีการจัดทำแผนการเรียนการสอนเพื่อสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับโรงเรียนในท้องถิ่น

(2) รวบรวมชุดความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปราสาทหนองหงส์ ประวัติศาสตร์ชุมชน คุณค่าความสำคัญของปราสาท ความเชื่อต่อเจ้าพ่อหนองหงส์ หรือเจ้าพ่อศรีชมพูไว้เพื่อส่งมอบให้กับชุมชน โรงเรียน สถานศึกษา หน่วยงานราชการต่างๆที่สนใจศึกษาขยายผลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระดับข้อมูลของท้องถิ่นโนนดินแดงต่อไป

(3) สร้างกระบวนการหลอมรวมทางวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ ลาว, ไทย, จีน, เขมรที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมานั้น มีการปรับเปลี่ยนประยุกต์และหลอมรวมกันออกมาใหม่ เช่น การจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ส่วนกลุ่มคนจีนนั้นเคยใช้ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์เป็นสถานที่เซ่นไหว้กราบไหว้บรรพบุรุษของตนในช่วงงานตรุษจีน จนกระทั่งเกิดเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ขึ้นมาในปัจจุบัน

(4) ร่วมกันกำหนดกระบวนการจัดงานประจำปีเจ้าพ่อหนองหงส์อย่างมีส่วนร่วมของคนทุก ๆ กลุ่ม ซึ่งปัจจุบันการจัดการนั้นยังขึ้นตรงกับคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนชาติพันธุ์จีน ยังขาดการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มอื่นๆ

ซึ่งหลังจากที่ทำการสรุปวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทางทีมวิจัยพบว่าความสำคัญและคุณค่าของประวัติศาสตร์ กับการนำมาสร้างการเรียนรู้กลุ่มเป้าหมายที่มีความเหมาะสมที่สุดคือเยาวชน เพราะอยู่ในช่วงวัยแห่งการเรียนรู้ สัมผัสความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์ในชีวิตที่ถูกต้อง เป็นผู้ที่เติบโตขึ้นมาดูแลชุมชนต่อไป การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่น ความเป็นมาของบรรพบุรุษจะทำให้เกิดความเข้าใจที่

ถูกต้อง ความรัก ความหวงแหน นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ ให้กับตนเองครอบครัว ชุมชน สังคม สืบไป จึงได้จัดให้มีการทดลองปฏิบัติการหาแนวทางและรูปแบบการจัดการท้องถิ่น จากการเรียนรู้คุณค่าของประวัติศาสตร์ของปราสาทหนองหงส์อย่างเหมาะสม โดยการ

(1.) จัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับเยาวชนผ่านโครงการค่ายเยาวชนศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอนโนดินแดง กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ ดังนั้นเพื่อให้กลุ่มเยาวชนได้มีส่วนร่วมและเกิดกระบวนการศึกษาเรียนรู้ ถึงคุณค่าของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านงานศิลปะ โดยใช้กระบวนการค่ายฝึกอบรมเติมบทเรียนเรื่องเล่าของประวัติศาสตร์หนองหงส์และการก่อเกิดชุมชนตั้งแต่ช่วงแรกๆ จนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เด็กเยาวชนได้รับรู้ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนตนเองจะได้เกิดการซึบซับเรียนรู้ถึงบริบทชุมชน รากเหง้าของตนเองชุมชนสังคมอย่างเป็นขั้นตอนจึงจำเป็นต้องเร่งศึกษาถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์เป็นกรณีศึกษาทั้งในแง่ของความสัมพันธ์กับคน ชุมชน ความเชื่อและในด้านจิตวิญญาณท้องถิ่นเพื่อคงเอกลักษณ์ที่ดึงดูดของชุมชนไว้สืบไปโดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1.) เพื่อให้เยาวชนได้ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอนโนดินแดงกรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ผ่านกระบวนการค่ายเยาวชนโดยศึกษางานศิลปะ 2.) เพื่อสร้างแนวทางการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับเยาวชนและชุมชนในท้องถิ่น 3.) เพื่อให้เยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และเกิดกลุ่มเยาวชนร่วมกันทำกิจกรรมสร้างสรรค์ 4.) เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ข้อ 3 แนวทางการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากปราสาทหนองหงส์ ให้กับชุมชนและกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น 5.) เพื่อประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการหรือองค์กรที่ให้การสนับสนุน

โดยมีลำดับขั้น ดังต่อไปนี้

1. สร้างประสบการณ์ การรับรู้
2. สร้างความรู้ ความเข้าใจ
3. สร้างความรัก ความผูกพัน
4. สร้างกลุ่ม เครือข่ายความสัมพันธ์

เนื่องหนึ่งเนื่องมาจากการทำงานวิจัยที่ทางทีมวิจัยได้ร่วมกันศึกษานั้นยังมีข้อจำกัดในเรื่องศักยภาพและความร่วมแรงร่วมใจภายในของทีมวิจัย ความเข้าใจที่ถูกต้องและการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก ประกอบกับการที่ทีมวิจัยมีศักยภาพด้านบุคลากร ซึ่งก็คือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบค่ายสันตนาการ และเด็กนักเรียน เด็กในชุมชนที่สามารถพัฒนาการเรียนรู้ได้ ซึ่งนับวันจะห่างจากความรับรู้และเข้าใจที่ถูกต้องในความเป็นตัวปราสาท เป็นเพียงโบราณสถานที่ตั้งอยู่โดยไม่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ของชุมชน มีแค่คนเฒ่าคนแก่และนักท่องเที่ยวที่แวะเข้าไป ทางทีมวิจัยจึงได้ทดลองจัดให้มี “ค่ายเยาวชนรักปราสาทหนองหงส์” เพื่อ เปิดประสบการณ์ การรับรู้การดำรงอยู่ของปราสาทหนองหงส์ที่มีคุณค่าต่อคน และชุมชน สร้าง

ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในคุณค่าของตัวปราสาทที่ผ่านกาลเวลาแต่ละยุคสมัยมาจนถึงปัจจุบัน สร้างความรัก ความผูกพันด้วยการมีปฏิบัติการของเยาวชนร่วมกันในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูตัวปราสาท จนสามารถพัฒนาไปสู่การสร้างกลุ่ม เครือข่ายความสัมพันธ์ “เยาวชนรักปราสาทหนองหงส์”

ซึ่งผลจากการทดลองสร้างการเรียนรู้ดังกล่าวทำให้เยาวชนเป้าหมายในพื้นที่ ที่เริ่มเปิดภาพการรับรู้การมีอยู่และของปราสาทหนองหงส์ในช่วงเวลาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน มีปฏิบัติการร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยรอบตัวปราสาท จนเกิดเป็นกลุ่ม “เยาวชนรักปราสาทหนองหงส์” ได้ 40 คน แต่ที่มวิชัยก็ได้สรุปผลการทำงานร่วมกันว่า ค่าย เป็นแค่ช่วงเวลาสั้นๆ และเป็นการทำงานทดลองซึ่งจัดขึ้นตามศักยภาพที่ที่วิชัยมีอยู่ หากหวังผลในการสร้างการเรียนรู้ที่ดี มีกลุ่มเด็กมีรูปแบบปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมก็ต้องมีการติดตามสนับสนุนต่อเนื่องในระยะยาวต่อไป

4.6) ศึกษากระบวนการที่สัมพันธ์กับกลุ่มคน ชุมชน ท้องถิ่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ระบบคุณค่าที่สัมพันธ์กับกลุ่มคน ชุมชน ท้องถิ่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

(1) คุณค่าของปราสาทต่อคน

มิติความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ ทางจิตใจ บนบานศาลกล่าว

นับตั้งแต่มีการค้นพบปราสาทหนองหงส์ในชุมชนบ้านโนนดินแดง ตั้งแต่มีการตั้งชุมชนใหม่ๆ ปราสาทหนองหงส์ก็มีคุณค่าเปรียบเสมือนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนไม่ว่าคนในชุมชนจะมีเรื่องร้อนใจอะไร ความเชื่อความศรัทธาในปราสาทหนองหงส์ก็จะเป็นที่พึ่งพิงเสมอๆ ด้วยการบนบาน ศาลกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการบนให้สอบติด บนขอลูก บนขอตำแหน่งหน้าที่การงาน บนให้ผ่านเรื่องร้ายๆไปได้ และหลายคนก็ประสบความสำเร็จจากการบนกับเจ้าพ่อหนองหงส์แล้วไปแก้บน ด้วยการเลี้ยงอาหารคาวหวาน สร้างศาลให้ใหม่

มีการทรงจัม ร้างทรงของเจ้าพ่อหนองหงส์ หรือเจ้าพ่อสีชมพู เพื่อการทำนายทายทัก บอกกล่าวเรื่องที่ไม่ได้ไปทำหรือล่วงเกินสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้แต่อาจจะไม่ได้ตั้งใจหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ตรวจสอบดวงชะตาให้กับคนในชุมชน ซึ่งจัมคนแรกและยังเป็นคนปัจจุบันคือ แม่ใหญ่พัน แผลติตะ

ซึ่งความเชื่อความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของปราสาทและศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ได้ดำรงอยู่คู่กับคนในชุมชนมาตราบจนปัจจุบัน แต่ความเชื่อถือ ความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ ของปราสาทหนองหงส์ที่มีต่อคนรุ่นปัจจุบันยังคงมีอยู่ในเฉพาะกลุ่มคนกลางวัยจนถึงสูงวัยเท่านั้น เด็กในชุมชนไม่ได้มีความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ หรือปราสาทหนองหงส์ เพราะไม่ได้มีความศรัทธา ความเชื่อผูกพันเหมือนกับคนรุ่นพ่อรุ่นแม่

มิติทางการศึกษา

คุณค่าของปราสาทหนองหงส์ กับคุณค่าในมิติทางการศึกษาที่มีต่อคนในชุมชนปัจจุบันยังไม่มี การสร้างความรู้ ความเข้าใจในทางที่ถูกต้องหรือเป็นทางการ จะมีก็แต่เพียงทางโครงการวิจัย เท่านั้นที่ได้ทดลองใช้พื้นที่ปราสาทในการจัดกิจกรรมสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับ โดยการทดลองจัดค่ายเยาวชนรักษามรดกปราสาทหนองหงส์ เพื่อที่จะประเมินแนวทางในการสร้างการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับเยาวชนในชุมชน

(2) คุณค่าของปราสาทต่อชุมชน

2.1 เป็นโบราณสถาน และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชุมชน

(1) คุณค่าบนฐานความศรัทธาของชุมชนในฐานะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

ปราสาทหนองหงส์ เป็นที่เคารพยำเกรงของคนในชุมชน ตั้งแต่ครั้งมีการอพยพของกลุ่มคนเข้ามาบุกเบิกสร้างบ้านใหม่ชุมชนใหม่ก่อนปี พ.ศ.2500 เรียกกันขณะนั้นว่า “บ้านมอดินแดง” และพัฒนามาเป็นชุมชนอำเภอโนนดินแดงจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการตั้งบ้านตั้งถิ่นฐานใหม่ของคนทั่วแถบถิ่นอีสานนั้นจำเป็นที่จะต้องมี “เปิงบ้าน” หรือ “ศาลปู่ตา” เพื่อเป็นที่ยึดถือยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในบ้านใหม่ ชุมชนใหม่ตามความเชื่อดั้งเดิมของตนเอง

จากสภาพบริบทพื้นที่ในอดีต เริ่มตั้งแต่มีการอพยพของกลุ่มคนเข้ามาสร้างชุมชนโนนดินแดงนั้น สภาพพื้นที่เป็นผืนป่าดงดิบหนาแน่นชุกชุมด้วยสัตว์ป่ามากมาย อีกทั้งอันตรายจากผลการสู้รบระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์และฝ่ายรัฐบาล ในทางความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นแสดงออกในรูปของศาลพระภูมิได้เด่นไม่ใหญ่อันครีมนำเกรงขาม ภายในเขตกำแพงแก้วของปราสาทหนองหงส์ขณะนั้นซึ่งกลุ่มคนกลุ่มแรกเป็นผู้สร้างขึ้น (คนสร้างศาลน่าจะเป็นคนกลุ่มของพรานเย็น) สืบจนปัจจุบันศาลพระภูมิศาลนั้น เปลี่ยนสภาพจากอดีตมาเป็นเจ้าพ่อหนองหงส์และเป็นศาลเจ้าพ่อของคนโนนดินแดงที่คนโนนดินแดงมีความเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือดวงวิญญาณเจ้าพ่อสีชมพูหรือเจ้าพ่อหนองหงส์สิงสถิตอยู่ภายในศาลนั้น กระทั่งเงื่อนไขการสู้รบระหว่างฝ่ายรัฐกับฝ่ายคอมมิวนิสต์เริ่มคลี่คลายไปในทางยุติการต่อสู้ บ้านโนนดินแดงมีประชากรมากขึ้นชุมชนเริ่มขยายพื้นที่กว้างออกไปทุกทิศทุกทางผู้คนแปลกหน้าแปลกตากันเพราะมาจากทุกสารทิศ ศาลเจ้าพ่อสีชมพูหรือเจ้าพ่อหนองหงส์ก็ถูกอันเชิญมาตั้งที่ศูนย์กลางชุมชน กระทั่งปัจจุบันมีศาลเจ้าพ่อสีชมพูหรือเจ้าพ่อหนองหงส์ทั้งสิ้น 5 ศาลในอำเภอโนนดินแดง แต่ศาลเจ้าพ่อที่คนโนนดินแดงทุกชาติพันธุ์ยังยึดถือและปฏิบัติพิธีกรรมต่างๆ ทั้งพิธีกรรมความเชื่อในชุมชนและพิธีความเชื่อส่วนบุคคลไม่ขาดสาย นั่นคือศาลที่ 1 หรือศาลที่ถูกย้ายออกมาจากเขตกำแพงแก้วของปราสาทหนองหงส์ อย่างเช่น บนให้ลูกสอบได้ บนให้ได้ลูกชายลูกสาว บนขอเลขขอยวย บนให้หายเจ็บหายป่วย บนให้ได้ของหายไ้กลับมาคืน บนให้ชนะเรื่องราวคดีความ บนให้ได้ผู้หวังดีๆ รวมทั้งพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชนซึ่งยึดถือปฏิบัติสืบกันมาตามวิถีชีวิตวัฒนธรรมและประเพณี

ที่มา : พ่อใหญ่จันดี ปินะถา ผู้ให้ข้อมูล

นอกจากพิธีกรรมความเชื่อทั้งส่วนบุคคลและส่วนของชุมชนแล้ว ก็ยังปรากฏเรื่องเล่าที่ถือว่าเป็นตำนานอันเกี่ยวข้องกับปราสาทหนองหงส์ ทั้งศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ที่ 1 ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ที่ 2 โดยส่วนใหญ่เรื่องเล่าหรือตำนานนั้นจะเกี่ยวข้องกับศาลที่ 1 เป็นส่วนใหญ่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตำนานพระกรรมฐานในปราสาทหนองหงส์

พระครูนิเทศธรรมคุณ เล่าว่าประมาณปี พ.ศ. 2522-2523 ภายหลังสถานการณ์บ้านเมืองเริ่มคลี่คลายลง จากการสู้รบระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์กับฝ่ายรัฐฯ เกี่ยวกับปราสาทหนองหงส์นั้น ปรากฏมีทั้งชาวบ้านและพระสงฆ์ได้เข้าไปทำพิธีกรรมกันมาก พระครูเล่าว่าขณะนั้นมีพระรูปหนึ่งได้ไปนั่งกรรมฐานภายในปราสาทองค์กลางและปฏิบัติกรรมฐานอยู่อย่างนั้นหลายวัน ชาวบ้านไปเห็นจึงมาบอกกับพระครูให้ไปบอกพระรูปนั้นหยุดกระทำเช่นนั้น แต่พระรูปนั้นก็ยังปฏิบัติเช่นเดิม จนกระทั่งมีชาวบ้านมาบอกอีกครั้งว่าพระรูปนั้นถูกผีที่ปราสาทหนองหงส์เข้าสิงให้พระครูช่วยไปดูแลรักษาพระรูปนั้นด้วย เมื่อพระครูไปถึงเห็นสภาพพระรูปนั้นนอนตัวแข็งเหมือนคนตาย ก็เลยให้ชาวบ้านย้ายพระรูปนั้นมารักษาที่วัด พระครูเล่าว่า เมื่อพระรูปนั้นรู้สึกตัวแล้วอาการเหมือนคนจะเป็นบ้าทำนาก็ไม่ได้รักษาอะไร เพียงแต่ให้ฉันอาหารและกัณฑ์อยู่ห่างๆ พอเมื่ออาการเริ่มดีขึ้นพระรูปนั้นก็กลับไปปฏิบัติกรรมฐานที่ปราสาทหนองหงส์อีก จากนั้นมาก็ไม่รู้ข่าวคราวพระรูปนั้นอีกเลย

(ที่มา : พระครูนิเทศธรรมคุณ ที่ปรึกษาโครงการวิจัย ผู้ให้ข้อมูล)

ตำนานความศักดิ์สิทธิ์ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ หรือ เจ้าพ่อสี่ชมพู

เรื่องเกิดขึ้นเมื่อครั้งมีการตั้งศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ (หรือเจ้าพ่อสี่ชมพู) ที่บริเวณหน้าตลาดเก่าพ่อใหญ่จันทร์ คำภูมิ เล่าว่า

“เรื่องการย้ายศาลเจ้าพ่อหนองหงส์นั้น จัม หรือ ร่างทรงเจ้าพ่อ บอกว่า เจ้าพ่ออยู่ไกลบ้าน ไกลลูกหลานมากดูแลปกป้องรักษาลำบาก จึงอยากมาอยู่ใกล้ๆ ลูกหลาน ในพิธีกรรมการย้ายศาลนั้นใช้วิธีเสี่ยงทายโดยสายฝน ถ้าฝนหยุดตกตรงไหนก็จะตั้งศาลตรงนั้น โดยขบวนอันเชิญได้ใช้เกวียนเทียมควายบรรทุกศิลาแลงจากปราสาทหนองหงส์หนึ่งก้อนเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อหนองหงส์ ขณะนั้น อันเชิญมาตามทางเกวียน เมื่อมาถึงหน้าตลาดเก่าฝนซาเม็ดลงและหยุดตกในที่สุด ขบวนอันเชิญก็เลยตั้งศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ขึ้น”

ณ สถานที่ๆ ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์แห่งที่ 3 ตั้งอยู่ (ปัจจุบันศาลที่ 3 ถูกรื้อไปแล้วและอันเชิญเจ้าพ่อไปอยู่ยังศาลที่ 4) ซึ่งในขบวนอันเชิญมีรายชื่อ ดังนี้

1. พ่อใหญ่จันทร์ คำภูมิ
2. พ่อประยูร ชากักดี

(ที่มา : พ่อใหญ่จันทร์ คำภูมิ พ่อประยูร ชากักดี ผู้ให้ข้อมูล)

ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์แห่งที่ 3 บริเวณหน้าตลาดเก่าโนนดินแดง

2.2 เป็นหลักบ้านหลักเมืองและเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนบ้านโนนดินแดงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

พื้นที่ปราสาทหนองหงส์จึงได้ถูกใช้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านที่เข้าไปอยู่อาศัยทำมาหากินในบริเวณดังกล่าวโดยการตั้งศาลเจ้าพ่อเพื่อสักการบูชา ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้าน หนองหงส์ซึ่งในอดีตในการทำบุญเบิกบ้านในแต่ละปีชาวบ้านแต่ละคนแต่ละครอบครัวจะนำใบหญ้าคามาสานผูกต่อกันมาให้ยาวที่สุดเพื่อไปคล้องจากตัวปราสาทหนองหงส์เข้าไปทำพิธีในหมู่บ้าน ต่อมาได้ปรับเป็นเส้นด้ายสายสิญจ์แทนเพื่อความสะดวก เรื่อยมาจนได้มีประกาศเป็นอำเภอโนนดินแดงในปัจจุบัน ปราสาทหนองหงส์และศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ก็ยังได้รับการเคารพสักการะจะชาวโนนดินแดงตลอดมาซึ่งจะเห็นได้จากการจัดงานสมโภชน์เจ้าพ่อหนองหงส์ขึ้นทุก ๆ ปี และมีประชาชนไปกราบไหว้ขอพร บนบานสานกล่าวเจ้าพ่ออยู่เป็นประจำ

จากสภาพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าในอดีตปราสาทหนองหงส์มีความสำคัญกับชุมชนในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่สักการบูชาที่สำคัญของชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงมิได้จวบจนปัจจุบันมิตีความเชื่อในตัวปราสาทหนองหงส์ ต่อศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ และต่อตัวเจ้าพ่อหนองหงส์ยังมีคุณค่า มีความสำคัญอยู่กับคนโนนดินแดงทุกเพศ ทุกวัยไม่เปลี่ยนแปลงแต่หากนับความรู้ความเข้าใจ ความเป็นมาเป็นไปของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวแล้วนับวันจะเลือนหายตามกาลเวลา ตามระบบการศึกษาที่สนใจเชิงตรรกะทางวิทยาศาสตร์เป็นสำคัญทำให้คนรุ่นใหม่ห่างหายจากปราสาทหนองหงส์ ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีสะท้อนความรุ่งเรืองและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในพื้นที่กับอาณาจักรขอมโบราณ เป็นแหล่งสืบค้นทางโบราณคดีที่สำคัญของชาวโนนดินแดง เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านในยุคก่อร่างสร้างเมืองโนนดินแดงในยุคแรกๆ โดยถือเป็นหลักบ้านหลักเมืองของโนนดินแดงเลยก็ว่าได้

ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์จีน ชาวจีนที่ย้ายมาอยู่บ้านโนนดินแดง รวมกลุ่มกันเป็น คณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์มีประธานคณะ คือนายอุดม วีระโชติและเรียกประธานคณะว่า “เถ่าหนึ่ง” มีรองประธาน เหมยญิก กรรมการและที่ปรึกษา จะจัดงานประเพณีบวงสรวงเจ้าพ่อหนอง หงส์แบบจีนทุกๆ ปี ในงานตอนเช้าจะมีพิธีทำบุญเลี้ยงพระ ตอนเย็นจะมีเวทีประมุขสิ่งของ มงคลที่คณะกรรมการจัดหาเพื่อประมุข เช่น เสาคอมไฟลำไย กระถางรูป แทนวางเทียน ฯลฯ ภาค กลางคืนจะมีมหรสพตลอดคืน เช่น ลิเก มวย หรืออาจจะเป็นหมอลำให้ชาวโนนดินแดงได้ดูได้ชมกัน เป็นประจำทุกปี

ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ก็จะมีการทำบุญทำพิธีบุญเบิกบ้านในช่วงเดือนหก ของ ทุกปีอย่างที่เคยกล่าวมาแล้ว ปราสาทหนองหงส์ นั้นถือได้ว่าเป็นโบราณสถานคู่บ้านคู่มืองของคนบ้าน โนนดินแดงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนบ้านโนนดินแดงมาตั้งแต่เริ่มเข้ามาอยู่ในยุคแรก

ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร จะเป็นความเชื่อความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้า พ่อหนองหงส์ มีการเข้าร่วมพิธีกรรมบุญเบิกบ้านไปกับการจัดงานของกลุ่มชาติพันธุ์จีนและชาติพันธุ์ ลาว แต่ไม่มีประเพณีหรือพิธีกรรมเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์

ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ ลาว, ไทย, จีน, เขมรที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา นั้น มีการปรับเปลี่ยนประยุกต์และหลอมรวมกันออกมาใหม่ เช่น การจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายของกลุ่ม ชาติพันธุ์ลาว ส่วนกลุ่มคนจีนนั้นเคยใช้ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์เป็นสถานที่เช่นไหว้กราบไหว้บรรพบุรุษ ของตนในช่วงงานตรุษจีน จนกระทั่งเกิดเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ขึ้นมาในปัจจุบัน การ งานประจำปีเจ้าพ่อหนองหงส์ นั้นยังขึ้นตรงกับคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ซึ่งส่วนใหญ่เป็น กลุ่มคนชาติพันธุ์จีน ยังขาดการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มอื่นๆ

ถึงแม้จะมีหลากหลายกลุ่มคน ต่างกลุ่มต่างชาติพันธุ์ แต่เมื่อมาอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านเป็น ชุมชนใหม่ ก็ต้องเคารพกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเชื่อกันว่าสถิตอยู่ในปราสาทหนองหงส์ โดย ผ่านศาลเจ้าพ่อสี่ชมพูหรือเจ้าพ่อหนองหงส์และนำความเชื่อเหล่านั้นมาหลอมรวมในชุมชนใหม่ เช่น กลุ่มคนลาวมีการตั้งศาลปู่ตาไว้คอยปกป้องรักษาลูกหลานบ้านเมืองโดยทำพิธีย้ายจากศาลที่ 2 มา ศาลที่ 3 บริเวณหน้าตลาดเก่า กลุ่มคนจีนก็มากกราบไหว้บูชาบรรพชนและเทพศักดิ์สิทธิ์ของคนจีนที่ ศาลที่ 3 ในช่วงเทศกาลตรุษจีน จนกระทั่งมีข้อสรุปของคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ให้ย้าย ศาลที่ 3 ไปที่ฝั่งทิศตะวันตกของอนุสาวรีย์เราสู้เพื่อเป็นการจัดโซน และเพื่อกันพื้นที่ของศาลที่ 3 ให้ ต่อการขยายถนนสายละหานทราย-ตาพระยา ตามนโยบายของกรมทางหลวง กลุ่มคนเขมรก็มาบน บานศาลกล่าวที่ศาลที่ 1 ตามความเชื่อของตน ซึ่งกลุ่มคนเขมรนั้นมีไม่มากนักในเขตบ้านโนนดินแดง จะกระจัดกระจายกันอยู่ แต่จะรวมกันอยู่เป็นชุมชนที่ตำบลสัมปอຍหรือบ้านดงสัมปอຍในอดีต

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา และข้อค้นพบจากงานวิจัย

การดำเนินงานวิจัยโครงการ ศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอโนนดินแดง : กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ปรากฏข้อค้นพบจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 5.1 เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของปราสาทหนองหงส์
- 5.2 เพื่อศึกษาคุณค่า ความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ ในด้านสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อที่มีต่อชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
- 5.3 เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากปราสาทหนองหงส์ให้กับชุมชนและกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น
- 5.4 เพื่อค้นหาแนวทางและรูปแบบการจัดการท้องถิ่นจากการเรียนรู้คุณค่าของประวัติศาสตร์ของปราสาทหนองหงส์อย่างเหมาะสม

5.1 เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของปราสาทหนองหงส์

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของปราสาทหนองหงส์ที่ทางทีมวิจัยสามารถรวบรวมได้เป็นประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งก็ไม่มีใครทราบว่าตัวปราสาทมีพัฒนาการหรือสร้างขึ้นเมื่อใด จะมีก็เพียงเอกสารที่ได้ทำการศึกษาเทียบเคียงพัฒนาการในช่วงยุคประวัติศาสตร์ ขอมโบราณ ประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ได้ข้อสันนิษฐานที่น่าสนใจ คือ ปราสาทหนองหงส์อาจมีสถานะเป็น “เทวาลัย” และ “ธรรมศาลา” หรือบ้านมีไฟ ในช่วงเวลาต่างสมัยกัน กล่าวคือ อาจจะถูกใช้เป็น เทวาลัยในช่วงประมาณปีพุทธศตวรรษที่ 15-16 และอาจถูกใช้เป็นธรรมศาลา ในช่วงประมาณปีพุทธศตวรรษที่ 18

5.2 เพื่อศึกษาคุณค่า ความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ ในด้านสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อที่มีต่อชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

คุณค่า ความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ ในด้านสังคม

ทีมวิจัยสามารถสรุปพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของปราสาทหนองหงส์ที่สัมพันธ์กับผู้คนและชุมชนตั้งแต่ อดีต – ปัจจุบัน ได้ โดยแบ่งออกเป็น 4 ช่วงยุคสำคัญ ซึ่งเป็นการสรุปผลตามข้อสันนิษฐานที่ร่วมกันสรุปภายในทีมวิจัย ดังต่อไปนี้

- ช่วงที่ 1 ยุคประวัติศาสตร์ขอมโบราณ ประมาณปี พ.ศ.1500 – 1900
- ช่วงที่ 2 ยุคการเส้นทางสายประวัติศาสตร์ ก่อนปี พ.ศ.2500
- ช่วงที่ 3 ยุคสร้างบ้านแปงเมือง ประมาณปี พ.ศ.2500 - 2520

ช่วงที่ 4 ยุคชุมชนขยายถึงปัจจุบัน ประมาณปี พ.ศ.2520 – ปัจจุบัน พ.ศ.2554

มีความสำคัญในฐานะโบราณสถานสำคัญที่ตั้งอยู่บน “เส้นทางโบราณ” ที่เชื่อมระหว่างที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับ ภาคตะวันออก ภาคกลาง และชายแดนไทย-กัมพูชา มีประวัติศาสตร์เส้นทางเกลือแลกลา พิมาย – เขมร ,เส้นทางนายฮ้อย ,เส้นทางนายพราน มาจนถึงเส้นทางสัมปทาน และเส้นทางสำคัญทางประวัติศาสตร์เส้นทางหนึ่งที่มีเพียงคำบอกเล่าแต่ไม่สามารถหาหลักฐานมาประกอบได้คือเส้นทางเดินทัพของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

คุณค่า ความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ ในด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ที่มีต่อชุมชน

เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมาตลอด นับตั้งแต่ประมาณปีพ.ศ.2500 – ปัจจุบัน พ.ศ.2554 ดูได้จากการสร้างศาลสามารถนับรวมกันได้ทั้งสิ้น 5 ศาล คือ

ศาลที่ 1 ศาลในปราสาทหนองหงส์

ศาลที่ 2 ศาลหน้าปราสาท

ศาลที่ 3 ศาลหน้าตลาดโนนดินแดง

ศาลที่ 4 ศาลหน้าอนุสาวรีย์เราสู้

ศาลที่ 5 ศาลบริเวณเกาะกลางถนน

มีงานบุญเบิกบ้านประจำปีของชาวโนนดินแดงซึ่งจะกระทำในช่วงเดือนหกของทุกปี โดยในอดีตจะใช้หญ้าคา (แทนสายสิญจน์) ผูกต่อกันจากบ้านมายังโบสถ์ทุกหลังคาเรือน โดยหญ้าคาที่นำมาผูกต่อกันนั้นจะใช้ต่อคนจำนวนหญ้าจำนวนมากกว่าอายุของคนผู้นั้น 1 เส้น เช่น ถ้าอายุ 30 ปี ก็จะใช้หญ้า 31 เส้น เมื่อได้ครบตามจำนวนและอายุของคนในบ้าน ก็ผูกต่อกันจากบ้านไปจนถึงปราสาทหรือบางครั้งก็ใช้โบสถ์ที่วัดทำพิธี ต่อมาได้ปรับเป็นเส้นด้ายสายสิญจน์แทนเพื่อความสะดวกเรื่อยมา

มีการทรงจี้ม ร่างทรงของเจ้าพ่อหนองหงส์ หรือ เจ้าพ่อสีชมพู เปรียบเหมือนเป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของคนในชุมชนเสมอมา

โดยที่มวิจัยได้สรุปคุณค่าของปราสาทหนองหงส์ออกเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้

(1) คุณค่าของปราสาทต่อคน

มิติความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ ทางจิตใจ บนบานศาลกล่าว

เป็นที่พึ่งพิงยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ในการให้ความเคารพ ยำเกรงคุ้มภัย ทั้งยังเป็นที่พักพิงยามทุกข์ร้อนใจไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใครก็ไปบนบานศาลกล่าวกับเจ้าพ่อ

มิติทางการศึกษา

คุณค่าของปราสาทหนองหงส์ กับคุณค่าในมิติทางการศึกษาที่มีต่อคนในชุมชนปัจจุบันยังไม่มี การสร้างความรู้ ความเข้าใจในทางที่ถูกต้องหรือเป็นทางการ จะมีก็แต่เพียงทางโครงการวิจัยเท่านั้นที่ได้ทดลองใช้พื้นที่ปราสาทในการจัดกิจกรรมสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับ โดยการทดลองจัดค่ายเยาวชนรักษามรดกปราสาทหนองหงส์ เพื่อที่จะประเมินแนวทางในการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับเยาวชนในชุมชน

(2) คุณค่าของปราสาทต่อชุมชน ในฐานะ

1. เป็นโบราณสถาน และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชุมชน

2. เป็นที่รวมความศรัทธาของชุมชนในฐานะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

3. เป็นหลักบ้านหลักเมือง และเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนบ้านโนนดินแดงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งตามกลุ่มชาติพันธุ์ ได้ดังนี้

ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์จีน ชาวจีนที่ย้ายมาอยู่บ้านโนนดินแดง จะจัดงานประเพณี บวงสรวงเจ้าพ่อหนองหงส์แบบจีนทุกๆ ปี ในงานตอนเช้าจะมีพิธีทำบุญเลี้ยงพระ ตอนเย็นจะมี เวทีประมูลสิ่งของมงคลที่คณะกรรมการจัดหามาเพื่อประมูล เช่น เสาคอมไฟลำไย กระจก รูป แทน วางเทียน ฯลฯ ภาคกลางคืนจะมีมหรสพตลอดคืน เช่น ลิเก มวย หรืออาจจะเป็นหมอลำให้ชาวโนน ดินแดงได้ดูได้ชมกันเป็นประจำทุกปี

ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ก็จะมีการทำบุญทำพิธีบุญเบิกบ้านในช่วงเดือนหก ของ ทุกปี ปราสาทหนองหงส์

ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร จะเป็นความเชื่อความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้า พ่อหนองหงส์ มีการเข้าร่วมพิธีกรรมบุญเบิกบ้านไปกับการจัดงานของกลุ่มชาติพันธุ์จีนและชาติพันธุ์ ลาว แต่ไม่มีประเพณีหรือพิธีกรรมเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์

ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ ลาว, ไทย, จีน, เขมรที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา นั้น มีการปรับเปลี่ยนประยุกต์และหลอมรวมกันออกมาใหม่ เช่น การจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายของกลุ่ม ชาติพันธุ์ลาว ส่วนกลุ่มคนจีนนั้นเคยใช้ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์เป็นสถานที่เซ่นไหว้กราบไหว้บรรพบุรุษ ของตนในช่วงงานตรุษจีน จนกระทั่งเกิดเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ขึ้นมาในปัจจุบัน การ งานประจำปีเจ้าพ่อหนองหงส์ นั้นยังขึ้นตรงกับคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ซึ่งส่วนใหญ่เป็น กลุ่มคนชาติพันธุ์จีน ยังขาดการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มอื่นๆ

ถึงแม้จะมีหลากหลายกลุ่มคน ต่างกลุ่มต่างชาติพันธุ์ แต่เมื่อมาอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านเป็น ชุมชนใหม่ ก็ต้องเคารพกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเชื่อกันว่าสถิตอยู่ในปราสาทหนองหงส์ โดย ผ่านศาลเจ้าพ่อสี่ซุ้มหรือเจ้าพ่อหนองหงส์และนำความเชื่อเหล่านั้นมาหลอมรวมในชุมชนใหม่ เช่น กลุ่มคนลาวมีการตั้งศาลปู่ตาไว้คอยปกป้องรักษาลูกหลานบ้านเมือง กลุ่มคนจีนก็มากราบไหว้บูชา บรรพชนและเทพศักดิ์สิทธิ์ของคนจีน ในช่วงเทศกาลตรุษจีน

5.3 เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากปราสาทหนองหงส์ให้กับชุมชนและกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น

แนวทางการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากปราสาทหนองหงส์ ให้กับชุมชนและกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่นที่ทางทีมวิจัยสามารถร่วมกันสรุปได้ คือ

(1) แนวทางการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากปราสาทหนองหงส์ ให้กับชุมชนและกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น ที่สามารถสรุปได้ตามศักยภาพของทีมวิจัยคือ

(1.) นำเสนอข้อมูลที่ได้ศึกษาวิจัยต่อที่สาธารณะให้กลุ่มเป้าหมาย ที่ปรึกษา

หน่วยงานราชการท้องถิ่น และบุคคลที่สนใจเข้าร่วม

(2.) จัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบต่างๆ เช่นหนังสือในด้านสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ ที่มีต่อชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

(3.) ผลักดันให้มีการจัดทำแผนการเรียนการสอนเพื่อสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับโรงเรียนในท้องถิ่น

(2) รวบรวมชุดความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปราสาทหนองหงส์ ประวัติศาสตร์ชุมชน คุณค่าความสำคัญของปราสาท ความเชื่อต่อเจ้าพ่อหนองหงส์ หรือเจ้าพ่อศรีชมพู่ไว้เพื่อส่งมอบให้กับชุมชน โรงเรียน สถานศึกษา หน่วยงานราชการต่างๆที่สนใจศึกษาขยายผลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ยกระดับข้อมูลของท้องถิ่นโนนดินแดงต่อไป

(3) สร้างกระบวนการหลอมรวมทางวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ ลาว, ไทย, จีน, เขมรที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมานั้น มีการปรับเปลี่ยนประยุกต์และหลอมรวมกันออกมาใหม่ เช่น การจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ส่วนกลุ่มคนจีนนั้นเคยใช้ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์เป็นสถานที่เช่นไหว้กราบไหว้บรรพบุรุษของตนในช่วงงานตรุษจีน จนกระทั่งเกิดเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ขึ้นมาในปัจจุบัน

(4) ร่วมกันกำหนดกระบวนการจัดงานประจำปีเจ้าพ่อหนองหงส์อย่างมีส่วนร่วมของคนทุกๆกลุ่ม ซึ่งปัจจุบันการจัดการนั้นยังขึ้นตรงกับคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนชาติพันธุ์จีน ยังขาดการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มอื่นๆ

ซึ่งมีการปฏิบัติการทดลองสร้างแนวทางการสร้างการเรียนรู้โดยการจัด “ค่ายเยาวชนรักษามรดกปราสาทหนองหงส์”

(1.) จัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับเยาวชนผ่านโครงการค่ายเยาวชนศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอนโนนดินแดง กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ ดังนั้นเพื่อให้กลุ่มเยาวชนได้มีส่วนร่วมและเกิดกระบวนการศึกษาเรียนรู้ ถึงคุณค่าของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านงานศิลปะ โดยใช้กระบวนการค่ายฝึกอบรมเติมบทเรียนเรื่องเล่าของประวัติศาสตร์หนองหงส์และการก่อเกิดชุมชนตั้งแต่ช่วงแรกๆ

จนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เด็กเยาวชนได้รับรู้ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนตนเองจะได้เกิดการซึบซับเรียนรู้ถึงบริบทชุมชน รากเหง้าของตนเองชุมชนสังคมอย่างเป็นขั้นตอนจึงจำเป็นต้องเร่งศึกษาถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์เป็นกรณีศึกษาทั้งในแง่ของความสัมพันธ์กับคน ชุมชน ความเชื่อและในด้านจิตวิญญาณท้องถิ่นเพื่อคงเอกลักษณ์ที่ดั้งเดิมของชุมชนไว้สืบไปโดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1.) เพื่อให้เยาวชนได้ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอโนนดินแดงกรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ผ่านกระบวนการค่ายเยาวชนโดยศึกษางานศิลปะ 2.) เพื่อสร้างแนวทางการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับเยาวชนและชุมชนในท้องถิ่น 3.) เพื่อให้เยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และเกิดกลุ่มเยาวชนร่วมกันทำกิจกรรมสร้างสรรค์ 4.) เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ข้อ 3 แนวทางการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากปราสาทหนองหงส์ ให้กับชุมชนและกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น 5.) เพื่อประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการหรือองค์กรที่ให้การสนับสนุน

เนื่องเนื่องจากว่าการทำงานวิจัยที่ทางทีมวิจัยได้ร่วมกันศึกษานั้นยังมีข้อจำกัดในเรื่องศักยภาพและความร่วมแรงร่วมใจภายในของทีมวิจัย ความเข้าใจที่ถูกต้องและการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก ประกอบกับการที่ทีมวิจัยมีศักยภาพด้านบุคลากร ซึ่งก็คือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบค่ายสันตนาการ และเด็กนักเรียน เด็กในชุมชนที่สามารถพัฒนาการเรียนรู้ได้ ซึ่งนับวันจะห่างจากความรู้และเข้าใจที่ถูกต้องในความเป็นตัวปราสาท เป็นเพียงโบราณสถานที่ตั้งอยู่โดยไม่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ของชุมชน มีก็แต่คนเฒ่าคนแก่และนักท่องเที่ยวที่แวะเข้าไป ทางทีมวิจัยจึงได้ทดลองจัดให้มี “ค่ายเยาวชนรักษามรดกปราสาทหนองหงส์” เพื่อ เปิดประสบการณ์ การรับรู้การดำรงอยู่ของปราสาทหนองหงส์ที่มีคุณค่าต่อคน และชุมชน สร้างความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในคุณค่าของตัวปราสาทที่ผ่านกาลเวลาแต่ละยุคสมัยมาจนถึงปัจจุบัน สร้างความรัก ความผูกพันด้วยการมีปฏิบัติการของเยาวชนร่วมกันในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูตัวปราสาท จนสามารถพัฒนาไปสู่การสร้างกลุ่ม เครือข่ายความสัมพันธ์ “เยาวชนรักษามรดกปราสาทหนองหงส์”

ซึ่งผลจากการทดลองสร้างการเรียนรู้ดังกล่าวทำให้เยาวชนเป้าหมายในพื้นที่ ที่เริ่มเปิดภาพการรับรู้การมีอยู่และของปราสาทหนองหงส์ในช่วงเวลาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน มีปฏิบัติการร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยรอบตัวปราสาท จนเกิดเป็นกลุ่ม“เยาวชนรักษามรดกปราสาทหนองหงส์” ได้ 40 คน แต่ทีมวิจัยก็ได้สรุปผลการทำงานร่วมกันว่า ค่าย เป็นแค่ช่วงเวลาสั้นๆ และเป็นการทดลองซึ่งจัดขึ้นตามศักยภาพที่ทีมวิจัยมีอยู่ หากหวังผลในการสร้างการเรียนรู้ที่ดี มีกลุ่มเด็กมีรูปแบบปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมก็ต้องมีการติดตามสนับสนุนต่อเนื่องในระยะยาวต่อไป

5.4 เพื่อค้นหาแนวทางและรูปแบบการจัดการท้องถิ่นจากการเรียนรู้คุณค่าของประวัติศาสตร์ของปราสาทหนองหงส์อย่างเหมาะสม

ในวัตถุประสงค์เรื่องการค้นหาแนวทางและรูปแบบการจัดการท้องถิ่นจากการเรียนรู้คุณค่าของประวัติศาสตร์ของปราสาทหนองหงส์อย่างเหมาะสมนั้น ทีมวิจัยไม่สามารถดำเนินงานได้สำเร็จเนื่องจากปัญหา อุปสรรค ดังนี้

1. ขาดบุคลากรที่จะนำข้อมูลที่ได้จากการทำงานวิจัยมาต่อยอดขยายผล
2. ขาดการให้คุณค่าความสำคัญในแง่ทางการศึกษา ขาดความยอมรับและความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอก

5.5 บทเรียน ข้อค้นพบจากการวิจัย

4.1 บทเรียนต่อทีมวิจัย

ทีมวิจัยประกอบด้วยเด็กนักเรียนมัธยมต้น 1 คน มัธยมปลาย 3 คน และวัยทำงานอีก 8 คน ซึ่งเป็นลูกหลานที่เกิดและเติบโตที่บ้านโนนดินแดงแทบทั้งสิ้น ได้ร่วมกันทำงานโครงการวิจัยได้รับรู้และเรียนรู้ ประวัติความเป็นมาของปราสาทหนองหงส์ ประวัติความเป็นมาของชุมชนเป้าหมาย (หมู่ 9) และประวัติความเป็นมาของชุมชนโนนดินแดง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบของงานวิจัยของ สกว. ฝ่ายท้องถิ่น อีกทั้งได้ศึกษาคุณค่าความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ ในด้านสังคมในด้านวัฒนธรรมในด้านความเชื่อที่มีต่อชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ปัญหาและอุปสรรคที่พบมากในทีมวิจัยคือการทำความเข้าใจต่อเนื้อหาของงานวิจัยไม่เท่ากัน เนื่องจากไม่ค่อยมีเวลาให้ ในการพบปะพูดคุยกันต่อเรื่องเนื้อหาของงานวิจัย เพราะติดภาระกิจส่วนตัว

4.2 บทเรียนต่อชุมชน

ชุมชนบ้านหนองหงส์หมู่ที่ 9 อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์เป็นชุมชนเป้าหมายในการศึกษาวิจัย ชุมชนบ้านหนองหงส์หมู่ที่ 9 เป็นชุมชนที่ขยายตัวครอบคลุมพื้นที่กว้างดังได้กล่าวแล้วเบื้องต้น ในการเก็บข้อมูลบริบทชุมชนได้พบปัญหาเรื่องการเดินทางเพื่อร่วมประชุมของสมาชิกหมู่ 9 เพราะบ้านของสมาชิกหมู่ 9 เรียงรายไปตามแนวถนน สายละหานทราย ตาพระยา ฝั่งตะวันออก อีกทั้งกระจัดกระจายไปตามผืนนาไร่ที่พื้นที่หมู่ 9 ครอบคลุมถึง บ้านที่อยู่ห่างออกไปจะไม่ค่อยได้ยินประกาศของหอกระจายข่าว

บางรายจึงไม่รู้ว่ามีกิจกรรมของงานวิจัยในหมู่บ้านที่ตนเองอาศัยอยู่และไม่ได้ร่วมกิจกรรม ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนที่ให้ความสำคัญกับงานวิจัยนั้น ก็เป็นบุคคลที่สมาชิกในชุมชนนั้นนับถือจริงๆ เช่น พ่อใหญ่จันดี ปินะถา หลังจากได้พูดคุยสัมภาษณ์ตามกิจกรรมของงานวิจัยแล้วสามารถบอกได้ว่า เป็นผู้รู้ ที่จดจำเรื่องราวและเหตุการณ์ที่ผ่านพบในช่วงที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ๆ ได้แม่นยำกระทั่ง

วัน/เดือน/ปี และชื่อคน เรื่องราวตำนานเก่าๆก็ยังบอกเล่าได้ดีจนเห็นภาพ แตกต่างจากผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนในชุมชน แต่ทุกคนนั้นให้ความร่วมมือดีในการให้ข้อมูลโดยเฉพาะในเรื่องการอพยพเข้ามาอยู่ใหม่ของตนและครอบครัว ส่วนเด็กเยาวชนในชุมชนเป้าหมายนั้นได้เรียนรู้คุณค่าความสำคัญของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ โดยผ่านกระบวนการค่ายศิลปะประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฯ

4.3 บทเรียนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ในการประสานงานต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกิจกรรมของงานวิจัย ก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี มี 3 กิจกรรมที่ได้เรียนรู้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เป็นประธานและร่วมกิจกรรมพูดคุย เช่น หน่วยงานเทศบาลตำบลโนนดินแดงนายกเทศมนตรีได้มาเป็นประธานในกิจกรรมของโครงการ 2 ครั้ง ทางนายอำเภอโนนดินแดงก็ส่งฝ่ายการศึกษามาแทน 2 ครั้งนายก อบต.โนนดินแดง ส่งฝ่ายการศึกษามาแทน 1 ครั้ง แต่บทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการร่วมกิจกรรมทั้ง 3 นั้นที่มวิจัยทำได้เพียงเชิญมาร่วมรับฟังเท่านั้น ยังไม่เกิดความร่วมมือในการสร้างการเรียนรู้เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมกัน

4.4 บทเรียนต่อสกว.

ในการทำงานวิจัยในรูปแบบการศึกษาเรียนรู้ของสกว.ฝ่ายท้องถิ่นนั้น ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่เคยถูกเรียกว่า ตาสี ยายสาและลูกหลานของตาสียายสานั้น มีโอกาสได้ศึกษามรดก มุนมัง และภูมิปัญญาในชุมชนตนเอง เพื่อมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน กระทั่งสังคมโดยรวมตระหนักถึงคุณค่าในเรื่องที่ว่าชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเรียนรู้ในรูปแบบการศึกษาแบบสกว. ฝ่ายท้องถิ่น

อ้างอิง

ยงยุทธ ชูแว่น. (2545, มิถุนายน-พฤศจิกายน). ความสำคัญและขอบเขตของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในปัจจุบัน. วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. 25(1): 102-114.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544 : 78-79

เส้นทางสายราชมรรคา www.angkor-ruins.com

ภาพถ่ายของ Asger Mollerup ใน The Dharmasala Route from Angkor to Phimai ข้อมูลจากสำนักพิมพ์เมืองโบราณ ทั้งจากวารสาร ปีที่ 30 ฉบับที่ 3

ภาคผนวก

1.รูปภาพการดำเนินกิจกรรม

ภาพกิจกรรมประชุมทีมวิจัยประจำเดือน

ภาพพี่เลี้ยงให้แง่คิดในจุดประสงค์ของโครงการ

ภาพทีมวิจัยกำลังลงทะเบียน

ภาพนายกเทศมนตรีโนนดินแดงให้ข้อคิดเห็นในโครงการวิจัยฯ

ภาพหน่วยงานราชการในท้องถิ่นกำลังรับฟังกิจกรรมชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการกับกลุ่มเป้าหมาย

ภาพกลุ่มเป้าหมายรับฟังกิจกรรมชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการ

ภาพพี่เลี้ยงกำลังชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการวิจัย

ภาพกลุ่มเป้าหมายรับประทานอาหารเช้า

ภาพพ่อจันดีให้ข้อมูลบรรยายภาคอย่างเป็นกันเอง

ภาพที่มวิจัย,ที่ปรึกษา,พี่เลี้ยงและกลุ่มเป้าหมายถ่ายภาพร่วมกันเป็นที่ระลึก

ภาพที่มวิจัยกำลังสัมภาษณ์ (แม่ใหญ่พัน แผลติตะ)

ภาพแม่ใหญ่พันได้เล่าเรื่องถึงอาการตอนที่เป็นจ้มนคนแลกของเจ้าพ่อสีชมพู

ภาพหัวหน้าโครงการสัมภาษณ์พ่อจันดี

ภาพทีมวิจัยสัมภาษณ์พ่อใหญ่จันทร์ (เป็นผู้เฒ่าที่มีอายุถึง 100 ปี)

ภาพทีมวิจัยกำลังสัมภาษณ์

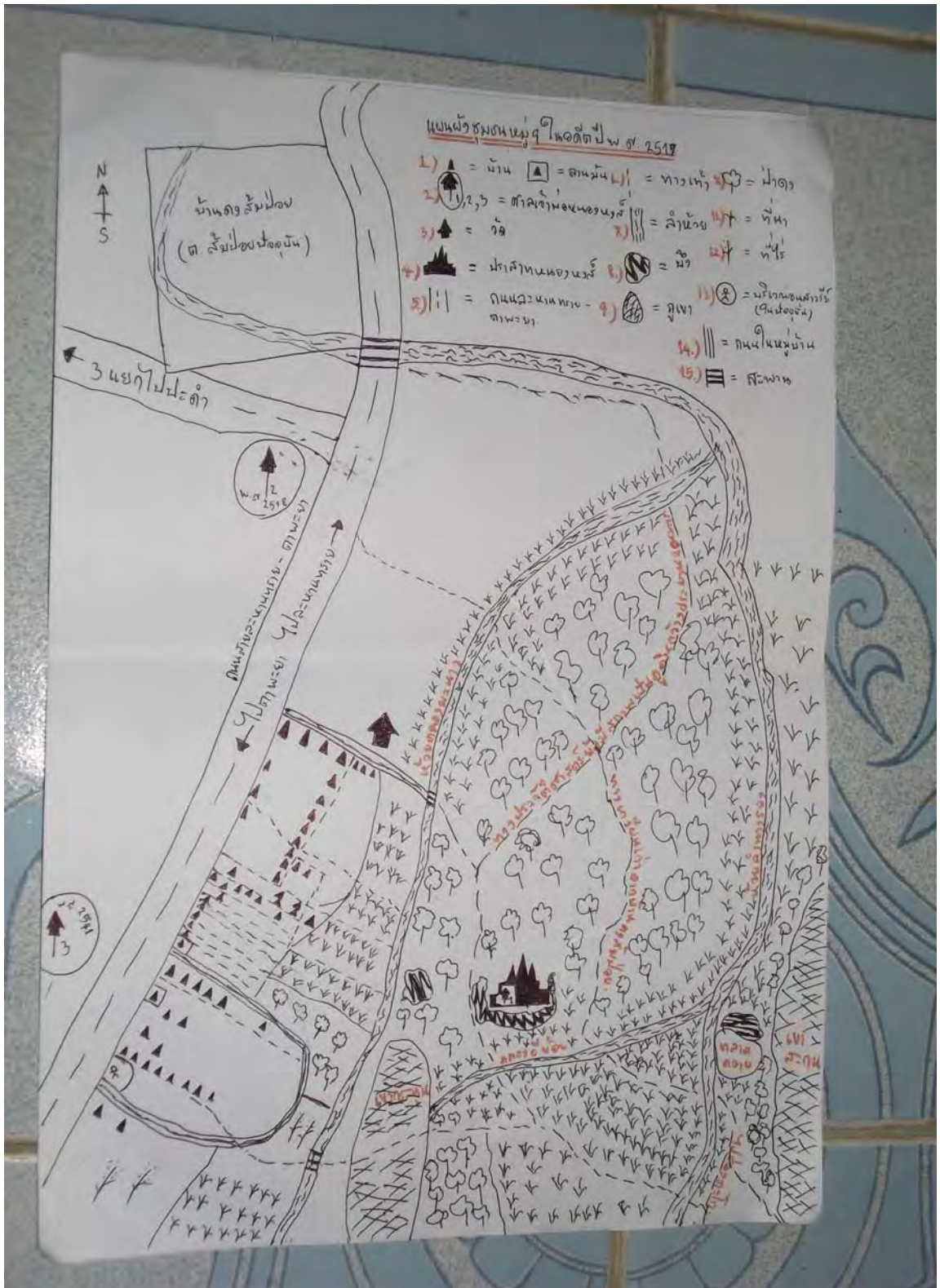
ภาพรับประทานอาหารของกลุ่มเป้าหมาย

ภาพที่ปรึกษาให้แง่คิดและความสำคัญในโครงการ

ภาพทีมวิจัยกำลังเตรียมเวทีจัดกิจกรรม

ภาพแผนที่ชุมชน 9 ในอดีต ปี พ.ศ. 2517

ภาพวิทยากรอาจารย์หมวดสังคมให้ข้อมูล

ภาพเด็กๆกำลังลงทะเลเบียน โครงการค่ายเยาวชนศึกษาประวัติศาสตร์หนองหงส์

ภาพเด็กๆเล่นกิจกรรมค่าย

ภาพเด็กๆ วาดแผนที่ของชุมชน

2. ตัวอย่างแบบสอบถาม

แบบสอบถามข้อมูลพื้นฐาน

ชื่อ.....นามสกุล.....

วัน เดือน ปีเกิด อายุ ปี

ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ หมู่ บ้าน ตำบล

..... อำเภอ จังหวัด

คู่ครองชื่อ มีบุตร คน ชาย คน หญิง

ย้ายมาจากรั้วที่ ไหน เมื่อไร สาเหตุที่

ย้าย.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

เมื่อย้ายมาแล้วอยู่ที่ไหน ทำมาหากินอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ย้ายมาจากบ้านเลขที่.....หมู่.....บ้าน.....ตำบล.....อำเภอ.....

จังหวัด.....

ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่.....หมู่.....บ้าน.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

แผนที่บ้าน

อดีต

ปัจจุบัน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

อื่นๆ

.....

.....

.....

.....

แบบสอบถามบริบททั่วไปของบ้านโนนดินแดง

ชื่อบ้านโนนดินแดงมีที่มาอย่างไรและใครเป็นผู้ตั้ง

.....

.....

.....

.....

สภาพบ้านโนนดินแดง (อดีต- ปัจจุบัน)

.....

.....

.....

.....

.....

มีสภาพปัญหาอะไร (อดีต-ปัจจุบัน)

.....

.....

.....

.....

อื่นๆ

.....

.....

.....

.....

แบบสอบถามบริบทชุมชน หมู่ที่ 9 กลุ่มเป้าหมาย

ชุมชนหมู่ 9 มีชื่อบ้านว่าอย่างไร และใครเป็นคนตั้งๆเพราะอะไร

.....

.....

.....

.....

.....

ชุมชนหมู่ 9 แยกออกมาจากหมู่บ้าน เพราะเหตุอะไร

.....

.....

.....

.....

.....

สภาพทั่วไปและการพัฒนาการของชุมชนหมู่ 9 เป็นอย่างไร (อดีต-ปัจจุบัน)

.....

.....

.....

.....

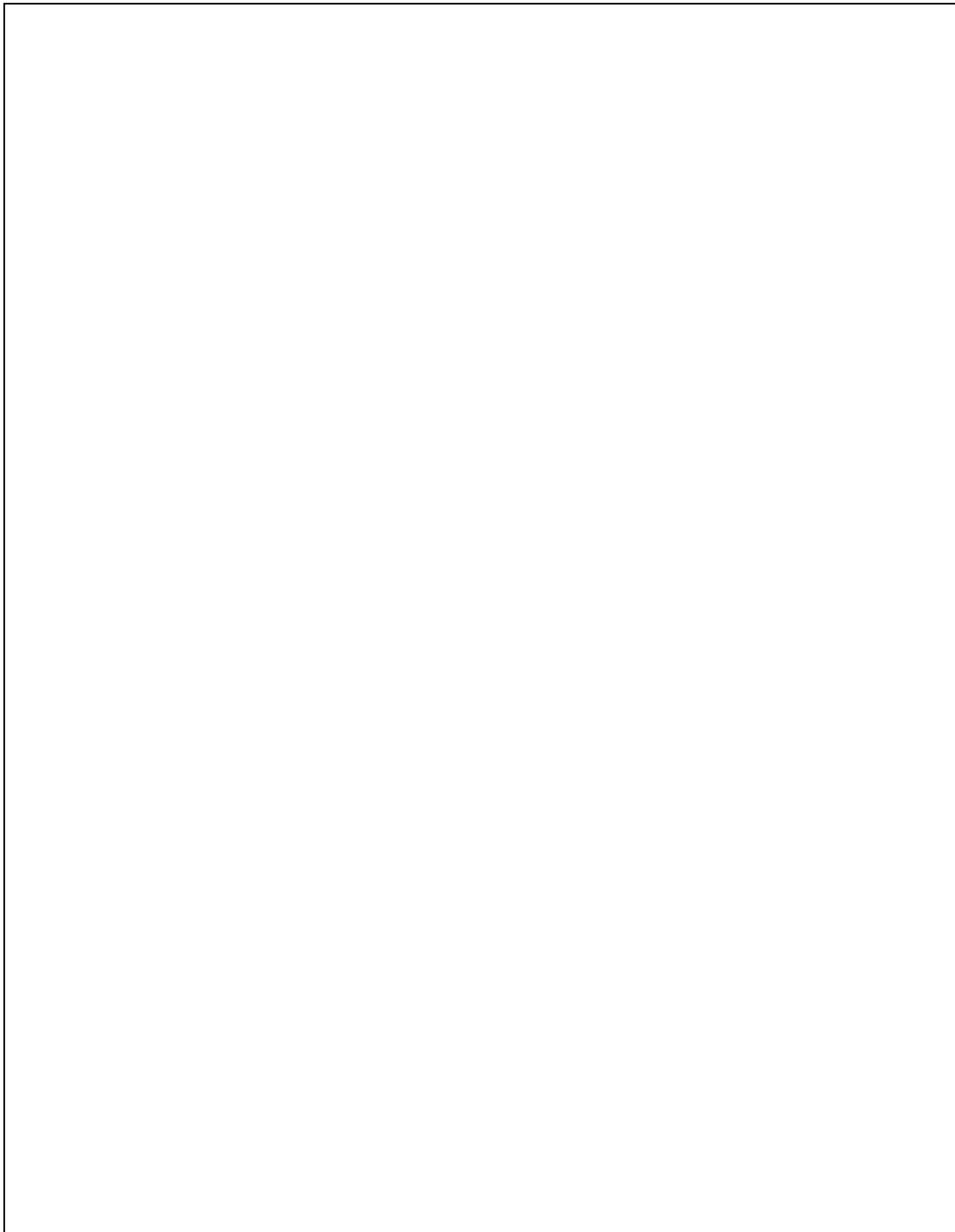
.....

.....

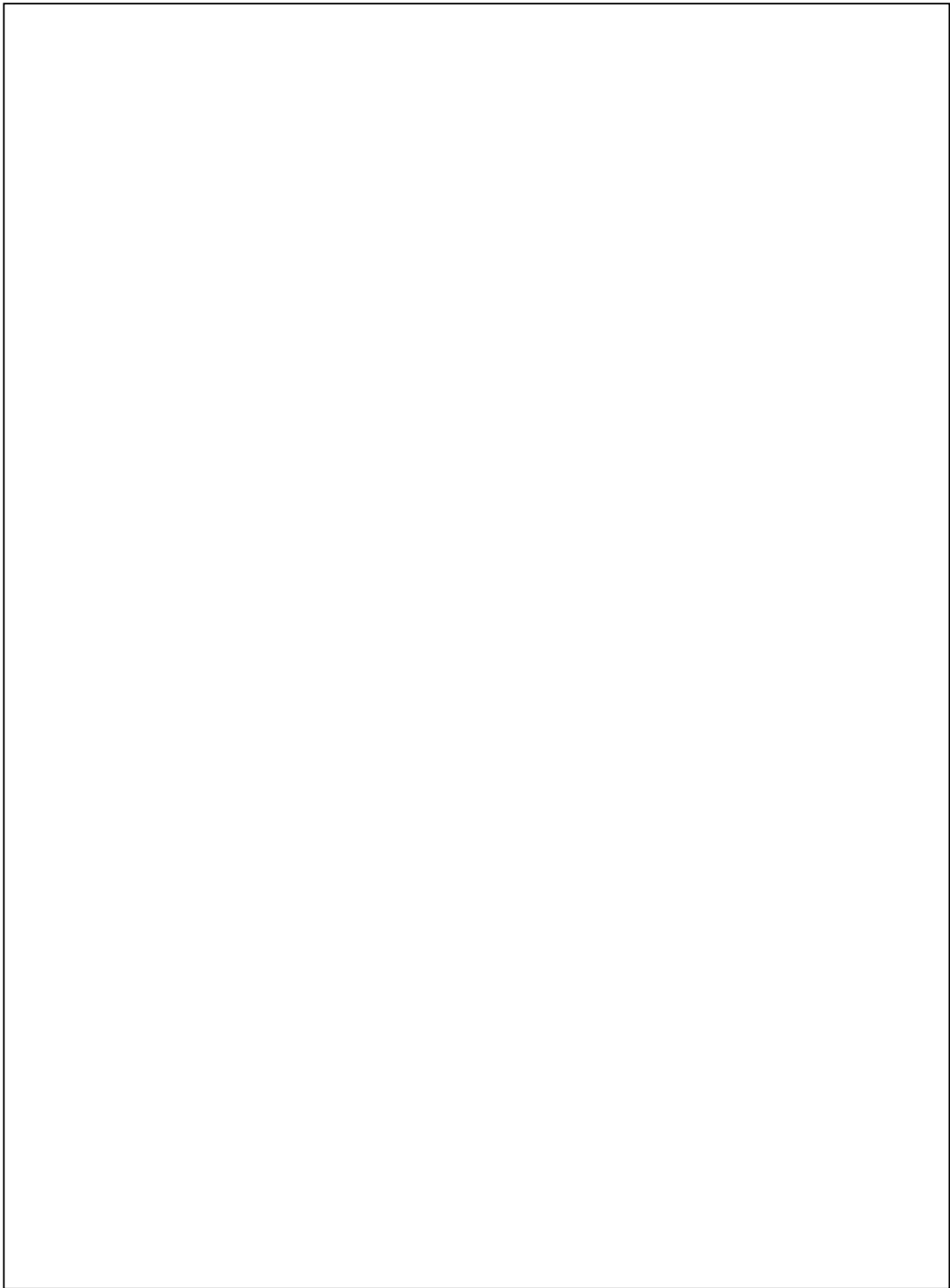
ประชากรของชุมชนหมู่ 9 มีเท่าไร

ชาย	คน หญิง	คน
แรกเกิด – 10 ปี		คน
11ปี – 20 ปี		คน
21 ปี – 30 ปี		คน
31 ปี – 50 ปี		คน
60 ปีขึ้นไป		คน
รวม		คน

แผนที่ชุมชนหมู่ 9 (อดีต)

แผนที่ชุมชนหมู่ 9 (ปัจจุบัน)

อื่นๆ

.....

.....

.....

.....

.....

แบบสอบถามวัฒนธรรมและความเชื่อต่อปราสาทและพัฒนาการของปราสาทหนองหงส์
ใครเป็นคนตั้งชื่อว่าปราสาทหนองหงส์ เพราะเหตุอะไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

มีความเชื่ออย่างไรกับปราสาทหนองหงส์

.....

.....

.....

.....

.....

.....

มีวัฒนธรรมอะไรที่เกี่ยวข้องกับปราสาทหนองหงส์

.....

.....

.....

.....

.....

ปราสาทหนองหงส์มีพัฒนาการอย่างไร (อดีต-ปัจจุบัน)

.....

.....

อื่นๆ

1. ชื่อโครงการ	โครงการค่ายเยาวชนศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอโนนดินแดง กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์
2. ที่ปรึกษาโครงการ	1. ครูสันติ โรงโน้สูกิจ (รองผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลโนนดินแดง) 2. ครูศรไพโร ราชประโคน
3. ผู้รับผิดชอบโครงการ	นายวิสิษฐ์ ปัดไธสง
4. ระยะเวลาดำเนินการ	มกราคม พ.ศ. 2553

ชุมชนโนนดินแดงเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2514-2516 โดยประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากหลายจังหวัดในภาคอีสาน ด้วยเหตุผลจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในขณะนั้นประกอบกับนโยบายของภาครัฐ “เพื่อความมั่นคงตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา” ได้มีการเปิดป่าสงวนแห่งชาติบางส่วนให้ประชาชนเข้าไปจับจองที่ดินทำกิน และเพื่อจัดตั้งเป็นหมู่บ้านกั้นชนในการต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ ภายหลังเหตุการณ์สู้รบสงบลงรัฐจึงได้จัดตั้งให้เป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2519 โดยขึ้นตรงกับอำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ จากหมู่บ้านโนนดินแดง ได้ยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอเมื่อ พ.ศ. 2536 หนึ่งในท้องที่อำเภอโนนดินแดงยังได้ปรากฏโบราณสถาน และโบราณวัตถุจำนวนมาก กระจายทั่วไป ซึ่งโบราณสถานที่สำคัญได้แก่ ปราสาทหนองหงส์ ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอโนนดินแดงไปทางทิศ ตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 5 กิโลเมตร โดยปราสาทหนองหงส์จากข้อมูลทางโบราณคดีของกรมศิลปากรระบุว่าเป็นปราสาทที่สร้างขึ้นในสมัยขอมเรืองอำนาจ มีลักษณะก่อด้วยอิฐไม่ฉาบปูนจำนวนสามหลัง โดยคาดว่าสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 และมีร่องรอยการก่อสร้างเพิ่มเติมด้วยศิลาแลงในราวพุทธศตวรรษที่ 18

6. วัตถุประสงค์

- 6.1 เพื่อให้เยาวชนได้ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอ
โนนดินแดงกรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ผ่านกระบวนการค่ายเยาวชนโดยศึกษางานศิลปะ
- 6.2 เพื่อสร้างแนวทางการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับเยาวชนและชุมชนในท้องถิ่น
- 6.3 เพื่อให้เยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และเกิดกลุ่มเยาวชนร่วมกันทำกิจกรรมสร้างสรรค์
- 6.4 เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ข้อ 3 ของโครงการวิจัยฯ
- 6.5 เพื่อประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการหรือองค์กรที่ให้การสนับสนุน

7.กลุ่มเป้าหมาย

เยาวชนในชุมชนเป้าหมาย หมู่ 9 อ.โนนดินแดง จ.บุรีรัมย์ จำนวน 30 คน

8. วัน/เวลา/สถานที่ดำเนินการ

บริเวณปราสาทหนองหงส์ อ.โนนดินแดง จ.บุรีรัมย์

มกราคม พ.ศ. 2553

9.วิธีดำเนินการ

- 9.1 ประชุมวางแผนเขียนโครงการค่ายและแบ่งบทบาทหน้าที่
- 9.2 เสนอโครงการต่อหน่วยงานราชการในพื้นที่เพื่อขอความร่วมมือและสนับสนุนในด้านต่างๆ
- 9.3 ติดต่อประสานงานเยาวชนกลุ่มเป้าหมาย,สถานที่ตั้งค่าย,วิทยากร
- 9.4 ดำเนินการตามแผนกิจกรรมโครงการค่ายเยาวชนฯ
- 9.5 ประเมินผลการดำเนินงาน
- 9.6 รายงานผลการปฏิบัติงานต่อหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน

10.การติดตามและประเมินผล

- 10.1 กิจกรรมประเมินค่าย
- 10.2 สังเกตพฤติกรรมผู้เข้าร่วมกิจกรรม

11.ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 11.1 เยาวชน, ชุมชน และ หน่วยงาน ที่ เกี่ยว ข้อง ตระ หั ก ถึง คุณค่าและความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ที่มีต่อชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
- 11.2.เกิดการศึกษาค้นคว้าหาแนวทางสร้างการเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปราสาทหนองหงส์
- 11.3.เกิดแนวทางการใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ร่วมกันอย่างรู้คุณค่าและเหมาะสม
- 11.4 เกิดกลุ่มเยาวชนและกลุ่มผู้รู้ในชุมชนเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปราสาทหนองหงส์

แผนการดำเนินงานโครงการค่ายเยาวชนศิลปศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอนอนดินแดง
กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	เวลา/สถานที่	ผู้รับผิดชอบ
14 ธ.ค.2552	1. ประชุมวางแผนเขียนโครงการค่ายฯ,แบ่งบทบาทหน้าที่ 2.เสนอโครงการต่อหน่วยงานราชการในพื้นที่อำเภอนอนดินแดงเพื่อขอความร่วมมือและสนับสนุนในด้านต่างๆ	09.00น. บ้านเลขที่ 134หมู่ 9ต.โนนขอ.โนนขจ.บุรีรัมย์	ทีมวิจัย
ธ.ค.2552	ติดต่อประสานงานเยาวชนกลุ่มเป้าหมาย,สถานที่ตั้งค่าย,วิทยากร	บ้านหนองหงส์หมู่ 9 อ.นอนดินแดง	1.นายสุรธรณ เจียจันทร์ 2.นายจิระพงษ์ ไชยา 3.นางสุชาวดี เทินสระเกษ 4.นางเดือน รักธรรม
ม.ค. 2552	ดำเนินการตามแผนโครงการค่ายเยาวชน,ประเมินผลการดำเนินงาน,รายงานผลการดำเนินงานต่อหน่วยงานที่สนับสนุน	บริเวณปราสาทหนองหงส์ อำเภอนอนดินแดง	ทีมวิจัย

4. รายชื่อผู้เฒ่าผู้แก่ที่ได้ทำการสัมภาษณ์และให้ข้อมูลต่าง

1. พระอาจารย์นิเทศ ธรรมคุณ
2. พ่อใหญ่ จันทร คำภูมิ อายุ - ปี
3. พ่อใหญ่ จันดี ปินะถา อายุ 69 ปี
4. พ่อใหญ่ เหมมา คำสุวรรณ อายุ 75 ปี
5. พ่อใหญ่ สิงห์ เสียงขอบ อายุ 58 ปี
6. พ่อใหญ่ จันทร บัดโธสง อายุ 75 ปี
7. พ่อใหญ่ จิต จันทรพรมมา อายุ 55 ปี
8. แม่ใหญ่ วาสนา จันทรพรมมา อายุ - ปี
9. แม่ใหญ่ พัน แผลติดตะ อายุ - ปี (จัมคนแรก)
10. พ่อใหญ่ ผง โศกกระโทก อายุ 72 ปี
11. พ่อใหญ่ จันทร ขวัญนอก อายุ 100 ปี
12. พ่อใหญ่ อิม รุ่งอลงกรณ์ อายุ - ปี
13. แม่ใหญ่ ปินอนงค์ ใจแก้ว อายุ - ปี
14. พ่อใหญ่ จอม แสนแก้ว อายุ - ปี
15. แม่ใหญ่ น้อย เส็นนา อายุ - ปี
16. พ่อใหญ่ เริญ อายุ - ปี
17. พ่อใหญ่พรมมา วงษ์นิลยง อายุ - ปี
18. แม่ใหญ่ แต่ง อายุ - ปี
19. แม่ใหญ่ จุม อายุ - ปี
20. แม่ใหญ่ ทา เจือจันทร อายุ 77 ปี
21. พ่อประยูร ชากักดี อายุ 62 ปี
22. พ่อคำพันธ์ ชากักดี อายุ
23. พ่อสมเกียรติ บุญปัญญา อายุ
24. พ่อชั้น ถมฉิมพลี อายุ
25. นางศรีไพร ราชประโคน อายุ

5. ผู้รับผิดชอบโครงการ

5.1 ทีมวิจัย

1.นายวิสิฐ ภัตไชสง	หัวหน้าโครงการวิจัย
ที่อยู่ 134 หมู่ 9 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
อาชีพ ครูอัตราจ้างโรงเรียนอนุบาลโนนดินแดง
การศึกษา ปริญญาตรี
2.นายจิรวัดน์ พิกุลหอม	ทีมวิจัย
ที่อยู่ 41 หมู่ 9 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
อาชีพ เกษตรกร
การศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 6
3.นายไพรัตน์ พุทธศรี	ทีมวิจัย
ที่อยู่ 22 หมู่ 3 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
อาชีพ ครูโรงเรียนรุ่งนภาวิทยาอำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
การศึกษา ปริญญาตรี
4.นายจิระพงษ์ ไชยา	ทีมวิจัย
ที่อยู่ 161/1 หมู่ 5 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
อาชีพ กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนร่มเกล้าบุรีรัมย์
การศึกษา กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนร่มเกล้าบุรีรัมย์
5.นายสมพร พันผา	ทีมวิจัย
ที่อยู่ 25 หมู่ 13 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
อาชีพ พนักงานดับไฟป่า
การศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 6
6.นายสุวรรณ เจียจันทร์	ทีมวิจัย
ที่อยู่ 150 หมู่ 9 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ อาชีพ กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนร่มเกล้าบุรีรัมย์
การศึกษา กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนร่มเกล้าบุรีรัมย์

- 7.นางสาวพนิดา กันหา ทีมวิจัย
ที่อยู่ 136 หมู่ 4 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง
จังหวัดบุรีรัมย์
อาชีพ กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนนรเมถลำนบุรีรัมย์
การศึกษา กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนนรเมถลำนบุรีรัมย์
- 8.นางสุชาวดี เทินสระเกษ ทีมวิจัย
ที่อยู่ 21/2 หมู่ 13 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง
จังหวัดบุรีรัมย์
อาชีพ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดโรงเรียนอนุบาลโนนดินแดง อ.โนนดินแดง
จังหวัดบุรีรัมย์
การศึกษา อนุปริญญาโทสังคมศาสตร์
- 9.นางเดือน รักธรรม ทีมวิจัย
ที่อยู่ 81 หมู่ 13 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง
จังหวัดบุรีรัมย์
อาชีพ ครูศูนย์เด็กเล็กอำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
การศึกษา ปริญญาตรี
- 10.นายชุมพร พิพนนอก ทีมวิจัย
ที่อยู่ 123 หมู่ 9 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง
จังหวัดบุรีรัมย์
อาชีพ ค้าขาย
การศึกษา ปริญญาตรี
- 11.นายสุธีร์ นานอก ทีมวิจัย
ที่อยู่ 311 หมู่ 8 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง
จังหวัดบุรีรัมย์
อาชีพ รับจ้าง
การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6
- 12.ด.ญ.สุพัตตรา พิกุลหอม ทีมวิจัย
ที่อยู่ 143 หมู่ 9 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง
จังหวัดบุรีรัมย์

อาชีพร กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนร่มเกล้าบุรีรัมย์
การศึกษา กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

5.2 ทีมที่ปรึกษาโครงการ

1. พระครูนิเทศธรรมคุณ รองเจ้าคณะอำเภอละหานทราย อำเภอละหานทราย
จังหวัดบุรีรัมย์
ที่อยู่วัดโนนดินแดงใต้ เลขที่1หมู่8 ต.โนนดินแดง อ.โนนดินแดง
จังหวัดบุรีรัมย์
โทรศัพท์ 044- 606-290
- 2.นายสันติ ไรจน์สุกิจ รองผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง
จ.บุรีรัมย์
ที่อยู่ 100 หมู่ 7 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง
จังหวัดบุรีรัมย์
โทรศัพท์ 080-477-7856
- 3.นางศรีไพร ราชประโคน ครูโรงเรียนอนุบาลโนนดินแดง อ.โนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
ที่อยู่ 105 หมู่ 5 ตำบลโนนดินแดง อ.โนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
โทรศัพท์ 081-076-3300
- 4.นายบุญส่ง โพธิ์ทัพทัย รองประธานสภาเทศบาลต.โนนดินแดง อ.โนนดินแดง จ.บุรีรัมย์
ที่อยู่15/1หมู่ 9 ต.โนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
โทรศัพท์ 089-844-7378
- 5.นายวัฒนา วัฒนกุล ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9 ต.โนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
ที่อยู่ 96 หมู่ 9 ต.โนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
โทรศัพท์ 081-997-1091
- 6.นายประยูร ชากักดี ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลโนนดินแดง
อำเภอโนนดินแดง จ.บุรีรัมย์
ที่อยู่ 2 หมู่ 2 ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
โทรศัพท์ 087-964-0397